

Titel:

**Baltische leenwoorden
in het Mordwiens**

MA scriptie – Ifu999m20

Auteur:

REMCO VAN PAREREN (RuG #0863424)

De inhoudsopgave

1	DE INLEIDING.....	3
1.1	DE VRAAGSTELLING.....	3
1.2	DE STAND VAN HET ONDERZOEK.....	3
1.2.1	HET NIET-TAALKUNDIGE ONDERZOEK.....	3
1.2.2	TAALKUNDIG ONDERZOEK.....	6
1.3	HET PLAN VAN AANPAK.....	6
2	DE HISTORISCHE ACHTERGROND.....	8
2.1	DE VERSPREIDING VAN DE ARCHEOLOGISCHE CULTUREN.....	8
2.2	AANWIJZINGEN VAN BALTISCHE CONTACTEN IN DE ARCHEOLOGIE.....	9
2.3	RESULTATEN VAN DE TOPONOMISTIEK.....	10
3	TAALKUNDIGE AANWIJZINGEN IN HET MORDWIENS.....	12
3.1	INLEIDING.....	12
3.2	DE BALTISCHE TALEN.....	12
3.3	HET MORDWIENS.....	13
3.4	DE WOORDENLIJST.....	13
3.4.1	INLEIDING.....	13
3.4.2	FOUTEN IN DE LITERATUUR.....	13
3.4.3	ONDUIDELIJKHEDEN IN DE LITERATUUR.....	14
3.4.4	DE NOTATIE VAN DE LEMMA'S.....	15
3.4.5	DE LIJST.....	17
4	DE CONCLUSIE.....	62
5	DE LITERATUURLIJST.....	63

1 De inleiding

1.1 De vraagstelling

Deze scriptie behandelt de taalcontacten tussen de Mordwienen en de Balten. Tegenwoordig is de afstand tussen de sprekers van de Mordwiense taalvormen en die van de Baltische talen meer dan 1000 kilometer. De meeste wetenschappers nemen echter aan dat voor het begin van de Oost-Slavische expansie, voor de zesde eeuw na Christus, er veel verder naar het oosten ook Baltische stammen hebben geleefd. In dezelfde periode zouden ook de Mordwienen in een groter gebied hebben geleefd, onder andere iets westelijker dan het huidige gebied. Het vermoedelijke contactgebied bevond zich rond de middenloop van de Oka.

Het eerste vraagstuk, dat ik in deze scriptie zal behandelen, is het omschrijven van het tijdstip en de plaats van de contacten tussen Mordwienen en Balten. Hiervoor zal ik voornamelijk kijken welke bewijzen in de archeologie te vinden zijn voor de contacten tussen deze volkeren. Ter ondersteuning zal ik verder het onderzoek binnen de toponomistiek, de herkomst van geografische namen, raadplegen, om te zien in welke gebieden precies Baltische en Mordwiense sporen te vinden zijn.

Op het tweede vraagstuk ligt echter het zwaartepunt van deze scriptie, namelijk de taalkundige sporen van deze contacten in de Mordwiense woordenschat. Het gaat er dan vooral om of er in het Mordwiens leenwoorden zijn aan te duiden die direct uit het Baltisch afkomstig zijn.

In het Mordwiens zijn overigens een aantal Baltische leenwoorden aan te wijzen, die ook in verwante talen zijn gevonden, het Mari, het Saami of één of meer Oostzeefinse talen. Deze worden hier niet behandeld, aangezien deze in een periode vóór het zelfstandig worden van het Mordwiens moeten zijn overgenomen.

Verder is er nog het vraagstuk van de Wolga-Finse proto-taal. Het Mari en het Mordwiens worden in de vakliteratuur nog vaak de Wolga-Finse talen genoemd. Vanwege het geringe aantal exclusief gedeelde woorden en het volledig ontbreken van exclusieve gezamenlijke grammaticale innovaties in deze twee talen wordt er tegenwoordig van uitgegaan dat er geen gezamenlijke grondtaal heeft bestaan (zie verder BERCZKI 1994: 5-11). Sommige onderzoekers hebben bij een bepaald Mordwiens woord aangegeven dat dit juist in het Wolga-Finse stadium uit het Baltisch zou zijn ontleend. Ik beschouw zo'n vermelding dan alsnog als een direct leenwoord van het Mordwiens uit het Baltisch.

1.2 De stand van het onderzoek

Het wetenschappelijk onderzoek dat voor deze scriptie van belang is, valt in twee deelgebieden uiteen, namelijk een niet-taalkundig gedeelte, betreffende het onderzoek binnen de archeologie en toponomistiek en een taalkundig gedeelte, met name het leenwoordenonderzoek.

1.2.1 Het niet-taalkundige onderzoek

Archeologisch onderzoek heeft een aantal theorieën opgeleverd over ethnische indeling van Europees Rusland, en dus ook waar en wanneer Balten en Mordwienen in de buurt van elkaar moeten hebben geleefd. De toponomistiek kan eveneens uitsluitsel geven over de geografische ligging van beide bevolkingsgroepen.

1.2.1.1 Onderzoek binnen de archeologie

Tegen het begin van de twintigste eeuw is er een groot aantal opgravingen gedaan in veel delen van Europees Rusland, en is de basis gelegd voor de indeling in archeologische culturen

van de gevonden overblijfselen. Tegelijkertijd zijn er verschillende theorieën ontwikkeld, die deze culturen inpassen binnen de Slavische, Baltische en Finoegrise taalgroepen.

a. Baltische sporen

Er zijn drie culturen definiëerd die tot de komst van de Oost-Slavische stammen ten westen van het Oka-gebied hebben geleefd, en met het Baltisch worden geassocieerd, nl. Toesjemli, Kolotsjino en Mosjtsjino. Archeologisch onderzoek specifiek naar deze Baltische culturen heb ik in slechts weinig werken aangetroffen. Veel archeologische werken die deze culturen bespreken, verwijzen naar de resultaten die de toponomistiek heeft opgeleverd (zie 1.2.1.2a).

Zoals ook VASMER (1932: 652) al aangeeft, waren slechts weinig archeologen bezig met dit onderzoek. Toch verwijst VASMER naar een werk van LAPPO uit 1924, waarin wordt gesproken over sporen van Balten tot in de middenloop van de Oka.

In twee artikelen hebben MOORA (1958: 9-33) en SEDOV (1961: 103-21) specifiek aan deze Oostelijke Balten aandacht besteed. Hierin worden vooral de uiterlijke kenmerken van de vondsten uitvoerig beschreven, met veel verwijzingen naar de invloeden van de Oost-Slaven.

In een aantal archeologische overzichtswerken komen deze Balten ook ter sprake, zoals A.P. SMIRNOV (1952), GORJUNOVA (1961), GIMBUTAS (1963) en SEDOV (1982; 1987).

A.P. SMIRNOV (1952) en GORJUNOVA (1961) geven een overzicht van de Finoegrise culturen die tijdens het binnendringen van Oost-Slavische stammen zijn verdwenen, hierin komen sporadisch verwijzingen naar de Balten voor.

GIMBUTAS (1963) bespreekt in haar monografie over de Balten slechts zeer sumier de archeologische sporen die Balten in Rusland hebben achtergelaten. De Toesjemli, Kolotsjino en Mosjtsjino culturen worden in dit werk überhaupt niet vermeld.

Ook later schenkt SEDOV (1982: 29-45) enige aandacht aan de verdwenen Baltische culturen binnen Rusland. In dit werk worden de vondsten van de drie genoemde culturen nog het meest uitvoerig omschreven.

In wederom een ander werk van SEDOV (1987) worden vooral de Finoegrise culturen belicht, terwijl het Baltische gedeelte zich toespitst op de vondsten in en nabij de Baltische staten. In dit werk komen de Baltische culturen in Rusland niet aan bod.

b. Mordwiense sporen

Tot het binnendringen van de Oost-Slaven zijn er drie Finoegrise archeologische culturen, die in het Oka-gebied hebben geleefd, nl. de D'jakovo, de Rjazan-Oka, en de Gorodets.

Zowel A.P. SMIRNOV (1952) als SEDOV (1987) schenken uitvoerig aandacht aan de vondsten van de drie genoemde culturen, alsmede aan de Mordwieners en de uitgestorven Finoegrise volkeren de Merja, Moeroma, en Mejsjtsjara.

GORJUNOVA (1961) richt haar onderzoek vooral op deze uitgestorven volkeren, maar brengt de Mordwieners meermaals ter sprake. Van de vroegere culturen krijgt de D'jakovo cultuur bij haar de meeste aandacht.

SEDOV (1966: 86-104) behandelt in een kort artikel de vondsten van de Rjazan-Oka cultuur.

In een verzamelbundel, uitgebracht door KRASNOV (1974), worden de vondsten van de D'jakovo cultuur belicht.

De overblijfselen van de Gorodets cultuur worden behandeld in een monografie uit 1965, geschreven door A.P. SMIRNOV en TRUBNIKOVA.

In 2000 brengt PATRUŠEV in het Engels een overzicht uit van de archeologische vondsten binnen Rusland van alle culturen die met het Finoegrisch worden geassocieerd, zo ook die van de drie genoemde culturen, alsmede die van de Merja, Moeroma en Mesjtsjara. Dit werk

maakt veel gebruik van Russische bronnen, maar de bronvermelding laat zeer te wensen over. In de tekst worden de bronnen voornamelijk met alleen de auteursnaam genoemd, en als een jaar van uitgave wordt aangegeven, is soms het jaartal niet in de literatuurlijst te vinden. Paginanummers worden in de tekst nooit aangegeven. Het is bij mijn weten wel het uitvoerigste werk over dit thema dat niet in het Russisch is verschenen.

c. Baltische invloeden besproken in de archeologie

De Baltische invloeden op Finoegrise culturen komt slechts hier en daar ter sprake in sommige archeologische werken. Al in de negentiende eeuw maken TOMASCHEK (1889: 10-11) en THOMSEN (1890: 35-36; 1931: 56) melding van een opmerking van de Finse archeoloog ASPELIN, die overeenkomsten meende te zien tussen de wapens, sieraden, en gebruiksvoorwerpen van de Mordwienen en gelijke voorwerpen van de Oostelijke Balten.

Verdere verwijzingen naar dit thema worden enkele malen gedaan door onder ander SEDOV (1966: 96-102; 1987: 94-96), TRET'JAKOV (1957: 64-77; 1966: 230-239, geciteerd door K.A. SMIRNOV 1974: 79/2), ROZENFEL'DT (1974: 93-94, 196ff.), DUBYNIN (1974: 250ff.).

Deze bronnen worden in paragraaf 2.1 verder besproken.

1.2.1.2 Onderzoek binnen de toponomistiek

a. Baltische sporen

In de negentiende eeuw waren onderzoekers er al van op de hoogte dat in een groot gebied ten oosten van de huidige Baltische staten Baltische sporen in de riviernamen aldaar te vinden waren, zoals bijvoorbeeld ANDERSON (1879: 103) vermeldt, verwijzend naar bevindingen van EUROPAEUS.

Op het hydroniemenonderzoek werd vooral binnen de Baltistiek de nadruk gelegd. Onder andere BUGA (1924) en VASMER (1932) hebben een groot aantal hydroniemen van Baltische oorsprong verzameld. In 1962 brachten TOPOROV en TRUBAČEV een monografie over de hydroniemen van Baltische herkomst uit. Hierin werd een groot aantal zijrivieren van de Dnepr geanalyseerd. SEDOV (1971: 99-113) heeft het onderzoek van de hydroniemen rond het Oka-gebied in een kort artikel samengevat. TOPOROV (1972: 185-224; 1988: 154-77; 1989: 47-69; 1997a: 276-310; 1997b: 311-324) heeft zich later nog intensief beziggehouden met de Baltische sporen in de hydroniemen rond de Oka en de Don.

Tot op heden is er, voor zover mij bekend is, geen uitvoerig overzicht van dit onderzoek gepubliceerd, ook heb ik nauwelijks werken gevonden die de resultaten van dit onderzoek hebben benut om taalkundige conclusies omtrent de uitgestorven Baltische talen te trekken. Slechts één enkel klein artikel heb ik gevonden, van LEKOMCEVA (1983: 114-19), waarin zij enige fonologische kenmerken gebaseerd op enige hydroniemen projecteerde op de taal van de verdwenen Baltische stam de *Goljaden*.

b. Mordwiense sporen

Onderzoek naar Mordwiense sporen in de hydronimie heb ik in slechts weinig bronnen kunnen vinden. Bijvoorbeeld TOMASCHEK (1889: 16) en VASMER (1941: 29-30) hebben hieraan enige aandacht aan besteedt. Verder is er een klein artikel van NIKONOV (1965: 281-89), waarin enige toponiemen met Mordwiense sporen worden behandeld. Dit artikel is tevens kort besproken in een artikel van WÄLCHLI (1997: 306-307).

MATICSÁK besteedt in enige werken aandacht aan het onderzoek gericht op Mordwiense hydroniemen en toponiemen. In 1994 worden door hem enige hydroniemen behandeld, en in 1995 verschijnt van zijn hand een monografie over de Mordwiense toponiemen. In 1997 vat hij het Mordwiense toponiemen- en hydroniemenonderzoek in een kort artikel samen.

1.2.2 Taalkundig onderzoek

Het taalkundige onderzoek naar de contacten tussen Balten en Mordwienen is nooit echt een zwaartepunt geweest van Baltologen noch Finoegristen. Dit heeft vooral te maken met het beperkte aantal leenwoorden dat in het Mordwiens is te vinden.

In de vakliteratuur zijn de gegevens over dit thema in zeer uiteenlopende werken te vinden. Met name werken die de Baltische leenwoorden in het Oostzeefins behandelen, bespreken vaak ook die van het Mordwiens. Verder komen Baltische leenwoorden aan bod bij het bespreken van de Mordwiense taal zelf, en sporadisch bij het bespreken van de Baltische talen.

De eerste vermeldingen van directe Baltisch-Mordwiense taalcontacten worden onder andere gedaan door ANDERSON (1879: 102-106), die weer verwijst naar korte opmerkingen van EUROPAEUS en AHLQVIST, en door TOMASCHEK (1883: 705/1; 1889: 10-12) en THOMSEN (1890: 154; 1931: 263-64).

KALIMA (1936a: 191-92; 1936b: 211-12) brengt ook meermaals de Mordwiense leenwoorden uit het Baltisch ter sprake. Aangaande de leenwoorden die geen equivalent in het Oostzeefins hebben, meent hij dat het waarschijnlijker is, dat deze van de Oostelijke Baltische stammen (alleen bekend van de Goljaden) afkomstig zijn, dan van de voorouders van de Letten en Litouwers. Hij betwijfelt of de voorouders van de Letten en Litouwers zich vroeger zo ver naar het Oosten hadden verspreid, dat ze in direct contact met de Mordwienen kwamen. Op basis van één mogelijk Mordwiens leenwoord in het Litouws (*sóra* 'gierst', zie 3.4.5.20) stelt KALIMA dat de Goljaden dan in direct contact met de Litouwers moeten zijn geweest.

Enige Russische onderzoekers hebben een theorie ontwikkeld, volgens welke de leenwoorden, die door andere onderzoekers als Baltische leenwoorden werden verklaard, niet uit een Baltische taal, maar uit een niet nader te specificeren Indo-Europese taal zouden kunnen worden afgeleid. Hierover valt te lezen in werken van SEREBRENNIKOV (1957), KNABE (1962), en FEOKTYISTOV (1976).

Zowel STIPA (1971: 10-11) als VABA (1983: 138-145) geven een overzicht van het verschenen onderzoek aangaande de taalcontacten tussen de Balten en de Mordwienen. Beide behandelen ook de resultaten van de toponomistiek en de archeologie.

ZINKEVIČIUS (1984 I: 173ff.) bespreekt zeer uitvoerig de contacten tussen Finoegrische en Baltische talen, en schenkt ook veel aandacht aan de Baltische leenwoorden in het Mordwiens.

WÄLCHLI (1997: 305-24) beschrijft in een kort artikel een groot aantal Mordwiense woorden, die volgens hem allemaal van Baltische oorsprong zijn.

In een groot aantal artikelen en werken, die zich op andere thema's richten, worden de Baltische leenwoorden in het Mordwiens slechts in één of enkele korte alinea besproken, waarbij enige Mordwiense woorden achter elkaar worden vermeld. Op deze wijze hebben onder andere DÉCSY (1965: 193-94), SAMMALLAHTI (1984: 140), HOFSTRA (1985: 394-95), SUHONEN (1988: 614), MATICSÁK (1995: 34), ZAICZ (1998a: 213; 1998b: 444) en BARTENS (1999: 15) dit thema behandeld. Aangezien het hier uitsluitend om het bevestigen van een etymologische herkomst gaat, worden deze bronnen verder alleen nog in de woordenlijst (paragraaf 3.4.5) genoemd.

1.3 Het plan van aanpak

De kern van deze scriptie zal over twee hoofdstukken worden verspreid. In hoofdstuk 2, *De historische achtergrond*, zal worden gekeken naar de bewijzen die kunnen worden aangevoerd om de plaats en het tijdstip van de vermoedelijke contacten tussen de twee bevolkingsgroepen te omschrijven. Hiervoor zijn de nodige niet-taalkundige gegevens nodig.

Ten eerste zal ik een overzicht geven van de onderzoeken die in de archeologie zijn verricht. Ten tweede zijn er een aantal onderzoeken over de hydronimie van het gebied van belang, die ook de nodige aanwijzingen kunnen geven over de vroegere bevolking van een gebied.

De nadruk wordt in deze scriptie echter vooral gelegd op de taalkundige sporen van deze contacten in het Mordwiens zelf. In hoofdstuk 3, *De taalkundige aanwijzingen in het Mordwiens*, zal worden gekeken welke Mordwiense woorden als overblijfselen van Baltische contacten kunnen worden gezien.

Hiervoor zal elk woord dat in de literatuur als Baltisch leenwoord in uitsluitend het Mordwiens wordt aangeduid, onder de loep genomen worden, en worden afgewogen tegen de andere theorieën die over het woord zijn verschenen.

2 De historische achtergrond

2.1 De verspreiding van de archeologische culturen

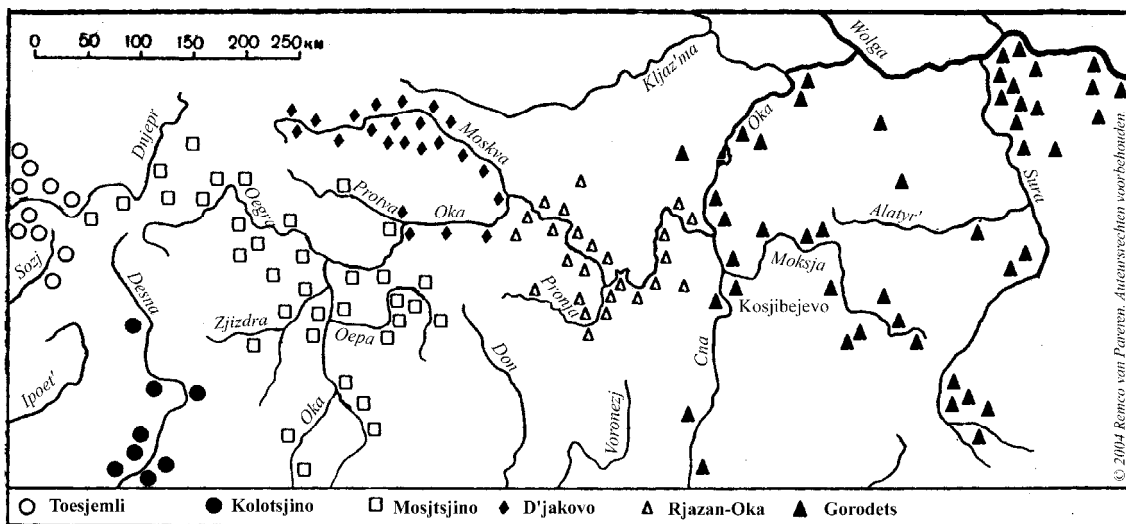
Op basis van de archeologische vondsten rond het Oka-gebied zijn er zes culturen gedefinieerd, waarvan de overblijfselen kunnen worden gedateerd vanaf het begin van onze jaartelling tot het binnentrekken van de Oost-Slavische stammen.

Drie culturen worden als niet-Finoegrisc gezien, namelijk de Toesjemli, Kolotsjino en Mosjtsjino. De laatste cultuur wordt over het algemeen gelijkgesteld aan de Baltische stam de *Goljaden* (SEDOV 1982: 44/1). Over hen is enkele malen in Russische kronieken geschreven, dat zij in gevechten verwickeld waren met Oost-Slavische stammen aan de rivier Protva (GIMBUTAS 1963: 27-28). Over de Toesjemli en Kolotsjino hebben de archeologen geen consensus bereikt aangaande de ethnische samenstelling. Meestal wordt deze omschreven als een bevolking die in het begin uit Baltische stammen bestond, maar langzaam vanuit het zuidwesten werd binnengedrongen door Oost-Slavische stammen (SEDOV 1982: 29/1).

De drie andere culturen, de D'jakovo, Rjazan-Oka, en Gorodets, worden meestal als Finoegrisc aangeduid. De relatie van deze culturen met de Mordwiënen, en de uitgestorven volkeren de Merja, Moeroma en Mesjtsera is tot op heden niet volledig verklaard.

Over het algemeen wordt aangenomen dat de Merja gelijk kan worden gesteld met de D'jakovo cultuur (GORJUNOVA 1961: 44ff.). In de laatste fasen van de D'jakovo cultuur zijn er echter aanwijzingen gevonden voor sterke Baltische invloeden (DUBYNIN 1974: 251).

De Gorodets cultuur wordt meestal gezien als de voorloper van de huidige Mordwiënen (KERESZTES 1987: 43-44), maar kan waarschijnlijk ook in verband worden gebracht met die van de Mesjtsjera en de Moeroma (A.P. SMIRNOV – TRUBNIKOVA 1965: 28/1). De vondsten van de Rjazan-Oka cultuur worden soms tot die van de Gorodets gerekend (zoals bij A.P. SMIRNOV – TRUBNIKOVA als de Midden-Oka groep), terwijl SEDOV (1966: 102-103) in de vondsten van de Rjazan-Oka cultuur een bewijs voor meer westelijke Mordwiense bewoning ziet.

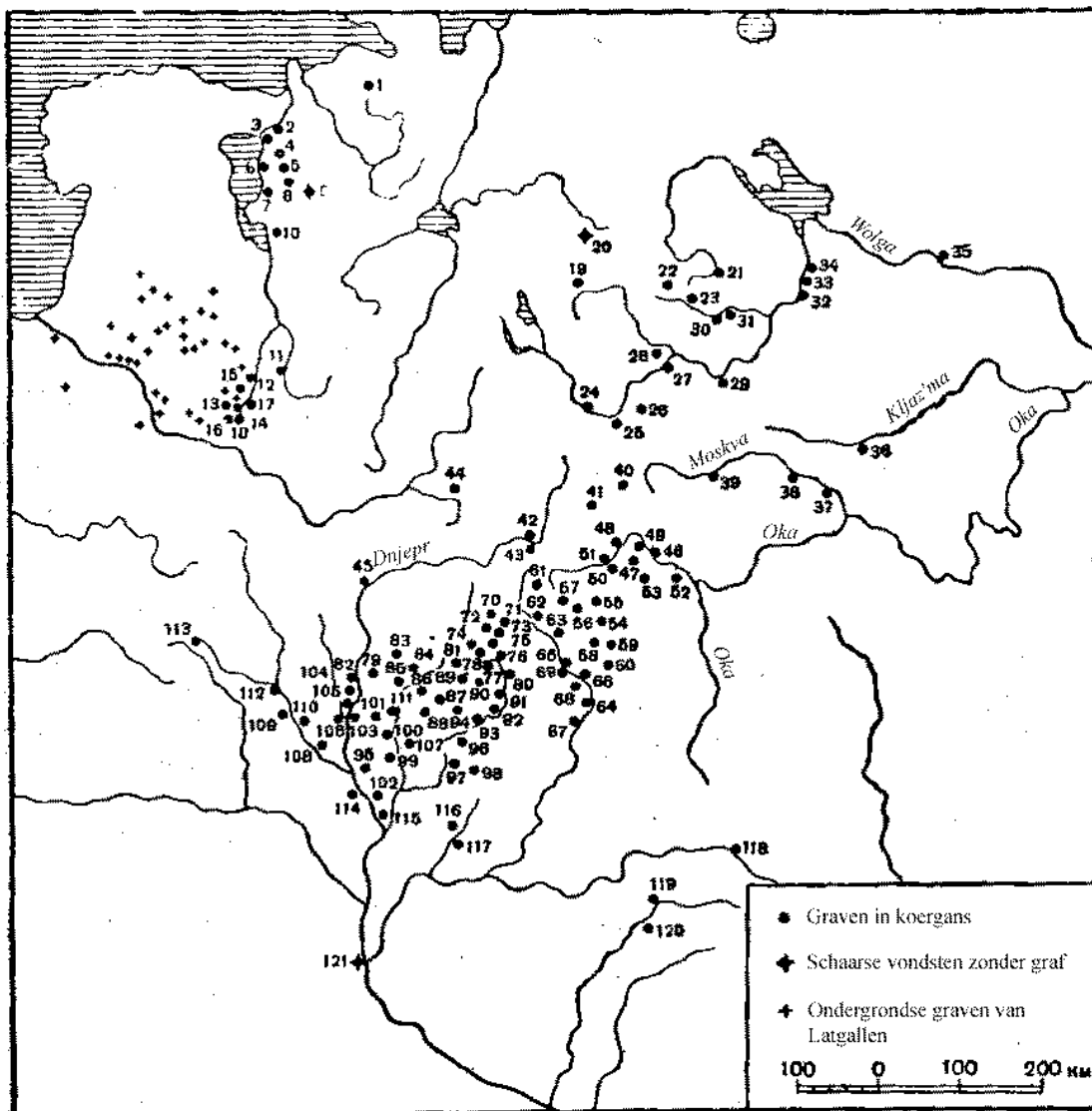
Afbeelding 1: Verspreiding van de archeologische culturen ca. 5de eeuw na Christus.*¹

*¹: De gegevens voor deze kaart zijn verzameld uit verschillende bronnen: de basiskaart is (aangepast) overgenomen uit TRET'JAKOV (1957: 66), de Toesjemli, Kolotsjino en Mosjtsjino vindplaatsen zijn overgenomen uit A.P. SEDOV (1982: 31). De D'jakovo vindplaatsen zijn overgenomen uit ROZENFEL'DT (1974: 193), de Rjazan-Oka en Gorodets vindplaatsen uit A.P. SEDOV – TRUBNIKOVA (1965: Aparte bijlage, Illustratie 1), met als kanttekening dat de Rjazan-Oka cultuur in dit werk als Midden-Oka groep van de Gorodets cultuur is aangeduid.

2.2 Aanwijzingen van Baltische contacten in de archeologie

Ook binnen de archeologie waren er al vroeg onderzoekers die Baltische invloeden zagen in vondsten van Finoegrische culturen, zoals bijvoorbeeld ASPELIN (geciteerd door TOMASCHEK 1889: 10-11 en THOMSEN 1890: 35-36; 1931: 56). Dit heeft bij mijn weten niet geleid tot intensief archeologisch onderzoek.

Op basis van de gegevens, die over dit thema zijn gepubliceerd, kan worden geconcludeerd dat de D'jakovo en Rjazan-Oka culturen vanaf het begin van onze jaartelling met sterke Baltische invloeden te maken krijgen. Dit uit zich onder andere in het overnemen van bepaalde motieven in hun sieraden (SEDOV 1966: 96-100; SEDOV 1987: 94-96; PATRUSHEV 2000: 149). Tevens zijn er indirecte aanwijzingen dat de bevolking van deze culturen zich ethnisch met Baltische stammen ging vermengen. Op een groot aantal begraafplaatsen is onderzocht in welke richting het hoofd van de overledene werd gelegd. Zodoende werd een bepaald patroon zichtbaar. De ligging gericht naar het oosten wordt meestal geassocieerd met de Balten (SEDOV 1961: 106). Bij de Mordwiënen was de ligging van de graven gericht naar het noorden of naar het zuiden (A.P. SMIRNOV 1965: 21; SEDOV 1987: 99).

Afbeelding 2: Begraafplaatsen van Baltische culturen met grafligging naar het oosten. (SEDOV 1961: 106)

SEDOV (1966: 102; 1987: 96) geeft verder aan dat in een gedeelte van de graven op de *Kosjibejevo* begraafplaats (zie afbeelding 1) ook duidelijk Baltische invloeden te vinden zijn, en 40% een oostelijke ligging vertonen (SEDOV 1966: 102, voetnoot 82). De geografische

ligging van deze begraafplaats geeft aan dat Baltische stammen tot voorbij de Moksja kwamen. Ook de vondsten in de Baltische graven van Kosjibejevo tonen grote overeenkomsten met de voorwerpen, gevonden bij de Baltische Mosjtsjino cultuur (SEDOV 1966: 96-100; SEDOV 1987: 94-96; PATRUSHEV 2000: 149). De graven van Kosjibejevo zijn gedateerd tussen de eerste en de vierde eeuw na Christus (A.P. SMIRNOV – TRUBNIKOVA 1965: 24/1).

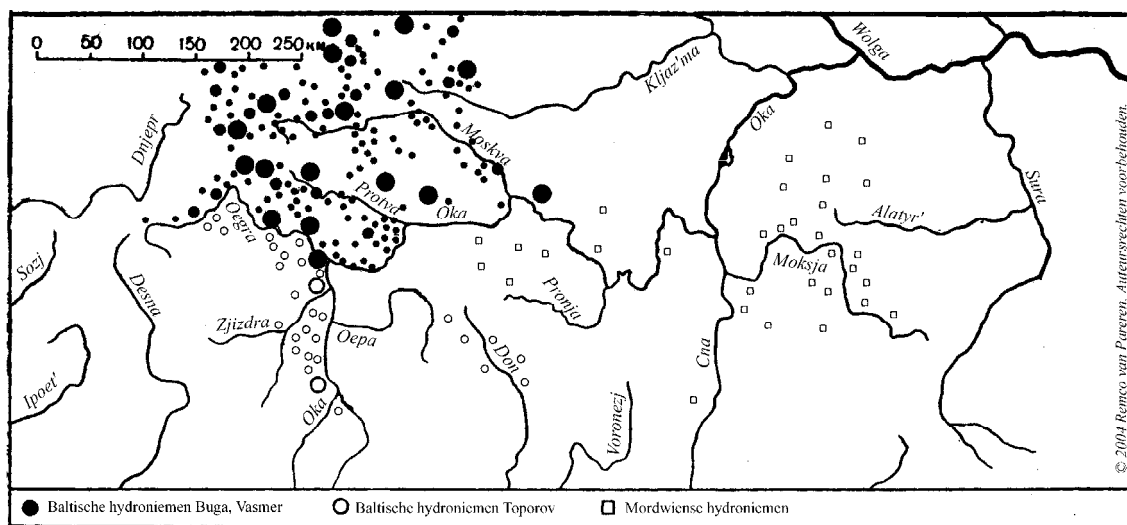
2.3 Resultaten van de toponomistiek

Aan de hand van de onderzoeken, verricht door onder andere VASMER (1932; 1941), SEDOV (1971) en TOPOROV (1972; 1988; 1989; 1997a; 1997b) kan geografisch een beeld worden geschetst van de mogelijke Baltische verspreiding binnen het Oka-gebied.

Er zijn wel enige kanttekeningen te plaatsen bij dit onderzoek. Ik heb geen bronnen kunnen vinden die hebben gereageerd op de vele artikelen van TOPOROV. In de genoemde artikelen behandelt hij wel meer dan 200 riviernamen, de meeste zijn zijrivieren aan de linkerkant van de Oka, zoals de *Protva* en de *Zjizdra*, sommige zijn zijrivieren aan de Don.

Ik heb geen artikelen gevonden die de rechterzijrivieren van de Oka onderzoeken. In een redelijk aantal gevallen verwijst TOPOROV naar soortgelijke hydroniemen in de huidige Baltische staten, of overgeleverde Oud-Pruisische namen, of verwijst hij naar overeenkomstige riviernamen die al in TOPOROV – TRUBAČEV (1962) werden vermeldt. In andere gevallen heb ik echter duidelijk fonetische verschillen gezien, die nadere uitleg behoeven.

Aan de hand van de onderzoeksresultaten van onder andere VASMER (1941: 29-30), NIKONOV (1965: 281-89) en MATICSÁK (1995) kan de Mordwiense verspreiding worden weergegeven.

Afbeelding 3: Resultaten van de toponomistiek*².

Ook bij het Mordwiense onderzoek dient te worden opgemerkt, dat dit door mij nauwelijks kon worden geverifieerd. Ik heb geen artikelen kunnen vinden die de resultaten van VASMER, NIKONOV of MATICSÁK inhoudelijk hebben gecontroleerd. Ik heb slechts weinig topografische namen op moderne kaarten kunnen terugvinden, en van de meeste toponiemen wordt slechts het gouvernement genoemd om de geografische ligging aan te duiden. De recensie door PALL van de monografie van MATICSÁK (1995) gaat voornamelijk in op de opbouw van het werk, niet de resultaten.

*²: De basis voor deze kaart vormt een aangepaste kaart uit TRET'JAKOV (1957: 66). De gegevens van BUGA en VASMER zijn overgenomen uit SEDOV (1971: 101). De gegevens van TOPOROV en de Mordwiense gegevens heb ik zelf toegevoegd.

Bij het bepalen of een hydroniem van Mordwiense afkomst is, wordt vooral gelet op de aanwezigheid van het element *-lej/-läj*, cf. Mordwiens *лей* ‘rivier’. VASMER (1941: 29-30) heeft er echter al op gewezen dat dit element ook in hydroniemen van Turkse herkomst te vinden is, zodat voor een Mordwiense herkomst toch ook vooral naar de rest van de naam moet worden gekeken. Opvallend genoeg is een door VASMER (1941: 30) als Turks benoemd hydroniem (*Balyklej*, cf. Tataars *балык* ‘рыба \diamond vis’, *балыклы* ‘рыбный \diamond visrijk’) door MATICSÁK (1995: 87) opgenomen als Mordwiens hydroniem.

Verder neemt MATICSÁK (1995: 87) aan dat het toponiem *Mokšan*, een stad aan de rivier *Moksja*, buiten de republiek Mordova, op vroegere Mordwiense bewoning wijst. De naam *Moksja* kan daarentegen ook van Slavische herkomst zijn, zoals bijvoorbeeld HAJDÚ (1991: 53) al heeft aangegeven.

Aan de andere kant maakt MATICSÁK (1995: 86-87) ook weer terecht de opmerking dat bijvoorbeeld voor de Mordwiense verspreiding in de provincie Penza vooral aan latere migratie (vanaf de 17de eeuw) gedacht moet worden. Het voorkomen van een Mordwiens toponiem op een bepaalde plek betekent dus zeker niet automatisch dat de Mordwieren hier de oorspronkelijke bewoners waren.

3 Taalkundige aanwijzingen in het Mordwiens

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk komen de taalkundige sporen aan bod, die in het Mordwiens wijzen op directe Baltische contacten. Alvorens de desbetreffende woorden te behandelen, zal ik eerst kort de Baltische talen en het Mordwiens bespreken.

3.2 De Baltische talen

De Baltische talen zijn een aparte taalfamilie binnen de Indo-Europese taalfamilie, waar verder nog onder andere de taalfamilies Slavisch, Germaans, Keltisch, Romaans, en Indo-Iraans deel van uit maken. De Baltische taalfamilie bestaat tegenwoordig uit slechts twee talen, het Lets en het Litouws. Het Lets kent ongeveer anderhalf miljoen sprekers, waarvan 1.398.000 zich in Letland bevinden, het Litouws kent er ongeveer 3 miljoen, waarvan 2.955.200 sprekers in Litouwen te vinden zijn (GRIMES 1992: 468, 469).

In de middeleeuwen werd er nog een aantal andere Baltische talen gesproken, waarvan het Oudpruisisch het best bewaard is gebleven. Verder zijn er nog wat restanten van het Jatvingisch overgebleven. Over de taal van de in de Russische kronieken vermelde stam *Goljad'* zijn er geen taalkundige gegevens overgeleverd, maar over het algemeen wordt deze stam ook tot de Balten gerekend. BOJTÁR (1997: 157-172) beschrijft in enig detail een aantal uitgestorven Baltische talen en dialecten.

De huidige Baltische talen hebben de nodige veranderingen ondergaan sinds het bestaan van het Proto-Baltisch, en naar alle waarschijnlijkheid was de taalvorm die in contact stond met de Mordwieners wezenlijk anders dan die van één van beide levende talen. Daarom geef ik hier een overzicht van de klanken het Proto-Baltisch.

Voor het fonemensysteem van het Proto-Baltisch heb ik het standaardwerk van STANG (1966: 22, 52, 77, 89) gebruikt. Hierin stelt hij het volgende medeklinkersysteem voor:

	<i>labiaal</i>	<i>dentaal</i>	<i>alveolair</i>	<i>palataal</i>	<i>velair</i>
<i>plofklank</i>	p b	t d		t' d'	k g - ?k ?g* ³
<i>sibilant</i>		s z	š ž	ś ź	
<i>frikatief</i>	ɸ			ç	
<i>nasaal</i>	m	n			ŋ
<i>liquide</i>		l			
		r			

Tabel 1: De medeklinkers van het Proto-Baltisch (STANG 1966: 89)

Het klinkersysteem van het Baltische bevatte korte en lange klinkers, alsmede een aanzienlijk aantal diftongs:

<i>Klinkers</i>			<i>Diftongs</i>		<i>Liquide en nasale diftongs</i> * ⁴				
	<i>voor</i>	<i>achter</i>	<i>naar voren</i>	<i>naar achteren</i>	<i>Liquide</i>				
<i>Hoog</i>	i - ī	u - ū				er	ar	ir	ur
<i>Midden</i>	e - ē	ō				el	al	il	ul
<i>Laag</i>	a - ā				<i>Nasaal</i>	em	am	im	um
						en	an	in	un

Tabel 2: Het klinkersysteem van het Proto-Baltisch (STANG 1966: 22, 52, 77)

*³: Vraagtekens zijn van STANG.

*⁴: Een aantal combinaties van klanken, bestaande uit een korte klinker, gevolgd door *r*, *l*, *m* of *n*, wordt binnen de Baltistiek ook als diftong beschouwd (zie uitvoerig hierover STANG 1966: 77-82).

3.3 Het Mordwiens

De taal Mordwiens behoort tot de Oeraalse taalfamilie, waartoe bijvoorbeeld ook het Fins, Estisch en Hongaars behoren. Het Mordwiens wordt hoofdzakelijk gesproken in een groot aantal kleine concentraties verspreid over een groot gebied ten oosten van Moskou, onder andere in de republiek *Mordova*. Erza en Moksja zijn twee taalvormen waarvan de status van de sprekers zelf graag als aparte taal wordt gezien. De gegevens over het aantal sprekers zijn onvolledig. Volgens de landelijke census van de Sovjet-Unie, waarvan de resultaten in 1989 werden uitgebracht, noemde 1.154.000 mensen zich Mordwiens, maar hiervan gaf slechts 67% Mordwiens als moedertaal op. Binnen de republiek Mordova gaf 32,5% aan Mordwiens te zijn (BARTENS 1999: 9-10).

Zoals ik ook bij het Baltische onderdeel al heb gedaan, zal ik ook voor het Mordwiens het aangenomen fonemensysteem van de proto-taal tonen, en niet dat van de huidige taalvormen. KERESZTES (1987: 31-56) geeft een zeer uitvoerig beeld van de verschillende stadia van de Mordwiense proto-taal, en stelt een aantal termen voor om deze stadia te benoemen. Dit wordt door BARTENS (1999: 33, 54) helaas niet overgenomen. Laatstgenoemde toont een fonemensysteem van een vrij laat stadium van het Mordwiens, en duidt dit aan als *kantamordva* ('oermordwiens'), een stadium, dat bij KERESZTES (1987: 43) weer wordt ingedeeld in twee onderstadia, die hij ook nog eens hernoemd tot *voormordwiens* en *oudmordwiens*. Deze aanpak vind ik te verwarrend, en daarom houd ik het liever op de algemene internationale uitdrukking Proto-Mordwiens, verwijzend naar het gehele stadium vanaf het zelfstandig worden van het Mordwiens, tot het ontstaan van de taalvormen Erza en Moksja.

	<i>labiaal</i>	<i>dentaal</i>	<i>alveolair</i>	<i>palataal</i>	<i>velair</i>
<i>plofklank</i>	p b	t d		t' d'	k g
<i>affrikaat</i>		ʔc* ⁵	č	ć	
<i>sibilant</i>		s z	š ž	ś ź	
<i>frikatief</i>	v			j	
<i>nasaal</i>	m	n		ń	ŋ
<i>liquide</i>		l r		l' r'	

Tabel 3: De medeklinkers van het Proto-Mordwiens

	<i>voor</i>	<i>achter</i>
<i>hoog</i>	i	u
<i>midden</i>	e ε	o
<i>laag</i>	a	

Tabel 4: De klinkers van het Proto-Mordwiens

3.4 De woordenlijst

3.4.1 Inleiding

Aangezien er nog geen monografieën of uitvoerige literaire overzichten over het thema van deze scriptie zijn verschenen, kan niet met zekerheid worden aangenomen dat de nu volgende woordenlijst alle Mordwiense woorden bevat, die in de vakliteratuur als direct Baltisch leenwoord zijn aangeduid. Deze lijst is slechts het resultaat van uitvoerig onderzoek naar de werken die dit thema ter sprake hebben gebracht. Als uitgangspunt is genomen dat de auteur van de desbetreffende bron het Mordwiense woord heeft aangeduid als een directe ontlening uit het Baltisch.

In een aantal gevallen wordt een Mordwiens woord als Baltisch leenwoord uit de Wolga-Finse fase aangeduid. Zoals al besproken bij de vraagstelling in paragraaf 1.1 worden ook deze vermeldingen beschouwd als directe ontleningen uit het Baltisch.

3.4.2 Fouten in de literatuur

Bij het verzamelen van deze woordenlijst ben ik op een aantal fouten en slordigheden in de literatuur gestuit. Van de meeste is wel duidelijk wat de auteur ermee bedoelde. Hieronder geef ik aan hoe ik deze heb geanalyseerd.

*⁵: Vraagteken is van BARTENS.

GORDEJEV (1967: 183, noot 3) beweert dat VASMER in een werk uit 1941 heeft voorgesteld dat het woord *лей* ‘rivier’ (zie 3.4.5.7) een Turkse ontlening is. VASMER zou *лей* hebben verbonden met het Turkse adjectiefvormende suffix *-ly*. GORDEJEV noemt vervolgens Tataars *балык* ‘рыба \diamond vis’ en de afleiding Tataars *балыклы* ‘рыбной \diamond visrijk’ als voorbeelden. MATICSÁK (1994: 68) vermeldt eveneens dat VASMER dit heeft beweerd. De riviernaam *Balyklej*, die van het Tataarse woord *балыклы* is afgeleid, worden niet door GORDEJEV en MATICSÁK genoemd.

Dit voorbeeld heeft VASMER (1941: 29-30) inderdaad in één van zijn artikelen gebruikt, maar in plaats van een verwantschap aan te tonen tussen Mordwiens *лей* en de Tataarse riviernaam *Balyklej*, probeerde hij er juist op te wijzen dat er namen op *-lej* zijn die niets met het Mordwiens van doen hebben, maar juist van Turkse oorsprong zijn. Hij geeft aan dat bij deze namen ook het eerste deel een Mordwiens woord dient te bevatten, alvorens deze Mordwiens te kunnen noemen. Aangezien de interpretatie van GORDEJEV duidelijk een vergissing is, heb ik deze etymologie ook niet meegeteld bij de behandeling van *лей*.

Bij het samenvatten van enige reeds verschenen werken over contacten tussen Indo-Europese en Oeraalse talen behandelt JOKI (1973: 60) ook twee artikelen van TOMASCHEK. Één van de woorden die TOMASCHEK zou hebben genoemd in een reeks Baltische leenwoorden, zou het ‘Mordwiense’ *üstö* ‘Gürtel’ zijn. Dit is echter een Mari woord, wat TOMASCHEK (1889: 11) zelf ook al correct aangaf. JOKI had hier dus de taal Mari moeten noemen.

SUHONEN (1988: 613-614) vermeldt een lijst Duitse begrippen, waarvan de equivalenten in het Mordwiens Baltische leenwoorden zijn. Hij vermeldt ook het begrip ‘Wollkamm \diamond wolkam’, en noemt hierbij het Mordwiense woord *sod*. Dit betekent echter geen ‘wolkam’ maar ‘roet’. Het Finse woord voor ‘wolkam’, *karsta*, heeft daarentegen wel als tweede betekenis ‘roet’. De twee Finse begrippen zijn hier dus per abuis verwisseld, hetzij door SUHONEN, hetzij door de vertaler van de Finse lijst begrippen. Ik neem dus aan dat SUHONEN hier het begrip ‘Ruß’ bedoelde.

3.4.3 Onduidelijkheden in de literatuur

Erg veel onduidelijkheid wordt in de literatuur gecreëerd door de bronnen die het thema van de Baltische leenwoorden in het Mordwiens in een korte alinea samenvatten, en daarbij slechts een lijst Mordwiense woorden te noemen. In veel van deze bronnen is het hoofdonderwerp weliswaar de Mordwiense taal, maar wordt soms ook melding gemaakt van woorden uit het Fins of een andere verwante taal. Met het noemen van een Fins woord zou het proto-woord dus nog voor de afscheiding van het Mordwiens kunnen zijn ontleend. Het Mordwiens kan het woord echter ook parallel aan het Oostzeefins hebben ontleend. Meestal blijft onduidelijk welk standpunt de auteur heeft op dit punt.

In het SKES en het SSA betekent het teken ‘=’ dat de eropvolgende woorden als verwant met de erboven vermeldde Oostzeefinse woordgroep worden gezien. Een eventueel hieropvolgende Baltische ontlening vond dan volgens deze werken plaats in een stadium voor het ontstaan van het Mordwiens (zie bijv. SSA 1: 348, *kerta*; SSA 2: 90, *loma*; SSA 3: 349/2, *tytär*). Ik beschouw een vermelding in deze werken van een Mordwiens woord in relatie met het Baltisch als een ontlening in het zelfstandige stadium van het Mordwiens.

ZINKEVIČIUS (1984 I: 166-183) beschrijft in zijn werk over de geschiedenis van de Litouwse taal uitvoerig de leencontacten tussen Finoegrische en Baltische talen, en vermeldt ook een lijst Mordwiense woorden van Baltische herkomst, waar hij soms nog verwante Finoegrische woorden vermeldt. Bij het Mordwiense *керямс* (Erza) ‘1) рубить 2) рэзать \diamond 1) hakken 2) snijden’ – *керомс* (Moksja) ‘1) отрэзать 2) порэзать 1) afsnijden 2) insnijden’ (ibid. 173) vermeldt hij geen verwante woorden, maar even later, bij het bespreken van eventuele Permisch-Baltische contacten (ibid. 176), vermeldt hij een Komi en Mari woord, waardoor dit woord dus niet als direct leenwoord uit het Baltisch kan worden gezien.

SUHONEN (1988: 613-14) behandelt in een artikel over Baltische leenwoorden in de Finoegrisc talen eigenlijk voornamelijk die van de Oostzeefinse talen. Bij het behandelen van het Mordwiens noemt hij aan het eind twee reeksen woorden, waarvan de eerste bestaat uit een aantal Finse woorden van Baltische herkomst, die in het Mordwiens ook te vinden zijn. De tweede reeks is de hierboven al vermelde lijst Duitse begrippen die geen equivalenten in het Oostzeefins hebben, maar wel van Baltische herkomst zijn. SUHONEN ziet in de laatste lijst een bewijs van directe contacten tussen Balten en Wolga-Finnen. Aangezien ik ervan uitga dat er geen Wolga-Fins stadium heeft bestaan, beschouw ik de woorden als directe leenwoorden uit het Baltisch.

MATICSÁK (1995: 31-33) bespreekt in een apart hoofdstuk de Baltische leenwoorden van het Mordwiens. Hij vermeldt bij *розь* (Erza, Moksja) ‘rogge’ geen verwante Finoegrisc talen, hiermee zou het woord dus als direct Baltisch leenwoord kunnen worden opgevat. De bronnen die hij vermeldt, GORDEJEV (1967: 184) en KERESZTES (1986: 128), vermelden echter wel een verwantschap met woorden uit de Permische talen. Zodoende beschouw ik deze vermelding niet als direct leenwoord uit het Baltisch.

Slechts ter verduidelijking moet nog worden gezegd dat MATICSÁK in hetzelfde werk verwijst naar een manuscript van ZAICZ uit 1993, *A mordvin nyelv szerkezete és története*. Dit heb ik niet kunnen raadplegen, en ZAICZ heeft bij mijn weten pas in 1998 twee artikelen over dit thema gepubliceerd. Ik neem aan dat in dit manuscript al ongeveer dezelfde informatie stond, aangezien MATICSÁK in 1995 grotendeels dezelfde woorden vermeldt als ZAICZ (1998a; 1998b) in 1998.

Het in 1998 uitgebrachte Mordwiense etymologische woordenboek van CYGANKIN en MOSIN stond slechts gedeeltelijk tot mijn beschikking. ZAICZ gaf in zijn recensie van dit boek aan dat er twaalf Baltische leenwoorden in werden vermeld. Drie ervan (*лияназ* ‘linnen’, *лопа* ‘blad’, *назе* ‘mannelijke hennep’) noemde hij tussen haakjes, omdat ze in het werk niet specifiek als Baltisch leenwoord werden aangeduid, maar als ‘Indo-Europees’. Van deze drie komen *лияназ* en *лопа* (zie resp. 3.4.5.10 en 3.4.5.11) alsnog aan bod, maar *назе* wordt bij mijn weten alleen door de interpretatie van ZAICZ in relatie gebracht met het Baltisch. Dit vind ik niet voldoende om *назе* in de lijst op te nemen.*⁶

3.4.4 De notatie van de lemma's

Elk lemma wordt volgens een vast patroon afgehandeld. In het eerste deel, getiteld *Het Mordwiense woord*, worden de standaardvormen gegeven, als eerste de Erza vorm met vertaling, vervolgens de vorm in het Moksja met vertaling. De vertalingen van de woorden worden eerst in de taal van de bron getoond, gevolgd door het teken \diamond , en dan de Nederlandse vertaling. Voor het Erza was het Erza-Russische woordenboek van SEREBRENNIKOV et al. (ÉRV) de belangrijkste bron, al heb ik soms naar andere werken moeten uitwijken. Voor het Moksja heb ik het Moksja-Russische woordenboek van SEREBRENNIKOV et al. (MRV) gebruikt, ook hier heb ik soms andere werken moeten raadplegen.

Onder de titel *De Baltische bron* wordt gekeken naar de Baltische woorden die de bron vormen voor het Mordwiense woord. Ook hier worden de woorden vergezeld van vertalingen uit standaardwoordenboeken (LithD en LatvD). Voor het Oudpruisisch heb ik het etymologische woordenboek van MAŽIULIS gebruikt.

Waar mogelijk wordt een reconstructie getoond van de Proto-Baltische vorm van het woord.

In het onderdeel *Etymologisch overzicht* worden de theorieën omtrent de herkomst van het Mordwiense woord besproken. Elke etymologie wordt apart behandeld, waar dit mogelijk was te achterhalen, in volgorde van publicatie, gevolgd door de nodige uitbreidingen en aanpassingen die verder zijn verschenen.

*⁶ : Voor een alternatieve etymologie van *назе*, zie PAASONEN 1897b: 43.

Onder de titel *Analyse* wordt de vakliteratuur geanalyseerd en volgt daarna eventueel nog een toevoeging of een theorie van mijzelf. Tot slot volgt de conclusie.

Soms volgt er nog een aparte paragraaf, die wat dieper ingaat op een thema dat tijdens het behandelen van de etymologie van een bepaald woord vaak ter sprake is gekomen, of tot problemen heeft geleid.

Tenslotte nog een opmerking over de notatie van de woorden in talen, waarvan de schrijfwijze in de vakliteratuur vaak nog in Latijns schrift is aangegeven, maar waarvan de standaard orthografie tegenwoordig op het cyrillisch is gebaseerd. Voor zover hiervoor bronnen tot mijn beschikking waren, en ik het woord heb kunnen achterhalen, geldt dat ik zowel notatie als vertaling heb overgenomen uit het meest recente woordenboek van de desbetreffende taal. De talen en woordenboeken in kwestie zijn: Weide-Mari (VASIL'EV et al. 1991), Berg-Mari (SAVATKOVA 1981), Komi (BEZNOSIKOVA et al. 2000), Oedmoerts (VACHRUŠEV et al. 1983), Tsjoewassisch (SKVORCOV 1982) en Tataars (DENISOVA 1966).

Mocht er voor één van deze talen een andere bron zijn gebruikt, dan wordt dit direct achter de vertaling aangegeven.

3.4.5 De lijst

3.4.5.1 ал

a. Het Mordwiense woord

ал (Erza) ‘1) яйцó 2) яйцеклётка 3) яйчко ◇ 1) ei 2) eicel 3) teelbal’ (ĖRV 41/1) – ал (Moksja) ‘1) яйцó 2) нижняя часть чего-л., низ ◇ 1) ei 2) lagere gedeelte van iets, bodem’ (MRV 32/1)

Volgens het MSS (12/1, ал 2.) en JUHÁSZ (1961: 24/2, ал 2.) heeft Moksja ал ook nog de betekenis ‘nest’.

b. De Baltische bron

Litouws *uola* ‘rock; (*pajūryje*) cliff ◇ rots; (*aan de zee kust*) klif’ (LithD 739/2); Lets *ola* ‘egg; (*biol.*) ovum ◇ ei; (*biol.*) ovum’ (LatvD 421/1), dialectaal betekent *ola* ook ‘großer Stein, Kieselstein ◇ grote steen, kiezelsteen’ (LANSZWEERT 1984: 38).

Het Proto-Indo-Europese woord voor ‘ei’ is in het Baltisch verdwenen. Zowel Oudpruisisch, Litouws als Lets hebben voor dit begrip een apart woord ontwikkeld. Het Letse woord is ontstaan uit een betekenisontwikkeling ‘steen, kiezel’ ⇒ ‘ei’, getuige de betekenis van *ola* in bepaalde Letse dialecten, alsmede de betekenis van Litouws *uola*.

Volgens de meest recente etymologische werken (LANSZWEERT 1984: 38; KARULIS 1992: 634) wordt aangenomen dat de Baltische grondvorm **uōlā* was. Binnen de Finoegrië is echter lange tijd uitgegaan van een vorm **ōles*, op basis van een reconstructie van LIDÉN (1897: 83).

c. Etymologisch overzicht

- 1. Interne afleiding

In de Moksja grammatica van AHLQUIST (1861: 149) wordt ал vertaald als ‘Ei, das unterhalb Belegene ◇ ei, dat wat zich onderaan bevindt’. Hiermee wordt ал (Erza, Moksja) ‘ei; eicel; teelballen’ dus gezien als een semantische variant van het woord ал (Moksja) ‘alaosa, alusta, jonkin alla oleva paikka; pesä ◇ onderste gedeelte, onderstel, iets wat zich onder iets bevindt; nest’ (MSS 12/1, ал 2.). AHLQUIST heeft in hetzelfde werk uit 1861 voor een aantal formeel gelijke woorden weldegelijk aparte lemma’s gemaakt, zie bijv. *palan*, *serä*, *sodan*.

De meeste andere woordenlijsten beschouwen ал ‘ei’ en ал ‘onderste gedeelte’ als twee lemma’s, zo ook het woordenboek van PAASONEN (PaasWb).

Dezelfde verbinding wordt een eeuw later door RÉDEI (1968: 160) herhaald. In een kort artikel verwerpt hij de etymologieën van VILKUNA (etymologie 2) en TOIVONEN (etymologie 3). Volgens hem kan Mordwiens *a-* niet overeenkomen met Fins *o-*. Ook het semantische verschil ‘vuursteen’ (Oostzeefins, Saami) ~ ‘ei’ (Mordwiens) vindt hij onoverbrugbaar. Vervolgens toont hij aan dat de semantische stap ‘nest’ ⇒ ‘ei’ weldegelijk mogelijk is: Komi *ноз* ‘1) гнездо 2) куст 3) дом 4) клетка ◇ 1) nest 2) groep 3) hol 4) kooi’ ~ Komi (dial.) *позавны* ‘нестиь, класть яйца ◇ eieren leggen’; Oedmoerts *нуз* ‘яйцо; яйчко ◇ ei; teelbal’.

- 2. < Indo-Iraans

In een artikel over het Finse *ola* ‘Feuerstein ◇ vuursteen’ (SSA 2: 262-63) verbindt VILKUNA (1933: 160-62) ал met een aantal Oostzeefinse woorden, en Saami T *viõlle* (*oa*), Kld. *uoḷl* ‘piikivi, limsiö, ola ◇ vuursteen’ (ibid. 160). Hij vergelijkt de woordgroep eerst met Litouws *uola* en Lets *ola* op basis van de semantische overeenkomsten, maar wijst vervolgens de Baltische herkomst af vanwege de Finse anlaut *o-*. Hij verwijst naar het Litouwse *šluota* ‘broom, besom ◇ bezem’, dat ook in het Oostzeefins is ontleend, cf. Fins *luuta* ‘bezem’. VILKUNA (ibid.) gaat liever uit van een Indo-Iraanse variant van de Indo-Europese proto-vorm

*oles-, dat op basis van de al genoemde Litouwse en Letse woorden alsmede woorden uit het Oud-Litouws, Sloveens en Oudindisch is gereconstrueerd door LIDÉN (1897: 82-84). Het Finno-Saami woord zou in het Proto-Indo-Iraanse stadium zijn ontleend. Tot slot noemt VILKUNA (1933: 162) op instigatie van TOIVONEN nog Mordwiens *al*, waarvan hij eveneens vermoedt dat het van Indo-Iraanse herkomst is.

- 3. *Finoegrisch < Baltisch*

TOIVONEN (1952: 30-32; 1954: 25-26) heeft zijn twijfels over de etymologie van VILKUNA (etymologie 2) en geeft de voorkeur aan een Baltische ontlening in het Finno-Mordwiens. Het Mordwiense *al* zou op een vroegere *ō- anlaut wijzen, zoals ook Mordwiens *can* (Erza, Moksja) ‘*соль* \diamond zout’ uit een proto-vorm *sōla zou zijn ontstaan (toen als verwant gezien met Fins *suola*)*⁷. Hij wijt de fonetische verschillen (Fins, Saami *o- ~ Mordwiens *ō-) aan de zeldzaamheid van de overname van de Baltische diftong *uo, wat slechts in het Finse *luuta* valt na te wijzen.

- 4. *< Baltisch*

JOKI (1973: 294) beschouwt het als een mogelijkheid dat het Mordwiense woord is ontleend uit het Vroeg-Baltisch. Hij brengt ook enige wijzigingen aan in de relatie tussen de Oostzeefinse woorden. Zo vermoedt hij dat het Finse *ola* uit het Karelisch is ontleend. Nog steeds wordt van een Proto-Baltische vorm *ōla uitgegaan op basis van de etymologie van LIDÉN.

In een artikel over Baltische leenwoorden met *ā besteedt KOIVULEHTO (2000: 118-119) ook aandacht aan *al* en Fins *ola*. Hij stelt dat beide woorden parallele ontleningen uit het Baltisch zijn. KOIVULEHTO’s argumentatie bevat echter twee onnauwkeurigheden. Hij verwijst naar STANG (1966: 101) als hij stelt dat in het Baltisch de anlaut *u- regelmatig verdwijnt. STANG schrijft echter dat dit alleen gebeurt als vóór de *u- nog een medeklinker staat. In het Proto-Baltisch zal dus nog steeds van een anlaut *uō- moeten worden uitgegaan. Ook stelt KOIVULEHTO dat in het Mordwiens de anlaut *w- voor geronde klinkers regelmatig verdwijnt. Dit komt in het Mordwiens weliswaar voor, maar deze klinker behoudt in het merendeel van de woorden nog steeds zijn geronde karakter, soms verandert deze zelfs in *u-* (bijv. *ouu* ‘Stadt’ < *woča, UEW I: 577; *улемс* ‘sein, werden’ < *wole-, UEW I: 580; *очко* (Erza) – *очка* (Moksja) ‘Trog’ < *wočkz ‘Gefäß; Trog’, UEW II: 824*⁸). Dit betekent dat voor het bronwoord in het Mordwiens nog steeds van een anlaut *wō- moet worden uitgegaan.

Er moet wel worden gezegd dat er geen enkel voorbeeld is aan te geven van een Mordwiens woord met de precieze anlaut *wō- als proto-vorm.

d. *Analyse*

In het SKES komt *al* niet ter sprake. KERESZTES en het SSA geven geen eenduidige etymologische verklaring van *al*. KERESZTES (1986: 33) geeft etymologie 1, 2 en 4 alledrie als mogelijkheid aan, zonder een beslissing te nemen. Het SSA (2: 262-63) geeft etymologie 2 en 4 op als mogelijkheid.

Bijna alle artikelen, inclusief het SSA (2: 263), gaan nog uit van een Proto-Baltische vorm *ōla, verwijzend naar de onzeker Indo-Europese etymologie van LIDÉN (1897: 82-84). JOKI (1973: 294) heeft niettemin al aangegeven dat deze binnen de Indo-Europeanistiek is verworpen. Door onder andere FRAENKEL (LEW II: 1166-67), LANSZWEERT (1984: 38), en KARULIS (1992: 634) wordt uitgegaan van een andere etymologie voor Litouws *uola* en Lets

*⁷: Volgens het UEW (II: 750) wordt Mordwiens *can* weer van een proto-vorm *sals afgeleid. De relatie met Fins *suola* ‘zout’ ligt fonetisch erg moeilijk, en de Oostzeefinse woordgroep kan zelfs een aparte ontlening uit het Baltisch zijn (ibid.). Toch kan Mordwiens *a* op vroeger *ō wijzen, zoals bij *can* (Erza, Moksja) ‘ader’ ~ Fins *suoni* id. < *sōne ‘Ader; Sehne \diamond ader, zenuw’ (UEW I: 441)

*⁸: Het Moksja heeft voor sommige woorden een afwijkende ontwikkeling ondergaan, cf. *oi* (Erza) ‘1) *мáсло* 2) *жир* \diamond 1) boter 2) vet’ (ÉRV 434/1) – *vai* (Moksja) ‘voi, *öljy*, *rasva* \diamond boter, olie, vet’ (MSS 24/1) < *woje (UEW I: 578). Aangezien zowel Erza als Moksja de vorm *al* hebben, doet dit in principe niet terzake.

ola. Volgens deze zou de Proto-Baltische vorm **uōlā* geweest zijn. Deze vorm zou in het Proto-Finno-Mordwiens als **wōla* zijn overgenomen, wat in het huidige Mordwiens **ol* of **ul* zou hebben opgeleverd. Ook een eventuele latere vorm van het Baltische woord, **uol-* (KARULIS 1992: 634), dat in het Proto-Mordwiens als **vol-* zou zijn overgenomen, zou dezelfde vormen hebben opgeleverd. Het Mordwiense *al* kan dus om fonetische redenen niet met deze Baltische woordgroep worden verbonden.

Een tweede reden om Baltische herkomst af te wijzen is, dat de semantiek van het Mordwiense *al* geen sporen van een nevenbetekenis ‘steen, kiezelsteen’ nawijst, welke het Baltische woord nog zou moeten hebben gehad, zeker als het woord in zo’n vroeg stadium zou zijn ontleend.

De betekenisontwikkeling van *al* ‘onderste gedeelte’ \Rightarrow ‘nest’ is ontstaan op basis van enige samenstellingen met dieren (cf. *kargā-al* (Moksja) ‘daru fészke \diamond nest van een kraanvogel’, *laska-al* (Moksja) ‘menyét fészke \diamond hol van een wezel’, *vir-utkā-al* (Moksja) ‘vadkacsa fészke \diamond nest van een wilde eend’ (JUHÁSZ 1961: 24/1). Deze soort samenstelling is zelfs al nawijsbaar in de Finoegriscche grondtaal, cf. **konz-ala* ‘Achselhöhle, Armhöhle \diamond okselholte, armholte’ (UEW I: 178).

Een verdere betekenisontwikkeling ‘nest’ \Rightarrow ‘ei’ kan ook hebben plaatsgevonden, zoals de voorbeelden van RÉDEI (1968: 160) hebben aangetoond. Voor mij is dit de meest plausibele verklaring. Het enige probleem is dat de betekenis ‘nest’ alleen in het Moksja is nagewezen, en de betekenis ‘ei’ juist weer in zowel Erza als Moksja. Wellicht dat een dialectologisch onderzoek hierover meer informatie kan verschaffen.

3.4.5.2 *кардаз*

a. Het Mordwiense woord

кардаз (Erza) ‘1) двор (участок земли при доме) 2) двор; хлев (помещение для скота) \diamond 1) boerenerf (stuk land bij een huis) 2) boerenerf; veestal (onderkomen voor vee)’

De Moksja vorm *калдаз* wordt onder e. besproken.

b. De Baltische bron

< Baltisch, cf. Litouws *gařdas* ‘(uživerta vieta gyvuliams) pen; fence, enclósure \diamond (omheinde plaats voor vee) hok; hek, omheining’

Ik heb geen reconstructie van een proto-vorm kunnen vinden, maar op basis van de Indo-Europese oerverwantschap met onder andere Russisch *город* ‘stad’, Gotisch *gards* ‘huis’, Engels *yard* ‘tuin, hofplaats, woning’ kan waarschijnlijk een Baltische proto-vorm **gardas* worden aangenomen.

c. Etymologisch overzicht

- 1. *Finoegriscch* (< *Baltisch*)

Mordwiens *кардаз* werd aanvankelijk gezien als een afleiding van *кардо* (Erza) ‘хлев \diamond veestal’ – *карда* (Moksja) ‘1) хлев 2) коніюшня \diamond 1) veestal 2) stal’.

THOMSEN (1869: 121-122) behandelt het Finse *kartano* ‘landgoed, havezate’, dat hij als een Germaans leenwoord beschouwt. Hij noemt onder andere *кардаз* in een zeer lange lijst woorden van dezelfde vorm en betekenis, met Finoegriscche voorbeelden in het Komi, Hanti, Hongaars, en vermeldt ook woorden in het Tsjoewassisch, Ossetisch, Litouws en Russisch. THOMSEN zegt dat hier zowel van oerverwantschap, als toevallige overeenkomst sprake kan zijn.

DONNER (1874: 51) ziet een verwantschap tussen Fins *kartano*, Mordwiens *кардо* en *кардаз*, en een groot aantal andere woorden, waaronder een aantal door THOMSEN (ibid.) al genoemde

woorden. Op basis van de grootte van de woordgroep ziet DONNER hierin een oerverwantschap.

Ook PAASONEN (1897a: 13) neemt eerst nog verwantschap aan tussen Fins *kartano* en *кардо* en *кардаз*. De etymologie van THOMSEN (1890: 171-72, zie etymologie 2) wijst hij af, omdat hij eerst meer duidelijkheid wil over de relatie tussen Fins *kartano*, Mordwiens *кардо*, *кардаз* en enige andere woorden in verwante talen, nl. Komi *карма* ‘1) хлев 2) (дуал.) дом, двор; хозяйство ◇ 1) veestal 2) (dial.) huis, hof; economie’; Hanti *karta-*: *~xār* ‘Hof, Hofplatz ◇ hof, hofplaats’ (DEWOS 688) en een Mansi woord.

In de monografie van PAASONEN (1897b) over Turkse leenwoorden in het Mordwiens worden *кардо* en *кардаз* nog niet vermeldt. In zijn Mordwiense woordenboek vermeldt PAASONEN bij *кардаз* (PaasWb II: 618/2) Litouws *gařdas*, en bij *кардо* (PaasWb 619/2) Tsjoewassisch *карма* ‘изгородь, загородь; хлев (не бревенчатый) ◇ schutting, omheining; veestal (niet van blokhout)’ (FEDOTOV 1996 I: 232). PAASONEN (1909: 73) vermeldt in zijn chrestomathie verder Fins *kartano* ter vergelijking bij *кардаз*.

De verwantschap met Fins *kartano* en Komi *карма* wordt nog steeds vermeld in de Mordwiense etymologische woordenboeken van CYGANKIN en MOSIN (1977: 27, *кардаз*) en KELIN et al. (1981: 25, *карда*). CYGANKIN en MOSIN (1977: 27) behandelen alleen *кардаз* en vermelden er ook geen Moksja vorm bij. In KELIN et al. (1981: 24, 26) verwijzen de lemma's *кардаз* (ibid. 26) en *калдаз* (ibid. 24) direct naar het lemma *карда* (ibid. 26), terwijl onder dit lemma de andere vormen niet worden vermeld. CYGANKIN en MOSIN (1977: 27) vermelden ook nog een Oedmoerts woord *карма* ‘гурт ◇ kudde, veekudde’. Er is echter volgens LYTKIN en GULJAJEV (1970: 117-18, *карма*) helemaal geen Oedmoertse variant van Komi *карма*.

FEDOTOV (1996 I: 232-33) noemt een groep Finoegrise woorden als correspondenties met een groep Turkse woorden die hij ervoor had opgesomd. De Finoegrise groep bevat onder andere Komi *карма* en Mordwiens *карда*, *кардаз* en *калдаз*, en de Hanti en Mansi woorden.

- 2. < Baltisch

TOMASCHEK (1883: 705/1) verbindt voor het eerst Erza *кардаз* met het Baltisch door te verwijzen naar Litouws *gardas*, maar vermeldt de etymologie alleen in zijn eerste artikel.

THOMSEN (1890: 170-171; 1931: 292-293) oppert met vraagteken een Litouwse herkomst voor zowel *кардаз* als *кардо*, en herhaalt zijn eerder gevonden Germaanse etymologie van Fins *kartano*. THOMSEN denkt dat het niet meer te achterhalen is of de auslaut *-s* van *кардаз* een suffix is of direct uit het Litouws komt, al lijkt hem de mogelijkheid van een suffix meer waarschijnlijk.

Verder wordt *кардаз* nog in een aantal werken vermeldt in vergelijking met het Litouwse *gardas*. Zo noemt MUNKÁCSI (1900a: 218) Litouws *gařdas* ter vergelijking bij Mordwiens *кардаз*, terwijl hij weldegelijk aanneemt dat *кардаз* samen met *карда* verwant is met Komi *карма*. Hierna nemen nog een groot aantal onderzoekers aan dat *кардаз* een Baltisch leenwoord is, waaronder DÉCSY (1965: 193), JOKI (1973: 57; 269-70), SEREBRENNIKOV (1965: 243), ФЕОКТЫСЗТОВ (1976: 92), FRAENKEL (LEW I: 135-6), HOFSTRA (1985: 394, 402) en ZAICZ (1998b: 444).

ZINKEVIČIUS (1984: 173) neemt nog aan dat naast *кардаз* ook nog *кардо* uit het Baltisch komt.

- 3. < Indo-Iraans

KATZ (2003: 237) houdt het woord voor een Indo-Iraans leenwoord, met als argument dat binnen dit semantische veld er in het Mordwiens geen andere Baltische leenwoorden zijn aan te wijzen. Hij reconstrueert een Proto-Indo-Iraans woord **grd^hśs* > Proto-Mordwiens **kărtás*. WÄLCHLI (1997: 321, noot 2) geeft nog aan dat KATZ in een eerder werk verwees naar een

aantal woorden uit het werk van POKORNY (IEW I: 444), namelijk Avestisch *gərəda-* ‘Höhle daēvischer Wesen ◇ hol van daēvische wezens’ en Oud-Indisch *grhá-* ‘Haus, Wohnstätte; (pl.) Gemächer ◇ huis, woonstede; (pl.) vertrekken’.

WÄLCHLI (1997: 321, noot 2) keurt deze etymologie af om semantische redenen. Volgens hem heeft Mordwiens *кардаз* in semantisch opzicht veel meer weg van Litouws *gardas*, dan van de Indo-Iraanse woorden. Hieraan valt nog toe te voegen dat POKORNY (IEW I: 444) zelf al aangaf dat het Indo-Iraanse woord oorspronkelijk de betekenis ‘Haus, Wohnung ◇ huis, woning’ moet hebben gehad, op basis van de volgende Iraanse leenwoorden, nl. Komi *горт* ‘дом || домашний ◇ huis || huis-, van het huis’ en Oedmoerts *гурт* ‘деревня ◇ dorp’.

d. Analyse

Finoegrise verwantschap (etymologie 1) met onder andere Fins *kartano* kan vanwege de Germaanse etymologie van de Oostzeefinse woordgroep (zie SSA 1: 318/2) en het verschil in auslout tussen Fins *-no* en Mordwiens *-s* worden afgewezen.

Ook de Iraanse herkomst (etymologie 3) is vooral vanwege de aan te nemen betekenis ‘huis, woning’ af te wijzen.

De Baltische herkomst (etymologie 2) is mijns inziens het meest waarschijnlijk, vanwege de fonetische en semantische overeenkomsten tussen de woorden.

e. Aanverwante kwesties

Moksja *калдаз*

In het woordenboek van PAASONEN (PaasWb II: 617-18) wordt de Moksja vorm *калдаз* ‘хлеб ◇ veestal’ gewoon bij de Erza vorm *kardas* behandeld^{*9}. PAASONEN accepteert dus zonder problemen deze fonetisch afwijkende Moksja vorm van Erza *кардаз*. Over deze kwestie is verder weinig geschreven. De meeste onderzoekers vermelden alleen de Erza vorm, en laten de Moksja vorm weg, bewust of onbewust, zonder verdere uitleg.

Inderdaad zijn er voorbeelden in het Mordwiens aan te wijzen van parallele dialectvormen met inlout *-r-* en *-l-*, zoals PAASONEN (1903: 44-45) al aantoonde. Hij geeft onder andere volgende voorbeelden: *каланя* (Erza) ‘1) рыхлый 2) плохой, нехороший ◇ 1) bros 2) slecht, niet goed’ ~ *karaña* (Erza, Kaljajewo dial.); *шурьма* (Erza) ‘польнь обыкновенная, чернобыльник ◇ alsem, bijvoet (*Artemisia vulgaris*)’ ~ *šulma* (Erza, Maresevo dial.).

Desalniettemin heeft WÄLCHLI (1997: 310-12) voor de Moksja vorm *калдаз* een aparte Baltische herkomst voorgesteld. Het woord in kwestie is in het Litouws zo goed als verdwenen, maar kwam in een aantal samenstellingen voor, *niogaldą* (acc. sg.) ‘Verschlag im Stall ◇ afgeschoten ruimte in een stal’ (LEW I: 131), *ūžgalda* id. (ibid.). In het Lets is het woord nog steeds in gebruik, cf. *galds* ‘ein behauenes Stück Holz; Tisch ◇ een bewerkt stuk hout; tafel’ (MÜLENBACH 1923 1: 589-91), *āizgalds* ‘1) der Raum hinter dem Bretterschlag für Mastschweine, Kälber, Schafe, Geflügel; 2) der nächste Raum hinter dem Tische ◇ 1) de ruimte achter het hok met plankenbeschot voor slachtzwijnen, kalveren, schapen, gevogelte 2) de ruimte bij de achterkant van de tafel’ (ibid. 26/1). Vooral de Letse vormen geven aan dat de betekenis nogal onderhevig is aan verandering.

Het onderzoek naar de verwantschap van deze woorden geeft een zeer onduidelijk beeld. FRAENKEL (LEW I: 131) vermeldt de Litouwse en Letse vormen wel, maar geeft geen etymologie, alleen verwijzingen naar het woordenboek van MÜLENBACH en een artikel van JOHANSSON (1900: 376-77). Laatstgenoemde geeft aan het woord een wel heel extreme semantische draai. Hij verbindt de Baltische woorden met Engels *colt* ‘junges von tieren, füllen ◇ jong van dieren, veulen’, Zweeds *kult* ‘kleiner knabe; halb erwachsenes ferkel; (dial.)

*9: In de chrestomathie van PAASONEN (1909) wordt geen Moksja vorm vermeldt, noch apart, noch bij de Erza vorm.

kleiner hügel ◇ kleine jongen, half volgroeid biggetje; (dial.) kleine heuvel', Noors *kult* (dial.) 'kloss, holzstumpf; bergknollen; frischer kerl ◇ klomp, houtstompje; heuveltje; levendige kerel'. Zowel fonetisch (Germaans inlaut **k-* zou ook in het Baltisch **k-* moeten zijn) als semantisch is deze etymologie niet acceptabel.

KARULIS (1992: 282-83) ziet eerder verwantschap met Lets (dial.) *gēlde* 'mulda, koka trauks ◇ trog, houten kuip' (KARULIS 1992: 329), Litouws *gēlda* 'trough ◇ trog' en Oudpruisisch *galdo* id. Hij reconstrueert een Proto-Baltisch werkwoord **geld-/*gald-* 'schuren, schaven, uithollen', en Lets *gālds* zou hiervan een deelwoord zijn geweest. Hierbij negeert KARULIS de etymologie van FRAENKEL (LEW I: 144), die de Baltische woorden uit het Duits herleidt, cf. Duits *Gelte* 'melkemmer; (dial.) kuip, bak'. Lets *gālds* kan dus niet met deze woordgroep worden verbonden.

WÄLCHLI zelf probeert deze binnen het Lets te vinden bij *pagalms* 'courtyard, court, yard ◇ binnenhof, hof, erf' en *galdīt* 'Schranken oder ein Verschlag fürs Mastvieh machen ◇ kast of een afgeschoten ruimte voor het slachtvee maken' (WÄLCHLI 1997: 311).

Ofschoon vooral Lets *pagalms* nog het dichtst bij Moksja *калдаз* in de buurt komt, lijkt dit eerder op toeval te berusten. De grondbetekenis van de Letse en Litouwse woorden had in eerste instantie waarschijnlijk iets met bewerkt hout te maken, maar zeker niet iets specifiek als Moksja *калдаз*.

Het ligt veel meer voor de hand om ervan uit te gaan dat de Moksja-vorm een dialectale variant is, zoals PAASONEN al aannam. Wellicht dat de verspreiding van de dialectvorm met inlaut *-l-* werd versneld nadat het woord dialectaal door het Russisch werd overgenomen (VASMER 1986 II: 196-97; WÄLCHLI 1997: 311-12), cf. Russisch (dial.) *калда ж. (fem.)* '1. Огороженное место, загон для скота 2. Скотный двор ◇ 1. omheinde plek, omheining voor het vee 2. veehof' (SloVRNG 12: 344/2), *калдаз*, *калдаз* id. (ibid. 345/1), *калдус* (ibid. 346/1).

Erza *калда*

WÄLCHLI (1997: 310) verbindt aan Moksja *калдаз* ook Erza *калда* 'загон, стойло (отгороженное место для скота) ◇ omheining, stal (omheinde plek voor het vee)'. Dit woord lijkt mij echter duidelijk een recent Russisch leenwoord, cf. Russisch *калда*. Dit Russische dialectwoord wordt in een groot gebied gebruikt in Zuid-Rusland, en is zelfs in het Basjkiers als dialectaal leenwoord te vinden, cf. *калды* (centraal dial.) 'открытый загон для скота ◇ afgesloten omheining voor het vee' (NÄDERGOLOV 2002: 134/2). Zoals al is aangegeven, is dit Russisch dialectwoord een eerdere ontlening uit het Moksja.

Moksja (*Selišče* dialect) *maldas*

Ook aan een derde woord, *maldas* (Moksja, *Selišče* dialect): *kaldas-maldas* 'Hof ◇ hof' (PaasWb II: 1169/1), probeerde WÄLCHLI (1997: 312) Baltische herkomst toe te kennen. Dit woord komt alleen als samenstelling in één enkel Moksja-dialect voor, en wordt door PAASONEN (ibid.) aangeduid als 'impr. Par.-Wort zu *kaldas* ◇ geïmproviseerd parallelwoord bij *kaldas*'. WÄLCHLI (1997: 310-312) heeft echter gepoogd *maldas* uit het Baltisch te herleiden, door te verwijzen naar Litouws *małdas*, *mėldas*, *melda* 'Sumpf- Teich-, Pferdebinse ◇ mattenbies (*Scirpus lacustris*)'; Lets *meldi*, *meldri* 'Binsen ◇ biezen'. Naast het feit dat nog niet is aangetoond dat het woord überhaupt los van de samenstelling met *kaldas* kan worden gebruikt, is deze etymologie om semantische redenen al af te wijzen. De twee voorbeelden die WÄLCHLI noemt ter uitbreiding van de betekenis van het Letse woord, *meldu galdas* 'Binsen(?)tisch ◇ biezen tafel'^{*10} en *meldu gaļa* 'das weiche Fleisch ◇ het weke vlees' helpen geenszins om het betekenisonderscheid tussen het Mordwiens en het Baltisch te overbruggen.

*10: Vraagtekens van WÄLCHLI.

3.4.5.3 *керш*

a. Het Mordwiense woord

керш (Erza) ‘лѣвый \diamond links, linker-’ – *керши* (Moksja) ‘лѣвый \diamond links, linker-’

b. De Baltische bron

In de vakliteratuur zijn twee Baltische woorden aangeduid om *керш* als leenwoord te verklaren.

1. < Baltisch, cf. Litouws *kuřšiai* (pl.) ‘Letten, Koeroniërs’; Lets *kurši* (pl.) ‘the Cours, the Kurshi (an ancient Latvian tribe), inhabitants of Kursa’

De Baltische proto-vorm was volgens ZINKEVIČIUS (1984 I: 343) **kuršas*.

2. < Baltisch, cf. Litouws *krėisa* ‘Fehler, Mangel \diamond fout, gebrek’ (STANG 1966: 68); Lets *krēiss* ‘left \diamond links’.

Deze woorden wijzen op een Baltische proto-vorm **kreisas* of **kreišas* (LANSZWEERT 1984: 77). Zowel *-s-* als *-š-* zijn afleidingssuffixen (zie ENDZELĪNS 1971: 121-22).

De aangenomen verwantschap van deze woordgroep met Litouwse *kairys* ‘links’, *kairė* ‘1 left hand 2. left-hand side \diamond 1. linkerhand 2. linkerkant’ en Lets *ķeīre* ‘linke Hand \diamond linkerhand’ (LEW I: 203), *ķeīris* ‘linkshandige’ (KARULIS 1992: 456) geeft aan dat bij deze laatste woorden een dissimilatie **kr- > k-* is opgetreden (LEW I: 203; ENDZELĪNS 1971: 61, 70). Ook de *-r-* is een Baltisch afleidingssuffix.

Verder nemen FRAENKEL (LEW I: 203) en LANSZWEERT (1984: 77) aan dat van het grondwoord **krei-* nog een groot aantal andere woorden zijn afgeleid met de betekenis ‘scheef’ of ‘krom’, cf. Litouws *kreivas* ‘schief, krum \diamond scheef, krom’ (LEW I: 203); Lets *krails* ‘schief, krumm, gebogen, verkrümmt \diamond scheef, krom, verbogen, gekromd’ (LEW I: 203), *kreilis* ‘lefthander \diamond linkshandige’.

Dit grote aantal afleidingen op basis van een niet-nawijsbaar grondwoord vindt zijn oorzaak in het expressieve karakter van de woordsemantiek (LANSZWEERT 1984: 77).

c. Etymologisch overzicht

- 1. Finoegrisch

Het Mordwiense woord wordt door DONNER (1874 I: 47) verbonden met een Oostzeefinse woordgroep, met onder andere Fins *kura* ‘linke(r/s) \diamond linker, links’ (SSA 1: 446/2, *kura*²), *hura* ‘linke(r/s); schwache Fassungsgabe; Verfall, Wirrwarr \diamond linker, links; zwak begripsvermogen; verval, wir-war’ (SSA 1: 190/1), een Wepsisch en Lijfs woord, en Estisch *kura* (dial.) ‘left \diamond links’. Verder vergelijkt DONNER deze woordgroep met Fins *kurja* ‘elend \diamond ellendig’ (SSA 1: 448/1).

De verwantschap tussen het Mordwiens en deze Oostzeefinse woordgroep is bij mijn weten alleen nog door ANDERSON besproken (zie etymologie 2).

Ook de relatie tussen de Oostzeefinse woorden onderling is tot op heden nog onduidelijk. SSA (1: 190/1, *hura*; 446/2, *kura*²; 448/1, *kurja*) verwijst slechts ter vergelijking door naar de aparte lemma’s van *hura*, *kura* en *kurja*.

- 2. Finoegrisch

ANDERSON (1879: 313) verwerpt de toevoeging van DONNER van *керш* en verbindt dit eerst met een andere Mordwiense woordgroep, afgeleid van *каршо* (Erza) ‘(нареч.) навстрѣчу; (прил.) встречный; (послелог) прѣтив \diamond (bijw.) tegemoet; (bijv. naamw.) tegemoetkomend; (postp.) tegenover’ – *карша* (Moksja) ‘vastaan, vastapäätä, vastoin \diamond tegen, tegenover, in tegenstelling tot’ (MSS 61/1), en vervolgens met een aantal Finse woorden, waaronder *karsas*

(dial.) ‘schief, scheel, schielend; verbittert, neidisch \diamond scheef, scheel, loensend; verbitterd, nijdig’ (SSA 1: 317/1), en met twijfel ook aan Fins *kersa* ‘Gör, Balg, uneheliches Kind \diamond snotaap, belg, onechtelijk kind’ (SSA 1: 347/2).

In 1897 toont PAASONEN (1897b: 36) aan dat de Mordwiense groep met als hoofdwoord *каршо* (Erza) – *карша* (Moksja) van Turkse afkomst is, met behulp van het Tataarse woord *каршы* ‘1) прóтив; 2) наперекóр; 3) навстрéчу \diamond 1) tegenover; 2) in tegenstelling tot; 3) tegemoetkomend’.

Het Finse woord *karsas* is later door THOMSEN met twijfel als Baltische leenwoord aangeduid (THOMSEN 1890: 37, 1931: 378; SSA 1: 317/1). De herkomst van het Finse *kersa* gaat tegenwoordig niet verder dan een voorzichtige verwantschap met een Estisch dialectwoord (SSA 1: 347/2).

Zowel het velaire vocalisme als de *-s-* van de Finse woorden kunnen niet met de palatale vorm en *-š-* van het Mordwiens worden verenigd (zie bijv. BARTENS 1999: 54-60 en KERESZTES 1987: 142).

- 3. < Baltisch

In het werk van TOPOROV en TRUBAČEV (1962: 247-48) over de Baltische sporen in Russische hydroniemen worden ook enige sporen van Baltisch-Mordwiense contacten in het Mordwiens besproken. Hier komt ook *кериу* ter sprake, waarin TOPOROV en TRUBAČEV (ibid.) een Baltisch leenwoord zien, verwijzend naar Litouws *kuršas*. Dit Litouwse woord zou volgens hen (ibid. 248) verwant zijn met een Slavische woordgroep, cf. Russisch *коpx* ‘ширина ладони (как мера) \diamond breedte van de handpalm (als lengtemaat)’ (VASMER 1986 II: 340); Oekraïens *коpx* ‘width of the palm of a hand (4 fingers); pinchful, nip \diamond breedte van de handpalm (4 vingers); snuffje, kneepje’. Ook Tsjechisch *krchý* ‘левый \diamond links’ (ibid.) zou volgens TOPOROV en TRUBAČEV (1962: 248) met deze woordgroep verwant zijn. Zij geven echter de bron van deze etymologie niet aan.

FRAENKEL behandelt Litouws *kuršas* niet in het LEW, terwijl ZINKEVIČIUS (1984 I: 343) en KARULIS (1992: 447-48, *kurši*) alleen een volledig andere etymologie van BŪGA vermelden. Volgens VASMER (1986 II: 340, *коpx*) heeft de Slavische woordgroep (exclusief Tsjechisch *krchý*) geen etymologische verklaring. De verbinding met Litouws *kuršas* komt hier niet ter sprake, en verbinding met Tsjechisch *krchý* noemt VASMER (1986 II: 340), samen met enige andere etymologiën, twijfelachtig.

Sinds TOPOROV en TRUBAČEV deze etymologie hebben geopperd, zijn er slechts weinig onderzoekers geweest die deze dieper hebben onderzocht. De meesten vermelden *кериу* in een reeks Mordwiense woorden van Baltische herkomst, zoals VABA (1983: 140), ZINKEVIČIUS (1984: 173), SUHONEN (1988: 614), ZAICZ (1998b: 444).

De Baltische proto-vorm **kuršas* is vooral vanwege de inlaut *-u-* problematisch, omdat deze onveranderd door het Mordwiens zou zijn overgenomen. Hierdoor moet dit woord, naast de semantische discrepantie, ook fonetisch als bronwoord voor *кериу* worden afgekeurd.

Ook in het nieuwe etymologische woordenboek van CYGANKIN en MOSIN (1998: 68-69) wordt een Baltische ontlening van *кериу* voor waarschijnlijk gehouden. Zij gaan uit van een andere Baltische bron, aangegeven door de proto-vorm **kairüsi*, waarvan Litouws *kairÿs* ‘linker, links’ en Lets *ķēris* afstammen. Deze proto-vorm is echter volgens de huidige theorieën in de Baltologie onmogelijk, aangezien de *ü* geen foneem is of was in het Baltisch, zie paragraaf 3.2. Vanuit de Mordwiense vorm gezien komt het velaire vocalisme van de eerste lettergreep niet overeen, en ook de *-s-* zou onveranderd over zijn genomen.

d. Analyse

Het is merkwaardig dat geen enkele van de onderzoekers, die *керяз* als Baltisch leenwoord hebben aangegeven, de etymologie van *ТОПОРОВ* en *TRUBAČEV* heeft bekritiseerd. Het Mordwiens zou de door hen voorgestelde Proto-Baltische vorm **kurši-* zonder problemen in dezelfde vorm hebben overgenomen, en ook de semantische overgang van ‘Koeroniër’ naar ‘links’ lijkt mij zeer onwaarschijnlijk.

Voor een herkomst uit de andere Baltische woordgroep, vertegenwoordigd door Litouws *kairỹs*, is het wel noodzakelijk dat de auslaut *-š* van de Mordwiense vorm overeenkomt met die van het Baltisch. Alleen de door *LANSZWEERT* (1984: 77) en *TRAUTMANN* (1923: 140-41) aangegeven reconstructie **kreišas* komt hiermee overeen.

Wellicht dat de opmerking van *STANG* (1966: 68) over de ontwikkeling van de diftongtegenstelling **ei* : **ēi* in de huidige Baltische talen nog een aanwijzing kan geven. Volgens *STANG* zou de Letse vorm *krēiss* op een lange diftong wijzen. Dit zou dus een Baltische proto-vorm **krēišas* suggereren. Aangezien een anlaut **kr-* in het Proto-Mordwiens nog niet tot de mogelijkheden behoorde, lijkt een metathese **krVš* > **kVrš* voor de hand te liggen. In het Mordwiens waren ook geen diftongs mogelijk, zodat ook de inlaut **-ēi-* moest worden vereenvoudigd tot **ē*. Het woord zou in het Mordwiens dan waarschijnlijk als **kērš*, (of wellicht **kēriš*, cf. *Moksa (Temnikov) kēreš*, *PaasWb II*: 714/2) zijn overgenomen.

3.4.5.4 *керяз*

a. Het Mordwiense woord

керяз (Erza) ‘сóты ◇ honingraat’ – *кяряз* (Moksja) ‘сóты ◇ honingraat’

b. De Baltische bron

< Baltisch: Litouws *korys* ‘honey-comb ◇ honingraat’; Lets *kāre* ‘honeycomb ◇ honingraat’.

Specifiek voor dit woord heb ik geen Baltische proto-vorm kunnen vinden, maar op basis van de aangenomen klankveranderingen (*ENDZELĪNS* 1971: 88-91; *STANG* 1966: 37, 188-89) kan worden gesteld dat Litouws *korys* wijst op een Baltische protovorm **kārjos*, Lets *kāre* op **kārē*.

Bij bijvoorbeeld *POKORNY* (*IEW I*: 532) en binnen de Finoegristiek (*RÄSÄNEN* 1920: 245, 1969 I: 256/1; *JOKI* 1973: 268; *ZAICZ* 2002: 152) wordt voor de Baltische woordgroep oerverwantschap aangenomen. Deze is niettemin alleen te vinden in Pools *skarzyk* ‘Vorstoß im Bienenstock ◇ boordsel in een bijenkorf’ (*LEW I*: 283) en enige Griekse woorden, waaronder *κηρός* ‘Wachs’ (*ibid.*). Latijns *cēra* ‘was’ wordt meestal als Grieks leenwoord gezien (*LEW I*: 283; *IEW I*: 532; *ERNOUT – MEILLET* 1967: 114). Vooral de klinkers van de Griekse woorden passen niet goed bij de gereconstrueerde Indo-Europese proto-vorm **kār-* ‘Wachs ◇ was’ (*IEW I*: 532).

FRAENKEL (*LEW I*: 283) gaat zelfs uit van een Baltische interne afleiding van een werkwoord, cf. Litouws *kárti* ‘1 hang 2 hang something on / upon the line, etc. ◇ 1 hangen 2 iets ophangen aan de lijn, enz.’; Lets *kārt* ‘to hang ◇ hangen’. Deze mening wordt echter door de meeste onderzoekers niet gedeeld.

c. Etymologisch overzicht

- 1. < Baltisch

TOMASCHEK (1883: 705/1; 1889: 11) vermeldt als eerste de Baltische herkomst van *керяз*, samen met Mari *караи* (Weide) ‘сóты ◇ honingraat’ – *кәраи* (Berg) ‘соты ◇ honingraat’.

Alleen *JOKI* (1973: 268) brengt bij mijn weten nog een directe Baltische ontlening van *керяз* ter sprake, zij het als alternatief voor een andere etymologie (zie etymologie 3). *JOKI* vermeldt

overigens niet dat dit idee al door TOMASCHEK werd geopperd, dit ondanks zijn uitvoerige behandeling van diens artikelen eerder in het boek.

- 2. < *Tataars*

PAASONEN (1897b: 37) houdt *керяз* voor een Tataars leenwoord, cf. Tataars *кэрэз* ‘сот, со́ты || со́товый ◇ honingraat || van een honingraat’ (TRS 320/2). Ook WICHMANN (1903: 68) neemt aan dat de Finoeegriscle woorden uit Turkse talen afkomstig zijn. Voor *керяз* neemt hij Tataarse herkomst aan, verwijzend naar PAASONEN (1897b:37).

ZAICZ (2002: 152) bespreekt nogmaals de etymologie van PAASONEN (1897b: 37, zie etymologie 2), en keurt deze af op basis van de geringe verspreiding van het woord binnen de Turkse talen, nl. alleen in het Tataars, Basjkiers *кэрэз* ‘honingraat || van een honingraat’ (FEDOTOV 1996 I: 229, *карас*) en Tsjoewassisch *карас* ‘воск; сот; вощина ◇ was, bijenwas; honingraat; lege honingraat, onbewerkte bijenwas’ (FEDOTOV 1996 I: 229). Als tweede argument noemt hij de theorie dat de imkerterminologie grotendeels uit het Indo-Europees afstamt (zoals de woorden voor ‘bij’ en ‘honing’, zie ook CARPELAN – PARPOLA 2001: 114ff). ZAICZ neemt een andere etymologie aan (zie etymologie 3.).

KATZ (2003: 226) meent juist dat de vorm van de Mordwiens, Mari en Oedmoertse woorden alleen al aantoot dat deze recente Turkse leenwoorden zijn.

- 3. *Finoeegriscle < (Indo-Iraans / Baltiscle)*

In 1920 stelt RÄSÄNEN (1920: 245; 1969 I: 256/1) voor dat *керяз* oerverwant is met Mari *караш* en Oedmoert *карас* ‘wabe, honigscheibe ◇ raat, honingraat’ (WICHMANN 1903: 68). Het Finoeegriscle woord zou volgens hem een vroege ontlening uit het Indo-Europees zijn, wellicht uit een Iraanse taal.

JOKI (1973: 268) neemt deze etymologie over en geeft nogmaals aan, dat binnen de Iraanse talen ‘nauwelijks’ verwante woorden te vinden zijn, hiermee implicerend dat er sporen te vinden zouden zijn, die hij echter niet aangeeft. Vanwege zijn twijfel houdt JOKI het tevens voor mogelijk dat *керяз* uit het Baltiscle stamt (zie etymologie 1).

Ook CYGANKIN en MOSIN (1977: 34) en KELIN et al. (1981: 39) nemen Finoeegriscle oerverwantschap aan voor *керяз*, door dezelfde Mari en Oedmoertse woorden te vermelden. CYGANKIN en MOSIN (1977: 34) vermelden verder dat er een dialectvorm *карьмаз* (Erza) bestaat en geven een standaard Moksja-vorm *карьмаз* op. Waarschijnlijk op basis van deze dialectvormen voegen CYGANKIN en KELIN (ibid.) het Estiscle *kirme* ‘a very thin layer; film; pellicle ◇ een zeer dunne laag; vlies; membraan’ toe aan de Finoeegriscle woordgroep.

Van Estiscle *kirme* wordt over het algemeen aangenomen, dat Fins *kerma* ‘Sahne; Ackerkrume, obere Schicht ◇ room; bovenste laag losse (teel)aarde, bovenste laag’ (SSA 1: 346/2) ermee verwant moet zijn (ibid.; EEW III: 846). De verwantschap van *kirme* met *керяз* is echter nauwelijks semantiscle te verklaren, en wordt ook door bijvoorbeeld het EEW en SSA niet verder vermeldt.

KELIN et al. (1981: 39) geven deze dialectvormen met inlaut *-rm-* niet meer aan. Zij noemen wel dezelfde woorden uit het Estiscle, Mari en Oedmoert.

Deze Finoeegriscle woordgroep zou ook volgens CYGANKIN – MOSIN (1977: 34) en KELIN et al. (1981: 39) van Indo-Iraanse afkomst zijn.

FEDOTOV (1996 I: 229, *карас*) herhaalt in zijn etymologiscle woordenboek van het Tsjoewassisch de theorie van RÄSÄNEN (1969 I: 256/1), nl. de Finoeegriscle herkomst van de Turkse woorden en de Indo-Europese herkomst van de Finoeegriscle woorden, waaronder *керяз*.

CARPELAN en PARPOLA (2001: 123) noemen naast de Mordwiense, Mari en Oedmoertse woorden ook Estisch *kärke* ‘honeycomb \diamond honingraat’. Zij stellen dat de Finoeegrise groep alleen maar van de Proto-Baltische vorm kan worden afgeleid. Deze wijst namelijk op een **ā*, terwijl de Griekse proto-vorm (zie *De Baltische bron*) een **ē* uitwijst.

ZAICZ (2002: 152) beschouwt *кяряз* als verwant met de Mari en Oedmoertse woorden, en neemt eveneens Iraanse herkomst aan.

d. Analyse

Directe Baltische herkomst (etymologie 1) kan om fonetische redenen niet worden geaccepteerd. De Baltische grondvorm wijst op een velaire klinker **-ā-*, terwijl die van het Mordwiens een palatale klinker **-ä-* nawijst.

De gepostuleerde Turkse herkomst (etymologie 2) is door ZAICZ al afdoende besproken.

Finoeegrise verwantschap met Mari en Oedmoerts (etymologie 3) geeft geen problemen, alle woorden zouden kunnen worden teruggevoerd tot de proto-vorm **käršsš*.

Voor de voorgestelde Iraanse herkomst van het Finoeegrise woord wordt binnen de Finoeegrise taal een aantal keer een gereconstrueerd Oud-Iraans woord opgegeven. Geen van deze werken vermeldt echter een bron voor dit woord, noch wordt het bestaan van dit woord binnen de Indo-Iraanse taalgroep bevestigd door werkelijke lemma's. Sterker nog, elk werk geeft een andere vorm op! Bij RÄSÄNEN (1920: 245) is het **kāras*, bij CYGANKIN en MOSIN (1977: 34, als Oud-Perzisch) en KELIN et al (1981: 39, als Oud-Indisch) **kāras* en bij ZAICZ (2002: 152) **karos*.

De Indo-Iraanse herkomst is niet alleen vanwege het ontbreken van Indo-Iraanse sporen onzeker, ook het bestaan van de Indo-Europese groep zelf dient nog zeer grondig te worden onderzocht.

3.4.5.5 *кшна*

a. Het Mordwiense woord

кшна (Erza) ‘длинная полоса́ кожи \diamond lange leren riem’ – *шна* (Moksja) ‘1) выделанная кожа 2) кожаный ремень \diamond 1) getouwd leer 2) leren riem’.

De vorm van dit woord was in het Proto-Mordwiens waarschijnlijk nog **šukšna* (KERESZTES 1986: 68).

Het wegvallen van de eerste lettergeep gebeurde in het Mordwiens vaker als het woord zowel in de anlaut als in de inlaut een sibilant had, cf. *умамс* (Moksja) ‘1) мыть 2) обмыть 3) размыть \diamond 1) wassen 2) schoonmaken 3) wegspoelen’ < **šukštz-* ‘spülen, waschen \diamond spoelen, wassen’ (UEW II: 788); *кшта* ~ *шта* (Erza) ‘Wachs’ (PaasWb II: 912/2) – *ума* (Moksja) ‘вощ; вошйна \diamond was; onbewerkte bijenwas’ < **šikštz* ‘Wachs’ (UEW II: 785).

b. De Baltische bron

< Baltisch, cf. Lit. *šikšnà* ‘feines, zur Verfertigung von Riemenzeug gegerbtes Leder, Riemen \diamond fijn leer, getouwd voor het vervaardigen van riementuig, riem’ (LEW II: 981); Lets *siksna* ‘strap, thong; (*josta*) belt; (*plecu*) sling \diamond reep, riem; (*gordel*) riem; (*voor de schouder*) draagriem’.

De reconstructie van het Baltische proto-woord wordt bemoeilijkt door de onzekere Indo-Europese etymologie van dit woord. Volgens onder andere POKORNY (IEW I: 451) zijn de Baltische woorden verwant met enige woorden uit het Oud-Indisch en Grieks, en zijn deze woorden van een Indo-Europees proto-woord **kik-* afgeleid. Op basis van deze vorm wordt ook een Baltische proto-vorm **siksnā* (LEW I: 981) gereconstrueerd. FRAENKEL (LEW I:

981) beschouwt dit als een omstreden etymologie, vanwege de onregelmatigheden in de fonetiek.

Volgens MÜLENBACH (aangegeven door MÄGISTE 1959: 171) was de Baltische proto-vorm waarschijnlijk **sikšnā*.

c. Etymologisch overzicht

- 1. Finoegrisch (< Baltisch)

BUDENZ (1867: 428-29) verbindt het Mordwiense woord met woorden in het Oostzeefins, waaronder Fins *hihna* ‘riem, drijfriem’; Estisch *ihn* ‘belt (of leather), strap’ en verder met Mari *шӱумӧ* (Weide-Mari) ‘ремень \diamond riem’ – *шӱиты* (Berg-Mari) ‘1) кожа (выделанная); 2) ремень \diamond 1) leer (bewerkt); 2) riem’ en Hongaars *szij* ‘riem’.

DONNER (1874 I: 180) voegt aan deze groep Fins *siisna* ‘hihna, remmi \diamond drijfriem, riem’ (SSA 1: 161, *hihna*) en Lijfs *siksnə* ‘hihna \diamond riem’ (ibid.) toe.

Aan Hongaars *szij* wordt later door BUDENZ (1873-81: 297) zelf, vanwege de fonetische verschillen met de rest van de woordgroep, een andere etymologie toegekend. Tegenwoordig wordt de herkomst van Hongaars *szij* voor onzeker gehouden, met twee mogelijke etymologiën binnen het Oeraals (EWUng II: 1431/2).

Ook de toevoegingen van DONNER hebben later andere verklaringen gekregen: Fins *siisna* wordt nu gezien als een Saami leenwoord (SSA 1: 161), en Lijfs *siksnə* werd al spoedig erna als leenwoord uit het Lets bestempeld (THOMSEN 1890: 223; 1931: 386).

THOMSEN (1890: 223; 1931: 386) vermeldt als eerste de Baltische herkomst van de woordgroep met Fins, Estisch, Mordwiens en Mari, verwijzend naar Litouws *šikšnà* en Lets *sikšna*.

Dezelfde etymologie wordt vervolgens herhaald door onder andere PAASONEN (1897a: 10; 1902: 188; 1909: 136; 1918: 112), JACOBSON (1922: 138), ITKONEN (1946: 328), KORHONEN (1981: 30), KATZ (2003: 271), KERESZTES (1986: 68-69), SUHONEN (1988: 614) en BARTENS (1999: 15).

MÄGISTE (1959: 171-72) accepteert weliswaar de Finoegrische verwantschap van de Oostzeefinse woordgroep met Mordwiens en Mari, maar postuleert een Finoegrische herkomst van de Baltische woordgroep.

- 2. Finoegrisch

ANDERSON (1879: 311) reconstrueert voor het Mordwiens een proto-vorm **kartjana*, en hij verbindt dit met Fins *karsina* ‘hok’, Estisch *kars* ‘netzak voor hooi’ en een woord uit het Saami.

THOMSEN (1890: 223; 1931: 387) keurt deze etymologie van ANDERSON af op basis van fonetische discrepanties.

- 3. < Baltisch

Beginnend bij KALIMA (1936a: 81, 101, 191) wordt regelmatig geopperd dat het Mordwiens en het Mari het woord onafhankelijk van het Oostzeefins hebben ontleend uit het Baltisch, zoals door het SKES (I: 73), FEOKTYISZTOV (1976: 92), CYGANKIN en MOSIN (1977: 46), KELIN et al. (1981: 85) en het UEW (II: 786). Ook BEREZKI (1992: 94) neemt deze theorie over, al voegt hij toe dat Fins *hihna* formeel met Mari *шӱумӧ* en Mordwiens *кина* overeenkomt.

d. Analyse

De theorie van ANDERSON (etymologie 2) zie ik als te onwaarschijnlijk, en keur ik af om fonetische en semantische redenen.

Zowel formeel als semantisch gezien zie ik niet in waarom een aparte ontlening uit het Baltisch (etymologie 3) zou hebben plaatsgevonden. De Oostzeefinse woorden zijn mijns inziens direct verwant met de Mordwiense en Mari woorden worden, en het proto-woord kan als een Baltisch leenwoord worden gezien, conform etymologie 1.

3.4.5.6 ланго

a. Het Mordwiense woord

ланго (Erza) ‘1) повёрхность 2) время, порá 3) верх 4) одéжда ◇ 1) oppervlak 2) tijd, periode 3) bovenkant 4) bovenlaag’ – ланга (Moksja) ‘1. суц. повёрхность 2. нареч. 1) по́верху 2) во время 3. послелог 1) о, обо 2) о ◇ 1. zelfst. naamw. oppervlak 2. bijw. 1) aan de oppervlakte 2) gedurende 3. postp. 1) aan 2) met’

PAASONEN (PaasWb II: 1009-1020) vermeldt bij dit lemma maar liefst 16 afleidingen. Op basis van het substantief zijn met behulp van een aantal naamvallen 7 postposities gevormd. Verder zijn er een aantal denominale en verbale afleidingen.

In een aantal Erza-dialecten heeft het woord een inlaut *n*-: *nanǵǵ* (Koljajevo, Širomasovo, Kažlatkino) (PaasWb I: 1009/1). In de lijst samenstellingen worden nog meer dialecten genoemd, die een *n*- als anlaut hebben (ibid. 1009-1020). PAASONEN (1903: 48) denkt aan assimilatie vanwege de inlaut *-ng-*, terwijl KERESZTES (1987: 181) vanwege het ontbreken van enige verwantschap binnen het Finoegrisch meent dat het niet duidelijk is welke inlaut nu de oorspronkelijke is.

b. De Baltische bron

Litouws *lankà* ‘der Überschwemmung ausgesetzte Wiese; Aue; Marsch; Tal; niedrige, langgestreckte Ebene ◇ aan onderlopen blootgestelde weide; landouw; moeras; dal; lage, uitgestrekte vlakte’ (LEW I: 339); Lettisch *laņķa* ‘marshy meadow ◇ moerassige weide’.

Oerverwantschap is o.a. te vinden in Russisch *лукá* ‘1. bocht (*in rivier, weg, etc.*) 2. voorste zadelboog’ (LEW I: 339). De Baltische proto-vorm was waarschijnlijk **lankā*.

c. Etymologisch overzicht

- 1. Finoegrisch

BUDENZ (1873-81: 644-45) verbindt ланго met Fins *laki* ‘plafond; verhemelte; top’, *lakka* ‘overhuiving; zolder’; Estisch *lagi* ‘plafond’, *lakk* ‘maan (*paard*); spits; pony (*haar*); zolder’; een Saami woord en Hongaars *rajta* ‘daarop; op hem/haar’, *reá* ‘daarop; op hem/haar’, *-ra/-re* ‘op; naar’; *-róll/-röl* ‘vanaf; uit; over’.

DONNER (1888 III: 186-7) past deze woordgroep enigszins aan. Hij keurt de verwantschap van de Saami en Hongaarse woorden om fonetische redenen af. Verder voegt hij Hanti *lāņk* ‘Decke; Schlittendecke ◇ deken; slededeken’ (DEWOS 842-43) met enige derivaten toe.

De huidige opvattingen over de Oostzeefinse woordgroep zijn verschillend. Soms worden Fins *lakka* en Estisch *lakk* apart gehouden van Fins *laki* en Estisch *lagi* en met twijfel aan Hongaars *lak* ‘woning’ verbonden (EEW IV: 1219); UEW I: 234; SSA 2: 41). Deze verwantschap is echter onzeker, omdat het om slechts één verwante taal buiten het Oostzeefins gaat. Een andere mogelijkheid is een Germaanse ontlening van alle Oostzeefinse woorden (SSA 2: 40-41).

- 2. < Baltisch

WÄLCHLI (1997: 316-17) neemt aan dat ланго een Baltische leenwoord is, verwijzend naar Litouws *lankà* en Lets *laņķa*.

Bij mijn weten zijn er geen onderzoekers die hierop een reactie hebben gegeven.

- 3. < *Iraans*

In een noot vermeldt WÄLCHLI (1997: 322, noot 12) ook nog de mogelijkheid dat *ланго* afkomstig kan zijn van een Iraanse taal, gebaseerd op het aan het Baltische woord verwante Ossetische *laenk* (*Ironisch dial.*), *laenæ* (*Digorisch dial.*) ‘Hohlweg, Niederung, Vertiefung’ (ABAEV 1958 I: 29-30). Ook hierop zijn bij mijn weten geen onderzoekers in gegaan.

d. Analyse

De anlaut *n-* van sommige dialecten lijkt mij een secundaire ontwikkeling, zoals PAASONEN (1903: 48) al had aangegeven.

Verder zijn de Baltische herkomst (etymologie 2) en Iraanse herkomst (etymologie 3) vooral vanwege de semantische verschillen af te wijzen. De Indo-Europese woorden wijzen vooral op ‘iets wat gebogen is’, terwijl het Mordwiens eerder op een ‘bovenlaag’ wijst.

In het verlengde van de Mordwiense semantiek lijkt mij de verwantschap die DONNER (zie etymologie 1) al had voorgesteld met het Hanti het meest logisch, vooral de afleiding Mordwiens *лангакс* (Erza) ‘обложка, переплёт; ткань ◇ hoes, stofomslag; stof’ – *лангакс* (Moksja) ‘крышка; обложка, переплёт ◇ deksel; hoes, stofomslag’ en Hanti *лӧнк-* ‘decken, bedekken, zudecken ◇ dekken, bedekken, toedekken’ (DEWOS 842-43) wijzen in dezelfde semantische richting. Het grote aantal afleidingen in het Mordwiens doet ook al vermoeden dat het hier om een oud woord gaat, en in het Hanti zijn er op basis van dit woord ook enige afleidingen gevormd, zodat ook hier sprake kan zijn van een oud woord.

3.4.5.7 *лей*

a. Het Mordwiense woord

лей (Erza) ‘1) река́; 2) (*Иванцево*) овра́г ◇ 1) rivier; 2) (*Ivancevo dial.*) geul’ – *ляй* (Moksja) ‘1) река́, речка́ 2) (*Инсар.*) овра́г ◇ 1) rivier, beek 2) (*Insar. dial.*) geul’

b. De Baltische bron

In de vakliteratuur zijn twee Baltische woordgroepen met *лей* in verband gebracht:

1. < Baltisch substantief (< Proto-Indo-Europees **lei* ‘поток ◇ stroom’, GORDEJEV 1968: 14), waarvan de volgende werkwoorden zijn afgeleid: Litouws *lieti* ‘pour ◇ gieten’; Lets *liet* ‘1. to pour; to water 2. to found, to cast ◇ 1. gieten, water geven 2. gieten (*van metaal*)’

GORDEJEV (zie etymologie 3) neemt aan dat de Baltische werkwoorden een substantief **lei* ‘stroom’ als basis hebben gehad.

2. < Baltisch, cf. Lets *leja* ‘valley, dale ◇ vallei, dal’, *lejš* ‘niedrig gelegen ◇ laag gelegen’ (IEW I: 307).

KARULIS (1992: 512) reconstrueert een Proto-Baltische vorm **leiā* voor Lets *leja*, en geeft aan dat het woord een afleiding is van het Proto-Indo-Europese werkwoord **lei-* ‘buigen’. POKORNY (IEW I: 307) geeft aan dat ook *lejš* hiervan is afgeleid.

Deze herkomst wordt besproken onder etymologie 5.

c. Etymologisch overzicht

- 1. *Finoeegrish*

Al in het werk van GYARMATHI (1799: 212-13) wordt een etymologie voor *лей* vermeld. Hij vergelijkt het met het Hongaarse woord *lejtő* ‘1. helling/glooiing, schuinte 2. hellend vlak’.

Deze etymologie heb ik in geen enkele andere bron teruggevonden. Het werkwoord *lejt* ‘1. afhellen/hellen, dalen 2. dansen’, waar *lejtő* een participiumvorm van is, wordt tegenwoordig als een interne afleiding van *le* ‘(er)af, neer, (naar) beneden’ gezien (EWUng II: 885/2).

- 2. *Finoeegrisch (< Baltisch)*

QVIGSTAD (1883: 240) verbindt Saami *lǎkkë* (gen. *lǎgë*) ‘Vertiefung, Thal ◇ inzinking, dal’ met uitsluitend Mordwiens *лей*.

DONNER (1888 III: 169-170) verbindt *лей* met een woordgroep die BUDENZ een aantal jaren ervoor al had voorgesteld, alsmede met enige eigen toevoegingen. BUDENZ (1873-81: 691-92) had Hongaars *lék* ‘lek; bijt, wak’ met een Oostzeefinse woordgroep, waaronder Fins *leikata* ‘snijden’ verbonden. Aan deze groep voegt DONNER naast *лей* nog Mansi *lǎnχ* ‘Weg; Spur ◇ weg; spoor’ (KÁLMÁN 1986: 284) en Hanti *lǎk* ‘Spur, Pfad e. Tieres od. Menschen ◇ spoor, pad v. e. dier of mens’ (DEWOS 820-21) toe. Verder verbindt DONNER hieraan nog een groep Saami woorden, waaronder Noord-Saami *lákke* (gen. *lǎye*) ‘vallis ◇ dal’, hetzelfde woord als dat van QVIGSTAD, al geeft DONNER dit niet aan.

De Ob-Oegriscche woorden zijn later aan het Finse *lyy* ‘Fahrt, Weg ◇ vaart, weg’ (SSA 2: 120) gekoppeld, wat door het SSA (ibid.) weer zeer wordt betwijfeld.

In verdere werken werden *лей*, en de andere toevoegingen van DONNER niet meer met deze woordgroep in verband gebracht. De verwantschap tussen de Oostzeefinse groep en Hongaars wordt recentelijk slechts met veel bedenkingen aangegeven, zoals in het UEW (I: 244). Het SSA (2: 59/2) verwerpt zelfs deze etymologie.

In 1960 vermeldt ITKONEN (1960: 138/2) in zijn Saami woordenlijst weer uitsluitend het Mordwiense *лей* bij het woord *lække -ǎg-* ‘Einsenkung, Tal ◇ inzinking, dal’. Het UEW (II: 685) vermeldt eveneens deze etymologie, en het proto-woord **lākā* ‘Tal (eines Flusses), Vertiefung ◇ dal (van een rivier), inzinking’ wordt als een zekere etymologie getoond.

WÄLCHLI (1997: 321, noot 1) probeert het Finno-Mordwiense woord uit het Baltisch te verklaren, en denkt aan een verbinding met een Proto-Baltisch woord **lek-* ‘liekt, lēkt ◇ buigen, springen’^{*11}, cf. Lets *ļeks* (mit expressiven Palatalisation) ‘schlaff, niederhängend ◇ slap, naar beneden hangend’, *leka-ausis* ‘mit herabhängenden Ohren ◇ met naar beneden hangende oren’, Lets *lekns* ‘niedrig gelegen, feucht, sänftig ◇ laag gelegen, vochtig, zacht’, *nuolekt* ‘schlaff herabhängen ◇ slap naar beneden hangen’. WÄLCHLI stelt vervolgens een ingewikkelde verbinding met Baltische en Mordwiense woorden voor. Het Mordwiense woord *лей* zou intern verwant zijn met *лайме* (Erza) ‘долина ◇ vallei’ – *лайме* (Moksja) ‘долина, луг ◇ vallei, weide’. Tegelijkertijd zou *лайме* ook weer uit het Baltisch komen, verwijzend naar Litouws *lekėnė* ‘Pfuhl, Pfütze; Abgrund ◇ poel, plas; afgrond’; *lakmenà* ‘tiefer Teich, in dem ziemlich viel Schlamm ist ◇ diepe vijver, waarin tamelijk veel modder ligt’; *lakmainia* ‘Kot, schlechter Weg ◇ drek, slechte weg’. Volgens WÄLCHLI zou de auslaut *-n* van het Baltische woord in het Mordwiens zijn geïnterpreteerd als genitief-vorm (< Proto-Mordwiens **lakmeñ*), en zodoende later zijn weggelaten.

- 3. < Baltisch

Volgens GORDEJEV komt *лей* uit het Baltisch. Hij verwijst in zijn eerste artikel (GORDEJEV 1967: 183) naar Litouws *lieti*, en in zijn latere artikel (GORDEJEV 1968: 14) verwijst hij naar een Proto-Indo-Europese woord **lei* ‘поток ◇ stroom’. Dit proto-woord haalt hij uit PREOBRAŽENSKIJ (1959 I: 459), die op zijn beurt deze vorm uit BRUGMANN (1897: 103) heeft overgenomen. Geen van beiden geven echter een vertaling op, deze is door GORDEJEV zelf bedacht, evenzo kende hij zelf de woordsoort zelfstandig naamwoord toe.

Litouws *lieti* en Lets *liet* worden tegenwoordig weliswaar uit een overeenkomstige proto-vorm **lēj-* herleid (STANG 1966: 68; KARULIS 1992: 528), maar deze vorm wordt als werkwoord gereconstrueerd, niet als zelfstandig naamwoord.

^{*11}: WÄLCHLI geeft geen vertaling of woordsoort van dit Baltische proto-woord, maar het woord wordt enige malen in KARULIS (1992: 513, *lekns, lēkt*; 552, *leka*) vermeldt met deze betekenis.

- 4. < *Tsjoewassisch*

KORNILOV (1973: 5-6) ziet in *лей* een Bolgaars-Tschoewassisch leenwoord, verwijzend naar Tsjoewassisch *ейӹ* ‘пáводок; (volgens KORNILOV ook nog) разлив, поляя вода; весенний паводок ◊ overstroming; vloed, overstroming; voorjaarsvloed’ (ANDREJEV – PETROV 1971: 477/1, *пáводок*).

MATICSÁK (1994: 68) geeft al aan dat deze etymologie zowel semantisch, als formeel niet kan worden geaccepteerd. Het Tsjoewassische woord is een afleiding van het werkwoord *ейӹл* ‘расплываться ◊ zich verspreiden’ (FEDOTOV 1996 I: 141), en een betekenis ‘dal’, dat in het Mordwiens weldegelijk aanwezig is, ontbreekt hier ten ene male. Verder is het zeer onwaarschijnlijk dat de Bolgaarse anlaut *j-* door het Mordwiens als *l-* zou zijn overgenomen.

- 5. < *Baltisch*

WÄLCHLI (1997: 321, noot 1) vermeldt in het al besproken artikel (zie etymologie 2) nog een andere mogelijkheid, nl. dat *лей* een directe Baltische ontlening is, op basis van het Letse *leja*. Volgens hem kan vanwege de Saami overeenkomst dit woord niet in aanmerking komen om de Baltische herkomst van *лей* te verklaren. Waar WÄLCHLI deze etymologie vandaan heeft, geeft hij zelf niet aan, en heb ik helaas ook niet kunnen achterhalen.

d. Analyse

Een Finoeegrise verwantschap met Hongaars *lejtő* (etymologie 1) is zeer onwaarschijnlijk, vooral vanwege het feit dat het Hongaarse woord *lejt* uitsluitend als werkwoord voorkomt. Een eventuele afleiding met denominaal verbuissuffix **-t-* lijkt ook niet haalbaar, omdat het veel meer voor de hand ligt dat een betekenis ‘dal’ zich ontwikkelt uit een werkwoord ‘hellen’, dan andersom.

De Turkse verwantschap (etymologie 4) beschouw ik ook als afgewezen.

De Baltische herkomst die GORDEJEV voorstelt (etymologie 3) is vooral vanwege het ontbreken van een nawijsbaar substantief in het Baltisch af te wijzen.

Formeel zijn er tegen Finoeegrise verwantschap met het Saami (etymologie 2) en de tweede Baltische herkomst (etymologie 5) geen bezwaren. Aangezien echter Lets *leja* en diens verwante woorden geen tegenhangers in de andere Baltische talen heeft, moet er rekening mee worden gehouden met de mogelijkheid dat deze woorden uitsluitend Letse afleidingen zijn, en verder niet binnen het Baltisch verspreid zijn geraakt.

De verdere verwantschap met Mordwiens *лайме* vind ik al helemaal onlogisch, vanwege diens velaire inlautklinker ten opzichte van Mordwiens *лей* en de Litouwse vormen, die niet op *-n*, zoals WÄLCHLI suggereert in de Proto-Mordwiense vorm (**lakmeñ*), maar op *-na* en *-ne* eindigen. De velaire vorm **-na* (waar vanwege de huidige vorm *лайме* van uit moet worden gegaan) zou zeker geen gepalatiseerde **-ń* in het Mordwiens hebben opgeleverd.

Daarom lijkt mij de Finoeegrise verwantschap met het Saami de enige juiste etymologie.

Een vroege Baltische ontlening van het Finoeegrise proto-woord, zoals WÄLCHLI voorstelt (zie etymologie 2), lijkt eveneens vanwege de uitsluitend Letse voorbeelden zeer onwaarschijnlijk.

3.4.5.8 *ленге*

a. Het Mordwiense woord

ленге (Erza) ‘лы́ко ◊ bast’ – *ленгя* (Moksja) ‘лы́ко ◊ bast’

b. De Baltische bron

< Baltisch, cf. Litouws *lūnkas* (*masc.*) ‘(Linden-, Weiden)bast ◊ (linde-, wilgen)bast’ (LEW I: 390); Lets *lūks*, *lūki* ‘bast, bass ◊ bast’; Oudpruissisch *lunkan* (*neutr.*) ‘Bast ◊ bast’

MAŽIULIS (1996 3: 91) geeft twee mogelijke Baltische proto-vormen, **lunkan* (neutr.) en **lunkā*. De Litouwse en Letse mannelijke vormen zijn later ontstaan, toen in deze talen het onzijdig geslacht verdween (STANG 1966: 179).

c. Etymologisch overzicht

- 1. *Finoegrisch < Baltisch*

ANDERSON (1879: 101*) vermeldt in een voetnoot de overeenkomst tussen *ленге* en Estisch *lõng* ‘garen’.

BUDENZ (1873-81: 710) verbindt *ленге* met de volgende Finoeegrise woorden: Fins *lanka* ‘draad, garen’; Estisch *lõng*; Hongaars *lugas* ‘tuinhuisje, prieel; latwerk, lattenframe’; Mansi *lānχ* ‘Weg; Spur ◇ weg; spoor’ (KÁLMÁN 1986: 284) en Hanti *lōk* ‘Spur, Pfad e. Tieres od. Menschen ◇ spoor, pad v. e. dier of mens’ (DEWOS 820-21). Het Hongaarse woord is echter een leenwoord uit het Italiaans (EWUng II: 913/2). De Mansi en Hanti woorden kunnen om formele en semantische redenen niet met *ленге* noch de Oostzeefinse groep verwant zijn (zie ook nog onder 3.4.5.7c, etymologie 2).

TOMASCHEK (1883: 704/2; 1889: 11) verbindt *ленге* met dezelfde Oostzeefinse woordgroep, en noemt Litouws *lunkas* en Oudpruisisch *lunka* om de Baltische herkomst te verklaren. Het betekenisverschil van de Oostzeefinse woorden (‘draad’) met de rest (‘lindenbast’) verklaart TOMASCHEK (1883: 704/2) door te stellen dat de bast van bomen van oudsher als bindmiddel werd gebruikt.

ANDERSON (1893: 54) vindt de door BUDENZ (1873-81: 710) voorgestelde woordgroep erg gewaagd, en geeft voor de formele overeenkomsten van zijn woordgroep twee alternatieve verklaringen.

Bij de eerste verklaring geeft ANDERSON aan dat hij *ленге* voor verwant houdt met de al vermelde Oostzeefinse woordgroep van o.a. Fins *lanka*. Hij voegt hieraan ook nog Fins *lunki*, *lunka* ‘Rinde, die sich leicht, in ganzen Stücken ablösen läßt ◇ boomschors, die gemakkelijk, in hele stukken, te verwijderen is’ (SSA 2: 103/2) toe. De overeenkomst met de Oeegrise woordgroep zou volgens deze verklaring louter toeval zijn.

Volgens de tweede verklaring, die hij voor meer waarschijnlijk acht, zouden de Oeegrise woorden tesamen met de Indo-Europese woorden (waaronder Litouws *lunkas* en Russisch *лѣико*) op oerverwantschap wijzen.

PAASONEN (1909: 89) vermeldt bij *ленге* Litouws *lunkas* om de Baltische herkomst te verklaren, en Fins *lunki* als verwant woord. OHRT vermeldt in het voorwoord van de vertaling nogmaals deze Baltische etymologie van PAASONEN (THOMSEN 1931: X).

Later wordt aan de Oostzeefinse groep met Fins *lanka* een Germaanse herkomst toegekend (SKES II: 274/2; EEW V: 1417; SSA 2: 44/1).

Fins *lunka* wordt in het SSA (2: 103/2) verbonden met enige Saami woorden, en met twijfel aan Mordwiens *луводемс* (Erza) ‘лупі́ться, облупі́ться ◇ afschilferen’ – *лунгодемс* (Moksja) ‘отлепíться, отвалі́ться, отклéиться ◇ loslaten, eraf vallen, losraken’^{*12}, terwijl ook de overeenkomst met *ленге* nog wordt vermeld. Verder wordt ook hier met twijfel aan Baltische herkomst gedacht.

- 2. *Finoeegrisch*

MÄGISTE heeft in 1962 geprobeerd het Mordwiense woord met het Finse *niini* ‘lindebast’ te verbinden. De anlaut van het Mordwiense woord zou zijn gedissimileerd van **neñ-* tot **leñ-*, en zijn voorzien van de stemhebbende variant *-ge/-ge* van een diminutiefsuffix *-ke/-ke/-ka*. Dezelfde dissimilatie vond ook plaats in het woord *лем* (Erza) ‘1) ймя 2) назв́ание 3) зв́ание

*12: Het UEW (I: 256) heeft weer een afwijkende zekere etymologie voor *луводемс*.

◇ 1) naam 2) titel 3) rang' – лем (Moksja) '1) имя 2) назв́ание 3) клі́чка ◇ 1) naam 2) titel 3) роернаам' ~ Fins *nimi* 'naam' (MÄGISTE 1962: 244-247). Het UEW (II: 707) beschouwt deze theorie van MÄGISTE als onwaarschijnlijk.

- 3. < *Baltisch*

Directe ontlening van *ленге* uit het Baltisch wordt onder andere geopperd door KALIMA (1936a: 135), het SKES (II: 319-20), SUHONEN (1988: 614) en ZAICZ (1998b: 444), waarbij SUHONEN toch nog ter vergelijking melding maakt van het Finse *lunka*.

d. Analyse

Zowel de verbinding van *ленге* met Fins *lanka* en *lunka* (etymologie 1), als de directe ontlening uit het Baltisch (etymologie 3) hebben het probleem dat de veldaire klinkers van de Oostzeefinse woorden en het aan te nemen Baltische grondwoord niet met de palatale vorm van *ленге* verenigd kunnen worden. Daarbij heeft het Finse *lanka* nog een afwijkende betekenis, en een meer overtuigende etymologie.

Voor de verklaring van MÄGISTE (etymologie 2) geldt, dat vanwege het feit dat de dissimilering **n- > l-* in het Mordwiens uitsluitend in het woord *лем* 'naam' met zekerheid kan worden aangetoond, oerverwantschap erg onwaarschijnlijk lijkt. Ook het Mari woord verwant aan Fins *nimi* heeft dezelfde dissimilatie ondergaan, cf. *лѳм* (Weide-Mari) 'имя ◇ naam' – *лѳм* (Berg-Mari) 'имя, кличка ◇ naam, роернаам'. Het Mari woord verwant aan Fins *niini*, cf. *ниѳ* (Weide-Mari) 'лы́ко ◇ bast' – *ни* (Berg-Mari) 'лы́ко' heeft deze dissimilatie echter niet ondergaan (UEW II: 707). In het Mordwiens zou je dus eigenlijk ook een anlaut *n-* verwachten. Verbinding van *ленге* met Fins *niini* is dus vooral om fonetische redenen af te wijzen.

Een bij mijn weten nog niet voorgestelde etymologie is de verklaring, dat *ленге* het resultaat is van een interne ontwikkeling. Een aanwijzing voor deze verbinding is het door PAASONEN (PaasWb II: 1111-12) onder het lemma *ленге* als afleiding aangegeven *лейкс* (Erza) 'молодая ли́па (с кото́рой снята́ кора́) ◇ jonge linde (waarvan de bast is afgehaald)'. Dit wijst al op een in het Mordwiens vaker voorkomende wisseling *-ng- ~ -j-*, cf. *пенксъ* (Erza) 'пéнка (плéнка на молоке, сироне) ◇ vliesje (op melk, siroor)' – *пезъ, пязъ* (Moksja) 'пéнка ◇ vliesje'; *ченгемс* (Erza) 'палѳться; вѳгореть ◇ schroeien; afbranden' – *шяемс* (Moksja) 'опалѳться; обгорѳть ◇ verschroeien; verschroeid zijn' (zie ook PAASONEN 1903: 43).

Naast deze wisseling komt ook de wisseling *-v- ~ -j-* sporadisch voor, cf. *неверемс* (Erza) 'па́даты; течь ◇ vallen; lekken' – *пярремс* (Moksja) 'разлѳться; лѳться ◇ morsen; stromen' (zie ook PAASONEN 1903: 33).

Mijns inziens kan *ленге* op basis van deze klankveranderingen worden verbonden met het grondwoord van *левиш* (Erza) 'мочáло ◇ bast' – *левож* (Moksja) 'мочáло – лубяная часть коры молодой липы ◇ bast – bast van de schors van een jonge linde'. Het aan te nemen grondwoord had in het Proto-Mordwiens de vorm **leve*, en hiervan is een variant **leje* ontstaan, waar de Erza vorm *лейкс* vanaf is geleid. Later is van **leje* ook een nevenvorm **lenge* ontstaan.

De auslaut *-š* van *левиш* beschouw ik dus als een afleidingssuffix, wat in het UEW (II: 688) nog als enigszins onzeker wordt beschouwd.

3.4.5.9 *лия*

a. Het Mordwiense woord

лия (Erza) 'другой, инѳй ◇ ander, anders' – *лия, илѳ* (Moksja) 'другой, инѳй ◇ ander, anders'

De Moksja variant *лия* is ontstaan door metathese. Voor een soortgelijke metathese cf. *лияназ* ~ *ляйназ* (3.4.5.10a) en PAASONEN (1903: 70-71).

Van de afleidingen die PAASONEN (PaasWb II: 1125-27) bespreekt, hebben sommige een opvallend afwijkende semantiek, onder andere *лиясто* (Erza) ‘иногда, кое-когда, временами \diamond soms, een enkele keer, af en toe’ – *лияста* (Moksja) ‘иногда, порой, другой раз \diamond soms, af en toe, een andere keer’; *лядомс* (Erza) ‘1) остаться 2) отстать \diamond 1) overblijven 2) achterblijven’ – *лядомс* (Moksja) ‘остаться \diamond overblijven’; *ляды* (Moksja) ‘остальной \diamond resterend’; *лядыкс* (Moksja) ‘остаток \diamond rest’.

b. De Baltische bron

< Baltisch, cf. Litouws *liėkas* ‘überzählig, entbehrlich, ungerade (von Zahlen), unpaarig \diamond overtollig, ontbeerlijk, oneven (van getallen), ongepaard’ (LEW I: 372, *likti*); Lets *lieks* ‘1. odd, superfluous, excessive; unnecessary, unwanted; redundant; 2. spare; left over \diamond 1. raar, overbodig, uitzonderlijk; onnodig, ongewild; overbodig; 2. reserve; overgebleven’ (ibid.).

Deze woorden worden door FRAENKEL (LEW I: 372-73) behandeld onder het werkwoord *likti* ‘bleiben, übrig bleiben, zurückbleiben \diamond blijven, over blijven, achter blijven’. STANG (1966: 344-45) neemt een proto-vorm **laik-* aan voor dit werkwoord.

Verwantschap van deze werkwoordsstam is binnen het Indo-Europees onder andere te vinden in het Slavisch, cf. Russisch *олек* ‘верхняя часть пчелиной борти, где начинаются соты \diamond bovenste gedeelte van een bijenkorf, waar de honingraten beginnen’ (VASMER 1987 III: 134); Germaans, cf. Gotisch *leihvan* ‘leihen \diamond lenen’ en Latijns *linquere* ‘zurücklassen \diamond achterlaten’. POKORNY (IEW I: 669-70) behandelt deze woordgroep onder het gereconstrueerde Proto-Indo-Europese werkwoord **leik^w*.

c. Etymologisch overzicht

- 1. Finoegrisch < Baltisch

De Finoegrische verwantschap van *лия* met Fins *liika* ‘overdaad, teveel; overdadig’ wordt volgens het SSA (2: 73/1) al door LINDSTRÖM in 1852 vermeld. PAASONEN (1909: 89) vermeldt de Baltische herkomst van deze woordgroep met vraagteken, en hij vermeldt in plaats van een werkelijk woord een gereconstrueerde Litouwse vorm **likas*. OHRT herhaalt PAASONENS etymologie in de Duitse bewerking van het werk van THOMSEN (1931: 530). SEREBRENNIKOV (1967: 103) verwijst nogmaals naar de etymologie van PAASONEN.

Het SKES (II: 292) vermeldt alleen met een vraagteken de Baltische herkomst van de Oostzeefinse woordgroep. MÄGISTE (EEW IV: 1298-99) verwerpt de verbinding van *лия* aan de Oostzeefinse woordgroep zonder een reden te noemen.

- 2. < Baltisch

ZAICZ (1998a: 213; 1998b: 444) en MATICSÁK (1995: 32) vermelden *лия* in een lijst woorden die op directe Mordwiens-Baltische contacten wijzen.

Het SSA (2: 73/1) vermeldt eveneens dat *лия* direct uit het Baltisch afkomstig kan zijn.

- 3. < Oostzeefins

Het SSA (2: 73/1) geeft nog als tweede mogelijkheid op dat *лия* een leenwoord uit het Oostzeefins kan zijn.

d. Analyse

Als de Mordwiense inlaut *-j-* uit een vroegere **-k-* is ontstaan, zou dit op een leenwoord van hoge ouderdom wijzen, en wellicht een aanwijzing kunnen zijn voor verwantschap met de Oostzeefinse woordgroep. De Baltische inlaut *-k-* zou in een later stadium van het Mordwiens waarschijnlijk direct als *-k-* zijn overgenomen, cf. *сюкоро* (Erza) ‘лепёшка \diamond platte taart’ –

цукор (Moksja) ‘сдобный пирог без начинки из пшённой муки ∅ rijke taart zonder vulling van gierstmeel’, dat in de tweede helft van het eerste millenium uit het Bolgaars moet zijn overgenomen (zie PAASONEN 1897b: 7).

De inlaut *-ii-* van Fins *liika* wijst daarentegen op een latere datum, namelijk op een tussenstadium van Proto-Baltisch **-ei-* naar *-ie-*, een ontwikkeling die alleen in Lets en Litouws plaatsvond. Een oorspronkelijke Baltische inlaut **-ei-* zou namelijk door het Oostzeefins onveranderd zijn overgenomen (zie STANG 1966: 54).

Bij het vergelijken van de semantiek van de aan *лия* geliëerde woorden is het mijns inziens logischer ervan uit te gaan dat het hoofdwoord van deze woordgroep een werkwoord moet zijn geweest, getuige de woorden *лядомс* (Erza) – *лядомс* (Moksja) en *лялемс* (Erza) een frequentatief van *лядомс**¹³. Deze komen namelijk het dichtst bij de betekenis van het Baltische werkwoord, cf. Litouws *likti* ‘blijven, over blijven, achter blijven’. Een verklaring voor het betekenisverschil tussen Fins *liika* en Mordwiens *лия* zou kunnen zijn, dat Fins *liika* een latere aparte ontlening van een Baltisch substantief vertegenwoordigt, en dat Mordwiens *лядомс* een ontlening van een Baltisch werkwoord is, waar *-d-* als deverbaal suffix werd toegevoegd (zie hiervoor MÉSZÁROS 1999: 100ff.).

Mordwiens *лия* is later, onder invloed van de afleidingen *ляды**¹⁴ en *лядыкс* van *лядомс*, als *rückbildung* ontstaan, aangezien *-d-* ook als denominaal suffix in gebruik is (zie MÉSZÁROS 1999: 165ff.). Voor een semantische ontwikkeling ‘overgebleven’ → ‘ander’ zie bijv. Nederlands ‘over(gebleven)’ ~ ‘overig’.

Aangezien Fins *liietä* (3de pers. sg. *liikenee*) ‘iets over hebben’ duidelijk een latere afleiding is, en er verder geen aanwijzingen in het Oostzeefins voor een werkwoordsvorm te vinden zijn, is zowel oerverwantschap (etymologie 1) als Oostzeefinse ontlening (etymologie 3) af te wijzen, en kan alleen worden geconcludeerd dat *лядомс* een aparte ontlening uit het Baltisch is (etymologie 2).

3.4.5.10 *лияназ*

a. Het Mordwiense woord

лияназ (Erza) ‘лён ∅ linnen’ – *иляназ* (Moksja) ‘лён ∅ linnen’

De Moksja vorm is ontstaan door secundaire metathese, zie ook *лия* (3.4.5.9a).

b. De Baltische bron

Litouws *linas* (*masc. sg.*) ‘Flachsstengel, einzelne Flachspflanze’ (LEW I: 373), *linaĩ* (*pl.*) ‘Flachs, Lein’ (ibid.); Lets *lins* ‘einzelne Flachspflanze’ (ibid.), *lini* (*pl.*) ‘linnen’ (ibid.); Oudpruissisch *lino* (*neutr. pl.*) ‘Flachs’.

Volgens MAŽIULIS (1996 3: 68) kan een proto-vorm **lina(n)* (*neutr.*), **linā* (*neutr. pl.*) worden gereconstrueerd.

De Baltische woorden zijn oerverwant met onder andere Grieks *λίνον* ‘vlas’; Latijns *linum* ‘vlas’; Oudhoogduits *līn* ‘Flachs, Lein ∅ vlas, linnen’; Russisch *лён* ‘vlas’ (LEW I: 373).

c. Etymologisch overzicht

- 1. *Finoeegrisc* < *Baltisch*

ТОМАСЧЕК (1883: 704/2) vermeldt in een korte regel dat Fins *liina* ‘doek, kleding, linnen’ en *лияназ* recent ontleend zijn uit het Baltisch, verwijzend naar Litouws *linas*.

Fins *liina* wordt bij mijn weten in andere artikelen uitsluitend als Germaans leenwoord geanalyseerd (zie SSA 2: 73-74).

*¹³: Meer over deverbaal frequentatiefsuffix *-le-* in MÉSZÁROS (1999: 61ff.).

*¹⁴: *-i* is een participiumsuffix, cf. KERESZTES (1990: 68).

- 2. < Baltisch/Indo-Europees

TOMASCHEK (1889: 11) vermeldt in zijn latere artikel de Baltische etymologie van alleen *лияназ*.

ЖОКИ (1973: 53-64) vermeldt dit woord niet bij het bespreken van de door TOMASCHEK behandelde woorden.

Alleen in het recente woordenboek van CYGANKIN en MOSIN (1998: 97) wordt het woord bij mijn weten nog besproken. Hun etymologie gaat ervan uit dat *лияназ* uit een Indo-Europese taal komt, maar zij geven niet aan welke dat zou zijn. Zij vermelden woorden in het Litouws, Lets, Oud-Hoogduits, Gotisch en Oud-Iraans.

d. Analyse

De inlaut *-ija-* alsmede de auslaut *-as* van *лияназ* kunnen niet uit de Proto-Baltische vorm herleid worden (etymologie 1 & 2), noch met Fins *liina* worden verbonden (etymologie 1). Alleen in het Litouws en Lets is later een uitgang *-as* (*nom. sg. masc.*) gevormd als gevolg van het wegvallen van het onzijdige geslacht (STANG 1966: 179). De auslaut *-as* is dus alleen voor deze talen aan te nemen, terwijl voor de Proto-Baltische vorm vanwege het Oudpruisisch een onzijdige variant op **-an* aangenomen moet worden (zie ook STANG 1966: 187-88).

Aangezien vlas vaak samen met het werkwoord *lijems* ‘anscheren, afscheren ◇ aanscheren, opscheren’ (PaasWb. II: 1135/1, cf. *a miñ lonošt’ liiñek* (Erza *dial.*) ‘wir zogen den Flachs auf ◇ wij trokken de vlas los’) wordt gebruikt, lijkt een afleiding van dit werkwoord voor de hand te liggen. De auslaut *-anas* wordt echter nergens vermeld als suffix, al komt deze bij mijn weten nog voor in *кераназ* (Moksja) ‘острога ◇ speer voor vissen’, bij mijn weten een woord van onbekende oorsprong. Een verder onderzoek naar deze auslaut zou wellicht meer voorbeelden kunnen opleveren, en zo meer inzicht in de herkomst van deze woorden kunnen verschaffen.

3.4.5.11 лона

a. Het Mordwiense woord

лона (Erza) ‘1) лист (*у растений*); 2) рубль ◇ 1) blad (*van een plant*); 2) roebel’ – *лона* (Moksja) ‘1) лист 2) (*Промзино*) бумажный рубль ◇ 1) blad 2) (*Promzino* dialect) papieren roebel’

b. De Baltische bron

< Baltisch, cf. Litouws *lāpas* ‘leaf; leaf, sheet; sheet, plate ◇ blad; blad, pagina; blad, plaat’; Lets *lapa* ‘leaf ◇ blad’.

Over de verdere Indo-Europese verwantschap heerst verdeeldheid. VASMER (1986 II: 483) en LANZWEERT (1984: 76) verbinden Litouws *lāpas* en Lets *lapa* met o.a. Russisch *лепéнь* ‘Stückchen, Fetzen, Abschnitzel ◇ stukje, lap, afknipsel’. FRAENKEL (LEW I: 339-40) voegt hieraan nog een tweede woordgroep toe, met o.a. Litouws *lōpa* ‘Pfote, Tatze, Klaue ◇ poot, klauw’ en Russisch *лапа* ‘poot, klauw’.

In het Baltisch wordt uitgegaan van een proto-vorm **lap-* (KARULIS 1992: 500).

c. Etymologisch overzicht

- 1. Finoegrisch

Al in het werk van GYARMATHI (1799: 196-97, 269/1) wordt een Finoegrische etymologie voor *лона* vermeldt, door het te verbinden met Hongaars *lap* ‘oppervlakte; plaat; pagina’, *levél* ‘blad’, *lapát* ‘schop’, Mansi *lūptä* ‘falevél, növény levele ◇ blad (van een boom, plant)’ (KÁLMÁN 1986: 276-77) en Hanti *lijwət* ‘Blatt ◇ blad’ (DEWOS 851).

BUDENZ (1873-81: 700) verbindt *лопа* aan Hongaars *levél* en aan dezelfde Ob-Oeigrische woorden. Hij behandelt het Hongaarse *lap* onder een ander lemma (ibid. 683-84), maar hij beschouwt de woordgroepen wel als verwant. Hongaars *lapát* vermeldt hij niet meer. De herkomst hiervan wordt tegenwoordig in het Slavisch gezocht (EWUng II: 872/2).

GENETZ (1897: 35) voegt aan deze woordgroep Fins *lehti* ‘blad, blaadje, krant’, Saami *lās'tā -st-* ‘blad, loof’, Mari *лышташ* (Weide-Mari) ‘лист \diamond blad’, Komi *лыс* ‘хвоя || хвойный \diamond naald || van een naald’ toe. Deze toevoegingen worden echter in latere werken niet meer vermeld. De palatale klinkers van deze woordgroep, alsmede de inlaut sibilant kunnen niet met de al genoemde woordgroep verbonden worden. De Finse, Saami en Mari woorden worden tegenwoordig in een aparte woordgroep ingedeeld (SSA 2: 58-59). Komi *лыс* is onderdeel van weer een andere woordgroep geworden (UEW II: 691).

In latere werken worden Mansi *lūptä*, Hanti *lijwät* en Hongaars *levél* niet meer in verband gebracht met *лопа*, maar wordt de voorkeur gegeven aan mogelijke verwantschap Fins *leve* (zie UEW I: 259). Het SSA (2: 67/1) beperkt zich echter wat Fins *leve* betreft tot een interne Oostzeefinse ontwikkeling.

Deze etymologie van *лопа* wordt in de vakliteratuur hierna bij mijn weten niet meer vermeld.

- 2. Baltisch

THOMSEN (1890: 153, 194; 1931: 262, 334) vermeldt de Baltische oorsprong van *лопа* met vraagteken, aangezien hij al van de Finoeigrische etymologie (zie etymologie 1) op de hoogte was.

- 3. Finoeigrisch < Indo-Europees/Baltisch

CYGANKIN en MOSIN (1977: 53) verbinden *лопа* met de Oedmoertse plantennaam *лапкод* ‘рукшна лопа*¹⁵ \diamond grote klit (*Arctium lappa*)’ (ibid. 53). KELIN et al. (1981: 43) vermelden *лапкод* niet, CYGANKIN en MOSIN (1998: 98) weer wel.

Alledrie de werken nemen Indo-Europese herkomst aan, verwijzend naar Russisch *лапа* ‘klaauw, poot’ en Litouws *lāpas* ‘blad’ (zie *De Baltische bron*). CYGANKIN en MOSIN (1998: 98) voegen nog toe dat Baltische herkomst meer voor de hand ligt.

d. Analyse

Verbinding met de Finoeigrische woorden onder etymologie 1 zijn vanwege de palatale woordvormen af te wijzen.

Ondanks de identieke semantiek is de Baltische herkomst van *лопа* (etymologie 2) vooral fonetisch een probleem. Te beginnen wordt ook voor het Baltische woord een inlaut **-a-* aangenomen. Een ontwikkeling **-a- > -o-* komt in het Mordwiens weliswaar sporadisch voor. In de meeste gevallen is er niettemin duidelijk een aangrenzende medeklinker aan te wijzen, die de klankverandering heeft beïnvloed. Voorbeelden zijn de **w* in *кувака* (Erza) ‘длинный \diamond lang’ – *кува́ка* (Moksja) ‘длинный \diamond lang’ < **kawka* (UEW I: 132) en **p* in *промо* (Erza), *пуромо* (Erza dial.) ‘слепень \diamond paardenvlieg’ – *пуром* (Moksja) ‘овод \diamond paardenvlieg’ < **parma* (UEW II: 724). *пуромо* is volgens mij het enige woord waar een *p-* een rol kan hebben gespeeld, ofschoon hier ook van onomatopoëtische invloed sprake kan zijn. In de meeste gevallen is de **a* in het Mordwiens bewaard gebleven (zie BARTENS 1999: 54). De formele en semantische overeenkomsten met de Baltische woordgroep lijken mij eerder op toeval te berusten.

De verwantschap van *лопа* met Oedmoerts *лапкод* (etymologie 3) behoort nader te worden onderzocht. Het semantisch gelijke Komi *лапкор* ‘подорожник; лопух \diamond weegbree; klit’ (*кор*

¹⁵ Dit Oedmoertse woord heb ik alleen in CYGANKIN – MOSIN (1977: 53) en CYGANKIN (1998: 98) gevonden. De vertaling is dan ook in het Erza, en *рукина-лопа* staat alleen in MÉSZÁROS – ŠIRMANKINA (1999: 254/2), vertaald als ‘közönséges bojtorján (*Arctium lappa*) \diamond grote klit’.

‘лист ◇ blad’) wordt door LYTKIN en GULJAEV (1970: 157/2) met Oedmoerts *лоншо* ‘вислопоухий ◇ met hangende oren’ verbonden, een woordgroep die door het UEW (I: 237) onder het lemma **lappz* ‘flach, platt; Fläche’ wordt besproken. LYTKIN en GULJAEV vermelden Oedmoerts *ланкод* niet. Wellicht dat hier sprake is van twee lemma’s. Op basis van de meest gangbare klankveranderingen van het Mordwiens (zie BARTENS 1999: 55-56) is een proto-vorm **luppz* of **lippa* te verwachten. Dit zou op de woordgroepen van Fins *lippu* ‘Fahne; Zettel, Stück Papier, Stoff, Leder ◇ vlag; briefje, stuk papier, stof, leer’ (SSA 2: 81) of Fins *luppa*: ~*korva* ‘Hängeohr ◇ hangoor’ (SSA 2: 112/1) kunnen wijzen. De Finse woorden worden door het SSA (ibid.) als descriptieve Oostzeefinse ontwikkelingen gezien. De semantiek van Fins *luppakorva* doet dan weer denken aan voornoemd Oedmoerts *лоншо*. Wellicht dat er naast een lemma met de betekenis ‘plat’ een lemma ‘iets wapperends’ (cf. Fins *lipattaa* ‘flattern’, SSA 2: 80/1) valt te reconstrueren dat hiermee verwevend is geraakt.

3.4.5.12 *мукоро*

a. Het Mordwiense woord

мукоро:- ~*цёк* (Erza) ‘mordvalaisnaisen kansallispuvun vyöhön kiinitetty koriste ◇ versiering aan de riem van Mordwiense folkloristische vrouwenkleding’ (*цёко* ‘кисть ◇ kwastje’) (ĖFV 97/2) – *мукор* (Moksja) ‘takapuoli, perse ◇ achterwerk, kont’ (MSS 115/2)

PAASONEN (PaasWb II: 1294) geeft de volgende lemma’s op: *mu̇koro* (Erza) – *măkăr* (Moksja) ‘Steiss, After, Hinterer, Hinterteil; (Moksja: *Penza auch*) Arschloch ◇ stuit, achter-, achterste gedeelte; (Moksja: *Penza dial. ook*) reet’.

Op basis van de Erza betekenis in het woordenboek van PAASONEN kan worden aangenomen dat *мукороцёк* een versiering is, die aan achterkant van de kledij wordt bevestigd.

In andere Russische woordenboeken heb ik deze woorden niet kunnen terugvinden.

Wisseling van anlaut *n-* ~ *m-* vermeldt PAASONEN (1903: 39) nog in *метьказ* (Erzja) ‘ящерица ◇ hagedis’ – *нетьказ* (Moksja) ‘ящерица ◇ hagedis’, en komt verder nog voor in dialectvormen van *норовжорч* (Erza) ‘жáворонок ◇ leeuwerik’, cf. *noro-žok* ~ *moro-žok* (Velikij Vrag) en *morĭ-žorš* (Kažlodka) ‘Lerche ◇ leeuwerik’ (PaasWb III: 1350).

b. De Baltische bron

< Baltisch, cf. Litouws *nùgara* ‘back ◇ rug’; Lets *mugura* ‘back ◇ rug’.

De relatie tussen Litouws *nùgara* en Lets *mugura* wordt door FRAENKEL (LEW I: 510) als onduidelijk bestempeld. Hiermee bedoelt FRAENKEL dus te zeggen dat niet duidelijk is welke anlautklank als oorspronkelijk kan worden gezien.

Verdere Indo-Europese verwantschap wordt door FRAENKEL (ibid.) alleen uit andere bronnen gehaald, zoals een zeer onzekere theorie van ENDZELĪNS, die een Indo-Europese proto-vorm **gnugara* voorstelt en het woord met een Germaanse woordgroep verbindt, cf. Oudijlands *kniukr* ‘rundlicher Berggipfel ◇ geronde bergtop’; Noors *knoka* ‘Knöchel ◇ knokkel’.

ENDZELĪNS (1971: 36) neemt aan dat de Proto-Baltische vorm **nugerā* geweest moet zijn.

c. Etymologisch overzicht

- 1. *Finoeegrisc*

BUDENZ (1873-81: 597) verbindt *мукоро* met een grote groep Finoeegriscse woorden, waaronder Fins *mukula* ‘knol (*plantaardig*)’; Estisch *muhk* ‘buil; knoest’; Mari *могыр* (Weide-Mari) ‘тело (*человека*); туловище ◇ lichaam (*v. e. mens*); torso’ – *монгыр* (Berg-Mari) ‘тело, организм человека ◇ lichaam, orgaan van een mens’; Komi *мыгөр* ‘1) силуэт; туловище 2) фигура, склад ◇ 1) silhouette; torso 2) figuur, vorm’; Oedmoert *мугор* ‘тело, туловище ◇ lichaam, torso’ en Hongaars *maga* ‘zelf’.

THOMSEN (1890: 204-05; 1931: 352-53) vermeldt in tweede instantie (zie etymologie 2 voor de eerste instantie) dat *мукоpo* wellicht door een formeel gelijke woordgroep, verwant met Fins *nukero-*: *nukeroluu* (*dialect*) ‘Steißbein \diamond stuitbeen’ (SSA 2: 236/1) en Lijfs *nugār* ‘(katon) harja; (eläimen selän ym.) harjanne \diamond nok (van een dak); ruggegraat (van dieren)’ (ibid.) is beïnvloedt.

ZINKEVIČIUS (1984: 174-76) noemt *мукоpo* driemaal in verbinding met verschillende Finoeegrise woorden, nl. Fins *nukero*, Mari *могыр*, Komi *мыгöр*, en Oedmoert *мугор*, en noemt Litouws *nùgara* en Lets *mugura* om de Baltische herkomst van deze hele groep te verklaren.

Deze woordgroep is in afgeslankte vorm nog terug te vinden in het UEW (I: 286) bij het lemma **muŋkз* ‘Körper’. De Oostzeefinse woorden en *мукоpo* ontbreken. Fins *mukula* wordt door het SSA (2: 176) als descriptief woord slechts als een Oostzeefinse innovatie gekenmerkt, terwijl Estisch *muhk* onder andere door het UEW (II: 705) in verband wordt gebracht met enige andere Finoeegrise woorden.

- 2. *Finoeegrisch < Baltisch*

THOMSEN (1890: 82; 1931: 141) verbindt *мукоpo* eerst nog zonder twijfel aan Fins *nukero* en Lijfs *nugār* en verklaart de herkomst uit het Baltisch.

Verderop in hetzelfde boek zwakt THOMSEN (1890: 204-05; 1931: 352-53) deze theorie sterk af. Hij stelt dat de theorie BUDENZ (etymologie 1) veel waarschijnlijker is. Om het verschil in betekenis van *мукоpo* ‘achterste (gedeelte)’ met de rest van BUDENZ’ woordgroep te verklaren, stelt THOMSEN (ibid.) met twijfel voor dat het Mordwiense woord is beïnvloedt door een tweede woord, verwant met Fins *nukero*, waar hij een Baltische herkomst aan toekent.

De meeste onderzoekers die *мукоpo* hierna bespreken, nemen aan dat Fins *nukero* direct hiermee verwant is. Ook de andere Finoeegrise woorden van etymologie 1 worden als direct verwant gezien. De rest van de vakliteratuur wordt dan ook aldaar besproken.

KNABE (1962: 68-69) neemt op basis van de vormen van Fins *nukero* enerzijds en Mordwiens *мукоpo* anderzijds aan dat deze woorden aparte ontleningen uit het Baltisch moeten zijn.

De oorsprong van Fins *nukero* wordt door het SSA (2: 236/1) eerder in de spontane descriptieve sfeer gezocht, verwijzend naar gelijkkluidende descriptieve woorden als *nykerö* (*dial.*) ‘iets kleins en bots’. Het Lijfse woord wordt door het SSA (ibid.) ook met twijfel voor een Baltisch leenwoord gehouden. Mordwiens *мукоpo* wordt in het SSA niet vermeldt, ook al staat THOMSEN (1890: 204) bij Fins *nukero* in de literatuurlijst vermeld.

- 3. *< Baltisch*

ФЕОКТИСТОВ (1976: 92) en ЗАИЦ (1998a: 213; 1998b: 444) vermelden *мукоpo* bij het bespreken van de woorden van Baltische herkomst in het Mordwiens.

d. *Analyse*

De verschillende theorieën over de herkomst van *мукоpo* laten een bijzonder ingewikkeld patroon zien. Mijns inziens is hier echter nog één aspect buiten zicht gelaten.

In geen enkel artikel heb ik bij het bespreken van *мукоpo* een verwijzing gezien naar een formeel gelijk woord *мукорь* (Erza) ‘1) пень 2) подпорка, стойка, опора (под домом) \diamond 1) стomp 2) steun, stut, fundering (onder een huis)’ – *мокорь* (Moksja) ‘1) пень 2) чурбák, чурка \diamond 1) стomp 2) boomstronk, blok’.

Dat dit woord een hechte relatie moet hebben met *мукоpo* kan worden aangetoond door de dialectvarianten van beide woorden. In PAASONENS woordenboek (PaasWb II: 1294, 1296) wordt namelijk bij beide lemma’s een aantal Erza dialectvormen vermeld, die een *n-* als

anlaut hebben. Opvallend genoeg hebben precies dezelfde dialecten deze *n*-anlaut: Koljajevo, Kadom en Širomasovo. Voor het dialect Petrovsk heeft PAASONEN alleen een vorm met *n*-anlaut voor het eerste lemma (*mukoro*) vermeld.

Een semantische relatie tussen ‘stomp’ en ‘uiteinde’ is bijvoorbeeld te vinden in het Engels, cf. *butt* ‘dik uiteinde; stomp, stronk; (slang) achterste’. Een etymologie voor dit woord wijst op een grondbetekenis ‘short and stumpy’ (ONIONS et al. 1966: 130/2, onder *butt*⁶).

In het SSA (246/2) kwam een soortgelijke betekenis al ter sprake bij het descriptieve woord *nykerö* ‘iets kleins en bots’ (zie etymologie 2), dat weer in verband werd gebracht met Fins *nukero*.

Volgens mij is er weldegelijk een relatie met Fins *nukero* mogelijk. Vanwege het descriptieve karakter van de woordgroep zijn de vormen formeel erg divers. Dit kan verklaren waarom het Fins geen geminaat heeft, wat volgens de aangenomen klankwetten, en op basis van de Mordwiense vorm wel zou moeten (zie bijv. BARTENS 1999: 40, BERCZKI 2000: 43). De Mordwiense samenstelling *nukur-lovaža* (Erza: Koljajevo) ‘Steissbein \diamond stuitbeentje’ (PaasWb II: 1294) geeft aan dat dit woord echter semantisch volledig met het Finse *nukerohuu* overeenkomt.

Voor een directe Baltische herkomst (etymologie 3) kan vanwege de Finse verwantschap en semantische verschillen mijns inziens geen sprake zijn, en een herkomst van de Finno-Mordwiense woordgroep uit het Baltisch (etymologie 2) lijkt mij ook semantisch onwaarschijnlijk.

Mordwiens *mukoro* moet los worden gezien van de woordgroep met o.a. Mari *мызор*.

3.4.5.13 *панџт*

a. Het Mordwiense woord

панџт (Erza) ‘узда́ (часть конской сбруи) \diamond teugels (deel van de uitrusting van een paard)’ – *пандоз* (Moksja) ‘узда́, уздѣчка \diamond teugels, hoofdstel’

PAASONEN (1903: 69) wijst erop dat de Erza auslaut *-t* geen meervoudsteken is, maar het gevolg van een metathese **pants* > *panst* ~ *panct*. De auslautvorm *-nct* is het gevolg van een fonotactische regel, die bepaalt dat sibilanten na nasalen in het Erza fakultatief in een affrikaat worden omgezet (zie KERESZTES 1990: 34).

b. De Baltische bron

< Baltisch, cf. Litouws *pántis* ‘Koppelstrick, Spannstrick, (Spann)fessel \diamond koppeltoew, spantouw, (span)keten’ (LEW I: 537); Oudpruisisch *panto* ‘Fessel \diamond keten’

MAŽIULIS (1996 3: 220) neemt een Balto-Slavische proto-vorm **pantan* aan.

Oerverwantschap is onder andere te vinden in Russisch *nymo* ‘keten, ketting’ (VASMER 1987 III: 412-13).

c. Etymologisch overzicht

- 1. < *Baltisch*

De eerste vermelding van een etymologie voor *панџт* komt van TOMASCHEK (1889: 11). Hij beschouwt dit woord als een Baltisch leenwoord, en vermeldt het Litouwse *pantis* om dit te onderbouwen. Ook PAASONEN (1909: 105) noemt dit Litouwse woord om een Baltische herkomst aan te duiden. OHRT (THOMSEN 1931: XI) wijst ook nog op de etymologie van PAASONEN.

In een groot aantal werken wordt deze etymologie herhaald, meestal in een opsomming van Mordwiense woorden van Baltische oorsprong, zoals door DÉCSY (1965: 193), JOKI (1973:

60), ZINKEVIČIUS (1984 I: 174), SUHONEN (1988: 614), ZAICZ (1998a: 213; 1998b: 444), BARTENS (1999:15) en KATZ (2003: 271).

- 2. < *Iraans*

MUNKÁCSI (1903: 377, 381) is bij mijn weten de enige geweest, die een alternatieve herkomst voor *наным* heeft voorgesteld. Hij heeft gepoogd dit woord uit het Iraans te herleiden aan de hand van Sanskrit *bandhás* ‘Band ∓ band’, Avestisch *bandō* id.

d. Analyse

Gezien de betekenisovereenkomst van *наным* met vooral Litouws *pántis* lijkt mij de Baltische herkomst (etymologie 1) en niet de Iraanse herkomst (etymologie 2) de enige juiste etymologie.

Wel moet worden opgemerkt, dat de Mordwiense vormen op een Baltische vorm met auslaut *-s wijzen. MAŽIULIS (1996 3: 220) geeft echter aan dat er een meervoudsvorm **pantās* kan worden gereconstrueerd. Naar alle waarschijnlijkheid heeft het Mordwiens deze vorm overgenomen.

e. De kwestie *spanst*

In de Erza grammatica van WIEDEMANN (1865: 155/1) wordt een vorm *spanst* pl. ‘Zaum (aus Riemen) ∓ hoofdstel (van riemen)’ genoemd. In hetzelfde werk ontbreekt de vorm *panst*.

Een aantal onderzoekers heeft een aparte etymologie voor dit woord bedacht. JOKI (1973: 315) geeft nog aan dat het woord alleen bij WIEDEMANN voorkomt. De vorm *spanst* staat inderdaad niet in PAASONENS woordenboek (PaasWb. III: 1534, *panst*) noch in het ÈRV of MRV. PAASONEN (1903: 69) zelf wijst er nog op dat WIEDEMANN (1865: 155/1) deze vorm foutief als meervoudsvorm had geanalyseerd. Toch vermeldt JOKI (1973: 315) nog dat *spanst* meervoud is.

TOMASCHEK (1883: 705/1) beschouwt dit als een Baltisch leenwoord, door het te verbinden met Litouws *spanstai* ‘Strickwerk’.

PAASONEN (1903: 58-59) beschouwt *spanst* als een dialectvorm van *наным*. Sporadisch voegen bepaalde dialecten in het Mordwiens secundair een *s-* toe aan de wordanlaut, zoals o.a. ook bij *назонь теушк* (Erza) ‘родинка ∓ moedervlek’ – *сназ тямте* (Moksja) id. Verder merkt PAASONEN (ibid.) op dat dezelfde eigenschap ook in sommige Russische dialecten is waar te nemen.

JOKI (1973: 315) ziet in deze vorm eerder Indo-Iraanse herkomst, zij het met veel twijfel. Hij vermeldt een Dari woord, *span̄sai* ‘string, thread ∓ touw, draad’, en verbindt dit met een Lets woord *spanda* ‘das Strickwerk, womit man den Pflug spannt ∓ het touwsel, waarmee men de ploeg vastzet’ om de validiteit van deze Indo-Europese woordgroep te tonen. Juist dit Letse woord noemt FRAENKEL (LEW I: 859, *spandà*) echter een leenwoord uit het Litouws of Koeronisch.

KATZ (2003: 271) vermeldt zowel *наным* als *spanst*, en ziet geen reden de woorden van elkaar te scheiden, hij beschouwt beide als ontleningen uit het Baltisch.

Phonotactisch is het zeer onwaarschijnlijk dat de medeklinkercluster **sp-* onveranderd is overgenomen uit hetzij het Baltisch hetzij Iraans. Pas bij het overnemen van bepaalde Russische leenwoorden begint Mordwiens medeklinkercluster in de wordanlaut over te nemen, terwijl sommige clusters nog steeds worden vereenvoudigd, cf. *насиба* (Erza, Moksja) ‘спасібо ∓ bedankt’ < Ru. *спасибо* id.

Zoals PAASONEN (1903: 58) dus al aangaf, is hier gewoon sprake van een secundaire dialectale ontwikkeling, en niet van een apart etymon.

3.4.5.14 *пеель*

a. Het Mordwiense woord

пеель (Erza) ‘нож ◇ mes’ – *пеель* (Moksja) ‘нож ◇ mes’

b. De Baltische bron

< Baltisch, cf. Lit. *pėilis* ‘knife; (*lenktinis*) clásp-knife ◇ mes; (*gebogen*) zakmes’; Lets *pēilis* ‘(vecs, nodilis) nazis ◇ (oud, versleten) mes’ (KARULIS 1992 I: 665); Oudpruissisch *peile* ‘Messer ◇ mes’, *kalopeilis* ‘Hackemesser ◇ hakmes’

De Proto-Baltische vorm was volgens MAŽIULIS (1996 3: 242) **peilīs*.

STANG (1966: 9) vermeldt deze woordgroep in een lijst woorden die geen verdere Indo-Europese verwantschap hebben, al meent hij dat er wel een combinatie met de woordgroep van Litouws *pielà* ‘Säge ◇ zaag’ moet zijn geweest.

c. Etymologisch overzicht

- 1. < *Baltisch*

De Baltische herkomst van *пеель* wordt voor het eerst vermeld door TOMASCHEK (1883: 705/1), en vervolgens door THOMSEN (1890: 207; 1931: 357).

Dezelfde etymologie wordt hierna ook vermeld door PAASONEN (1909: 107), KALIMA (1936a: 191), KNABE (1962: 70), SEREBRENNIKOV (1965: 243), FEOKTYISZTOV (1976: 92), KELIN et al. (1981: 57), KATZ (2003: 264, noot 84), SUHONEN (1988: 614), ZAICZ (1998b: 444) en BARTENS (1999:15).

- 2. *Interne afleiding*

In TOMASCHEK’s (1889: 12) tweede artikel staat een afwijkende theorie. Mordwiens *пеель* zou een afleiding zijn van *пелемс* II (Erza) ‘1) сверлить 2) протыкать ◇ 1) boren 2) doorboren’ – *пялемс* (Moksja) ‘делать дыру, дырять ◇ een gat maken, doorprikken’ zijn, en het Baltische woord zou zijn ontleend uit Mordwiens *пеель*. TOMASCHEK voegt als verklaring toe dat het Baltische woord geen afleiding kan zijn van het werkwoord Litouws *piauti* ‘schneiden, mähen, ernten ◇ snijden, maaien, oogsten’ (LEW I: 584), Lets *plauti* ‘to cut, to reap; to mow ◇ snijden, oogsten; maaien’.

Ook PAASONEN (PaasWb. III: 1589) verbond *пеель* eerst nog met *пелемс*. Later is een aparte Finoeegrisc etymologie aan *пелемс* toegekend (zie UEW I: 371).

d. Analyse

Dat de Baltische woordgroep uit het Mordwiens zou stammen (etymologie 2) lijkt mij erg onwaarschijnlijk vanwege de grote verspreiding, ook in het Oudpruissisch, van het Baltische woord.

De interne relatie tussen *пеель* en het werkwoord *пелемс* (zie etymologie 2) behoort mijns inziens opnieuw te worden onderzocht. De inlaut *-eje-* van *пеель* valt moeilijk uit een Baltische grondvorm met inlaut **-ei-* te verklaren. Deze zou eerder in het Mordwiens zijn vereenvoudigd tot **-e-*. Ook het ontbreken van de Baltische auslaut *-is* (uitgang voor nom. sg.) is opvallend, aangezien de auslaut bij *кардаз* (zie 3.4.5.2) wel is overgenomen. Op basis van de Baltische vorm zou het Mordwiens eerder het woord als **pelis* hebben overgenomen.

Een verdere aanwijzing voor een eventuele relatie tussen *пеель* en *пелемс* kan worden gevonden in de woorden voor ‘zeis’ (Erza *пелюма*, in PaasWb *pejl̄ima*, *pejel̄eme* – Moksja *пеелем*, in PaasWb *päl̄ma*) en ‘beitel’ (Erza *пельма*, Erza dial. *пелюма*). Ook deze woorden staan in het woordenboek van PAASONEN (PaasWb I: 1589-90) onder het lemma van *пеель* vermeld. Deze afleidingen zijn gevormd met het suffix *-mo/-m(a)*, dat in het huidige

Mordwiens uitsluitend een deverbaal nomensuffix is (KERESZTES 1990: 67; BARTENS 1999: 106). Aan de vorm te zien kan het grondwoord echter zowel het werkwoord *пелемс* als het substantief *пелель* zijn geweest. Vroeger was *-mo/-m(a)* in het Mordwiens ook een denominaal suffix, zoals in bijv. *утом* (Erza) ‘амбáп ∆ voorraadkamer’ (UEW II: 605) of *чапáмо* (Erza) ‘кислый ∆ zuur’ (UEW I: 54). Mocht dit een afleiding van *пелель* zijn, dan moet dit woord behoorlijk oud zijn, aangezien dit suffix bij mijn weten slechts op Finoegrische woorden is toegepast.

Ik ga er dus vanuit dat de identieke semantiek en formele overeenkomst van Mordwiens *пелель* en de Baltische woordgroep van Litouws *peĩlis* op toeval berust.

3.4.5.15 *пундол*

a. Het Mordwiense woord

In de vakliteratuur worden de volgende Mordwiense woorden besproken:

пундол (Moksja: *Zubovo-Poljana dial.*) ‘I блеск, сверкание II кристáлл ∆ I schittering, glinstering II kristal’

пундолдомс (Erza) ‘сверкáть, блестя́ть ∆ glinsteren, schijnen’ – *пундолдомс* (Moksja) ‘1) блестя́ть, сверкáть 2) лосни́ться ∆ 1) schijnen, glinsteren 2) glanzen’

PAASONEN (PaasWb III: 1670-71) vermeldt onder het lemma *piĩd’al* enige afleidingen, waaronder het voornoemde werkwoord, maar ook *piĩks* (Erza) – *piĩs* (Moksja) ‘Ring, Reif, (Tonnen-)Band ∆ ring, band, hoepel (*ton*)’, dat in betekenis en vorm nogal afwijkt van het hoofdwoord. Dit woord wordt in het ÈRV en MRV als volgt vermeld:

пункс (Erza) ‘1) óбруч 2) скобá 3) (*Tарас.*) браслéт ∆ 1) hoepel 2) spanijzer 3) (*Tarasovo dial.*) halsketting’ – *пункс* (Moksja) ‘óбруч ∆ hoepel’, *пункокс* (Moksja, *dial.*) ‘óбруч ∆ hoepel’

In een apart artikel behandelt PAASONEN (PaasWb III: 1673-75) het woord *piĩge* (Erza) – *piĩgě* (Moksja) ‘Zeit, Zeitalter; Lebensalter; Reif, (Tonnen-)Band ∆ tijd, tijdperk; leeftijd; band, hoepel (*ton*)’. Deze staan als volgt in het ÈRV en MRV:

пунге (Erza) ‘1) век (*столетие*) 2) век, жизнь ∆ 1) eeuw (*periode*) 2) leeftijd, leven’ – *пунге* (Moksja) ‘I врéмя; период; пора дня, недели и т.д. II óбруч ∆ I tijd; periode; periode van een dag, week, etc. II hoepel’

b. De Baltische bron

< Baltisch, cf. Litouws *spindėti* ‘glänzen, strahlen, glitzern, funkeln, sich widerspiegeln’; Lets *spīdēt, spīdēt* ‘glänzen, scheinen, leuchten’

FRAENKEL (LEW I: 870-71) noemt hier verder de afleiding Litouws *spindulys* ‘(Licht)strahl, (*geom.*) Radius, Halbmesser; Speiche; (*dial.*) Glanz, Schein ∆ (licht)straal, (*geom.*) radius, straal; spaakbeen; (*dial.*) glans, schijnsel’; Lets *spīdulis* ‘was glänzt, was leuchtet, schimmert, eine glänzende Sache ∆ wat glanst, wat licht geeft, schimmert, iets glanzends’.

Hij vermeldt zowel een Baltische proto-vorm **spand-* van BŪGA als een vorm **spend-* van ENDZELĪNS.

In de vakliteratuur wordt voor deze woordgroep slechts één enkel woord genoemd om een Indo-Europese verwantschap te onderbouwen, nl. Grieks *σπινθήρ* ‘Funke ∆ vonk’ (LEW I: 871).

Vervolgens brengt FRAENKEL (LEW II: 871) nog een theorie van ENDZELĪNS ter sprake, die van een contaminatie met een tweede woordgroep uitgaat. Deze zou een Baltische wortel **speng-* als basis hebben, cf. Litouws *spingėti* ‘schwach leuchten, flimmern, flackern, glitzern ∆ zwak licht geven, flikkeren, fonkelen, glinsteren’, Litouws *spiņgis* ‘Durchhau,

(Wald)schneise ◇ opening, corridor (in het bos)’ en Litouws *spiñgti* ‘1. = *spingėti* 2. noch klingen, noch gellen ◇ nog klinken, nog schallen’.

FRAENKEL (LEW II: 872, *spiñgti*) en KARULIS (1992: 895, *spīdēt*) bespreken nog een verdere oerverwantschap binnen het Indo-Europees, die weer wijst op een Proto-Indo-Europese wortel **spei-* waarvan beide Baltische woordgroepen zouden zijn afgeleid.

c. Etymologisch overzicht

< *Baltisch*

TOMASCHEK (1883: 705/1; 1889: 11-12) verbindt *пундолдомс* met Litouws *spindėti* en *spindulỹs*. Deze etymologie is, voor zover ik heb kunnen achterhalen, in geen enkel later werk meer terug te vinden, ook niet bij de bespreking van JOKI (1973: 53-64) over de werken van TOMASCHEK.

Pas in 1997 brengt WÄLCHLI (1997: 315) dit woord weer ter sprake, eveneens in verband met het Baltisch, zij het als onderdeel van een vrij ingewikkelde verzameling Baltische en Mordwiense woorden. Als uitgangspunt neemt hij het woord *пунге* ‘tijd; leeftijd; band, hoepel (*ton*)’. Hij ziet hierin een Baltisch leenwoord, verwijzend naar Litouws *spiñgis* ‘opening, corridor (in het bos)’. De semantische verschillen verklaart hij door uit te gaan van een grondbetekenis ‘ein Rohr, eine Schneise, durch die man durchsehen, ins Licht sehen kann ◇ een buis, corridor, waar men doorheen kan kijken, naar het licht kan kijken’.

Vervolgens verbindt WÄLCHLI *пунге* op basis van de betekenis ‘band, hoepel (*ton*)’ eerst met *пункс* ‘обруч ◇ hoepel’, en dan, omdat PAASONEN (PaasWb III: 1670-71) *пункс* als afleiding van *пундол* beschouwt, met *пундол*. WÄLCHLI verbindt vervolgens *пундол* weer met Litouws *spindėti* en *spindulỹs*.

d. Analyse

In de vakliteratuur heb ik geen andere etymologiën voor de Mordwiense woorden gevonden.

De overeenkomst van *пундол* met Litouws *spindulỹs* lijkt mij eerder op toeval te berusten. Het woord *пундол* wordt in PAASONEN (PaasWb III: 1671/1; IV: 2533/2) als tweelingwoord van *vandol* ‘Glimmen, Blinken, Funkeln ◇ het glimmen, blinken, schitteren’ gebruikt. Vanwege de grote formele en semantische overeenkomsten van de twee woorden, lijkt een spontaan ontstane tweelingvorm voor *пундол* een betere verklaring. Ook het niet-verwante werkwoord *päl'dǎrdams* (Moksja *dial.*) ‘blinken, flimmern, flackern ◇ blinken, flikkeren, flakkeren’ (PaasWb III: 1639/2) duidt op eenzelfde associatie van deze klankvorm met een lichtschijsel.

Waarschijnlijk heeft PAASONEN (PaasWb III: 1671/2) op basis van de samenstelling *kovoñ pīñks* ‘Hof um den Mond ◇ halo van de maan’ (*ков* ‘луна ◇ maan’) ook in *пункс* een grondbetekenis ‘glinstering’ vermoed, en zodoende dit woord onder *пундол* behandeld. Mijns inziens is dit een misvatting, en moet bij deze samenstelling eerder worden uitgegaan van de cirkelvorm van dit natuurverschijnsel. De woorden *пундол* en *пунге* zijn hierdoor dan ook etymologisch los van elkaar te zien. Het lijkt mij logischer de door PAASONEN behandelde afleidingen *pīñks*, **pəŋəkskä*, *pīñgedems*, *pīñgel'ems* en *pīñgel'ekšhems* als afleidingen van *пунге* te zien.

De semantische grondbetekenis die WÄLCHLI aanneemt om Litouws *spiñgis* met Mordwiens *пунге* te verbinden vind ik bijzonder onwaarschijnlijk, omdat het Mordwiense woord hooguit tot een grondbetekenis ‘cirkelvormig object’ te herleiden valt, en zeker niet tot een ‘buisvormig instrument’. De betekenis van het Litouwse woord is veeleer vanuit een grondbetekenis ‘lichtschittering’ ontstaan, zoals bijvoorbeeld het werkwoord *spingėti* ‘zwak licht geven, flikkeren, fonkelen, glinsteren’ nog aangeeft.

Uitgaande van een grondbetekenis ‘cirkelvormig object’ kan *nenze* wellicht in verband worden gebracht met de woordgroep die door het UEW (I: 372) onder het lemma **peŋe(-rā)* ‘Kreis, Ring; (sich) drehen, wenden, wälzen ◇ cirkel, ring; (zich) omdraaien, keren, wentelen’ wordt besproken.

3.4.5.16 *nommo*

a. Het Mordwiense woord

nommo (Erza) ‘1) нутро́ 2) внúтренности 3) внúтренняясть 4) душа́ ◇ 1) binnenste 2) ingewanden 3) interieur 4) ziel’ – *nomma* (Moksja) ‘1. *суц.* 1) нутро́ 2) сердцеvíна (дерева и т.п.) 3) по́лость (рта, носа и т.д.) 4) внúтренности 5) сёрдце, душа́ 2. *прил.* 1) внúтренний 2) за́мкнутый, скры́тый ◇ 1. *subst.* 1) binnenste 2) kern (van een boom o.i.d.) 3) opening (van de mond, neus, o.i.d.) 4) ingewanden 5) hart, ziel 2. *adj.* 1) intern 2) introvert, geheimzinnig’

PAASONEN (1903: 39) wijst op enige dialectvarianten met inlaut *-n-* i.p.v. *-m-*: (Erza: Kaljajevo) *potna*. In PAASONENS woordenboek (PaasWb III: 1764ff.) komen deze inlautvarianten ook nog voor in de dialecten Kadom, Šokša en Širomasovo.

b. De Baltische bron

< Baltisch, cf. Litouws *putmuõ* ‘geschwollenen Stelle, Anschwellung’ (WÄLCHLI 1997: 319).

Volgens FRAENKEL (LEW I: 677-78) is *putmuõ* één van vele afleidingen van het werkwoord *pusti* ‘anschwellen, sich (auf)blähen, dick werden, fressen, verschlingen ◇ aanzwellen, opzwellen, dik worden, vreten, verslinden’.

c. Etymologisch overzicht

- 1. < *Turks*

PAASONEN (PaasWb III: 1770/1) vermeldt bij de afleiding *potomdams* (Erza) – *potândams* (Moksja) ‘zustopfen, verstopfen ◇ toestoppen, dichtstoppen’ van *nommo* met vraagteken een Tsjoewassisch woord *pot* zonder vertaling. Waarschijnlijk doelde PAASONEN op het werkwoord *nym* ‘тонúть ◇ zinken’ (FEDOTOV 1996 I: 454).

- 2. < *Baltisch*

WÄLCHLI (1997: 318-19) verbindt *nommo* met Litouws *putmuõ* ‘geschwollenen Stelle, Anschwellung’.

d. Analyse

De Turkse herkomst van PAASONEN (etymologie 1) is zeer onwaarschijnlijk, omdat de betekenisovereenkomst te gering is. Waarschijnlijk is PAASONEN van de Moksja variant *potândams* (PaasWb III: 1770/1) uitgegaan, die een deverbale suffix *-nda-* doet vermoeden (zie bijv. MÉSZÁROS 1999: 88). Het werkwoord is echter van *nommo* afgeleid, en de vorm is ontstaan door metathese. Het woord *nommo* wijst eerder op een vroeger substantief **pot-*, getuige de afgeleide postposities *nomc* (Erza) ‘в ◇ in’, *nomco* (Erza) ‘внутрі́; в, на ◇ binnen; in, op’ en *nomcto* (Erza) ‘изнутрі́; из ◇ van binnenuit; uit’.

Ook de Baltische herkomst (etymologie 2) is zowel fonetisch als semantisch af te wijzen.

De genitief van Litouws *putmuõ*, nl. *putmenà* (LEW I: 677) wijst erop dat de auslaut oorspronkelijk **putmen-* geweest moet zijn. Hetzelfde suffix is onder andere ook te vinden in Litouws *sémuõ* (zie 3.4.5.21 *сьме*). Dit betekent dat de Mordwiense auslaut eerder **-men* of **-me* zou zijn geweest.

Het Litouwse *putmuõ* is ook semantisch duidelijk dicht bij het werkwoord gebleven, terwijl Mordwiens *nommo* eerder op een algemeen begrip ‘binnenste’ lijkt te wijzen, en niet ‘iets dat opzwellt’.

De auslout *-mo* van *потмо* is hoogstwaarschijnlijk een oud denominaal nomensuffix, cf. *пурмо* (Erza) ‘желудок птицы ◇ vogelmaag’ – *пурма* (Moksja) ‘желудок (у птиц) ◇ maag (van vogels)’ < **pijra* ‘Tiermagen; Kropf ◇ diermaag; krop’ (UEW I: 378-79). Vooral vanwege de afgeleide postposities moet ervan worden uitgegaan dat dit grondwoord een nomen was. Uitgaande van een proto-vorm **putte* of **pitta* en een betekenis ‘een soort intern orgaan’ is er wellicht nog een verwantschap binnen het Oeraals te vinden, al is een spontane descriptieve interne ontwikkeling altijd ook een mogelijkheid. Ikzelf heb geen verwantschap in een verwante taal kunnen vinden.

3.4.5.17 *пурьгине*

a. Het Mordwiense woord

пурьгине (Erza) ‘гром ◇ donder’ – *пурьгәнә* (Moksja) ‘Donner ◇ donder’ (PaasWb. III: 1853-1855)

Erza *-ine* en Moksja *-әнә* zijn diminutiefsuffixen, cf. *ашо* (Erza) ‘белок ◇ wit’ > *ашине* ‘беленький ◇ witje’; *акша* (Moksja) ‘белок ◇ wit’ > *акшениа* verkleinwoord van *акша*.

De Erza dialectvarianten met inlout *-m-*, nl. *pirgime* (Kal) en *pirgi-mä* (Kažl), zijn secundair (zie PAASONEN 1903: 39).

b. De Baltische bron

< Baltisch, cf. Litouws *perkūnas* ‘1 the Thunderer (god of thunder and lightning among Lithuanians) 2 thunder ◇ de Donderaar (god van donder en bliksem bij de Litouwers) 2 donder’; Lets *pērkons* ‘thunder; the Thunderer ◇ donder; de Donderaar’; Oudpruisisch *percunis* ‘Donner ◇ donder’.

Litouws *-ūn*, Lets *-on* en Oudpruisisch *-un* zijn nominale afleidingssuffixen (ENDZELĪNS 1971: 106-07; STANG 1966: 165; ZINKEVIČIUS 1984: 229; MAŽIULIS 1996 3: 265-66).

c. Etymologisch overzicht

- 1. Finoegrisch < Baltisch

De verbinding van *пурьгине* met Fins *perkele* ‘duivel, satan; godverdomme (vloek)’; Estisch *põrgu* ‘hell; inferno; the lower regions; hell ◇ hel; inferno; de lagere regionen; verdomme’ (SAAGPAKK 1982: 687/2) en de Baltische herkomst hiervan wordt voor het eerst opgemerkt door ANDERSON (1879: 102, voetnoot ***). Hierna vermelden onder andere THOMSEN (1890: 207; 1931: 358) en PAASONEN (1897: 24; 1909: 116; PaasWb. III: 1855) nog deze etymologie.

SUHONEN (1988: 614) en BARTENS (1999: 15) beschouwen dit woord als een Baltisch leenwoord voor de afsplitsing van het Mordwiens.

НАНМО (1994: 188) vermeldt dat het Mordwiense woord zeker ook in verbinding staat met het Oostzeefinse woord, maar vindt de Baltische herkomst onzeker. Zij doet geen verdere mededelingen over de relatie tussen de Mordwiense en Oostzeefinse woorden.

- 2. < Baltisch

TOMASCHEK (1883: 705/1; 1889: 11) vermeldt in zijn beide artikelen uitsluitend *пурьгине*, Litouws *perkūnas* en Oudpruisisch *percunis*.

KNABE (1962: 73) en ФЕОКТИСТОВ (1976: 92) stellen dat de oorsprong van *пурьгине* niet valt te achterhalen, aangezien het woord in het Indo-Europees in vele talen kan worden nagewezen, en zodoende uit een Iraanse, uit een Baltische, of misschien zelfs uit een niet nader te specificeren andere Indo-Europese taal afkomstig kan zijn.

SEREBRENNIKOV (1965: 244) vermeldt *пурьгине* bij het bespreken van enige Baltische leenwoorden in het Mordwiens.

Het SKES (III: 523-524) vermeldt het Mordwiense woord als een zeker Baltische leenwoord, parallel aan het Oostzeefins ontleend. Bij het bespreken van het Finse *perkele* vermeldt het SSA (2: 340/1) *пурьгине* niet in de tekst, maar wel in de literatuurlijst.

De manier waarop KERESZTES (1986: 124) *пурьгине* bespreekt, is bijzonder slordig. Hij vermeldt eerst met ‘~’ Fins *perkele*, wat op oerverwantschap zou duiden, en schrijft erna dat beide talen het woord uit het Baltisch hebben overgenomen, met nota bene de aanduiding ‘*lettisch*’ voor het Litouwse woord! De reconstructies gaan tot de oermordwiense fase (**pergə*), de nog vroegere voormordwiense fase ontbreekt dus. Ik neem aan dat KERESZTES aparte ontlening van Mordwiens en Oostzeefins bedoelt.

ZAICZ (1998a: 213; 1998b: 444) vermeldt dit woord als onderdeel van een lijst woorden die wijzen op directe contacten tussen Mordwien en Balten.

d. Analyse

De door KNABE (zie etymologie 2) geopperde mogelijkheid dat een andere Indo-Europese taal de bron voor *пурьгине* geweest kan zijn, is om fonetische redenen af te wijzen. De verwantschap tussen de Indo-Europese vormen (cf. bijv. Oud-Russisch *Перунъ* ‘Donnergott \diamond dondergod’; Oud-Indisch *Parjanya-* ‘Gewittergott \diamond onweersgod’, IEW I: 823) is vooral vanwege de fonetische onduidelijkheden erg onzeker, en alleen de Baltische woordgroep wijst op een inlaut *-rk-*.

Er is in het Mordwiens verder nog een verwijzing naar de Baltische mythologie te vinden in een samenstelling van *пурьгине*. Zo verwijst de uitdrukking *пурьгинечирьке* (Erza) ‘*радуга* \diamond regenboog’ (*чирьке* ‘*дуга* \diamond boog’); *пу̀ргі́не-жо̀нкс* (Erza *dial.*) – *pùrgə̀nā-jònks* (Moksja *dial.*) ‘Regenbogen \diamond regenboog’ (PaasWb III: 1854) (*jònks* (Erza) – *jònks* (Moksja) ‘Bogen’) naar een mythologische associatie van de boog van de godheid *Pùrgíne* met het natuurverschijnsel ‘regenboog’. Deze is ook in de Baltische mythologie terug te vinden als *Dievo lankas* ‘regenboog’ (*dievas* ‘God’, *lankas* ‘boog’), waarbij *Dievas* de naam *Perkūnas* substitueerde om taboeredenen (RALSTON 1872: 95; GIMBUTAS 1973: 470).

Het is volgens mij duidelijk dat *пурьгине* uit het Baltisch stamt. Hiervoor zijn er zowel formeel als semantisch teveel overeenkomsten met de Baltische woordgroep. Vooral de auslaut *-l-* in de Oostzeefinse vormen is reden voor sommige onderzoekers om Baltische herkomst van deze woordgroep af te wijzen, omdat deze niet overeen zou komen met de Baltische auslaut *-n-* (KALIMA 1936a: 77; НАНМО 1994: 188). Binnen de Baltische vakliteratuur wordt *perkūnas* meermaals als voorbeeld genoemd bij het bespreken van het suffix *-un* (zie *De Baltische bron*). Van deze kennis zou binnen de Finoegristiek toch ook gebruik moeten worden gemaakt. Dit is bij mijn weten nog niet gebeurd.

Dat in het Baltisch ook een nevenvorm zonder suffix moet zijn geweest, kan waarschijnlijk worden aangenomen op basis van een lemma in de Jatvingische woordenlijst die ZINKEVIČIUS (1985: 77) heeft gepubliceerd. Hierin wordt melding gemaakt van een vorm *Pjarkuf*.

Vanwege de anlaut *pùrg-* van *пурьгине* stel ik vast dat het woord in het Mordwiens een metathesis heeft ondergaan. Deze moet ten tijde van de ontlening hebben plaatsgevonden. Een vorm **perku-* in het Finno-Mordwiens was niet mogelijk, omdat er in dit stadium maar drie klinkers in de tweede lettergreep konden komen (**a*, **ä* en **i*, zie BARTENS 1999: 60). Ook de Oostzeefinse vormen wijzen op een anlaut **perk-*. In het vroege Mordwiens behoorde een *-u-* in de tweede lettergreep evenmin tot de mogelijkheden (BARTENS 1999: 60-66). Om alsnog enigszins aan de Baltische fonetiek van een lange *-ū-* te voldoen (waar overigens ook de klemtoon op lag), kwam deze klank in het Mordwiens in de eerste lettergreep terecht. Ook de grote overeenkomst in de semantiek en de verwijzing naar Baltische mythologie wijzen op een recente aparte ontlening uit het Baltisch.

3.4.5.18 *редямс*

a. Het Mordwiense woord

редямс (Erza) ‘1) увидеть 2) увидеть, замѣтить, отмѣтить 3) обнару́жить ◇ 1) een blik opvangen (van iets) 2) zien, opmerken, noteren 3) waarnemen’ – *rád’ams* (Moksja: Gor Vod Sučk) ‘bemerken, gewahr werden’ (PaasWb III: 1913)

b. De Baltische bron

Litouws *regėti* ‘sehen ◇ zien’; Lets *redzēt* ‘to see ◇ zien’

KARULIS (1992: 746) stelt een Baltische proto-vorm **regēti* voor.

FRAENKEL (LEW II: 712-13), LANSZWEERT (1984: 123) en KARULIS (1992: 746) verwijzen naar een theorie van JĒGERS uit 1949. Deze neemt aan dat de oorspronkelijke betekenis van dit werkwoord ‘aufgerichtet sein ◇ opgericht zijn’ zou zijn geweest. LANSZWEERT (1984: 123) meldt nog dat de semantische ontwikkeling ‘voor mij is zichtbaar’ → ‘ik zie’ om onduidelijke redenen formeel niet is aangeduid. Vroeger werd het werkwoord namelijk alleen in onpersoonlijke constructies gebruikt. In het Baltisch komt zo’n wisseling van syntactische rollen normaliter pas tot stand door toevoeging van een deverbaal suffix.

Het Baltische werkwoord verbond JĒGERS in hetzelfde werk met een Baltisch-Slavische woordgroep, cf. Litouws *rāgas* ‘horn, antler; bugle ◇ hoorn, gewei; hoorn (*blaasinstr.*)’; Lets *rags* ‘horn, antler ◇ hoorn, gewei’; Russisch *рог* ‘hoorn, gewei’.

c. Etymologisch overzicht

- 1. < *Baltisch*

WÄLCHLI (1997: 319-20) ziet in *редямс* een Baltische leenwoord, verwijzend naar Litouws *regėti* en Lets *redzēt*. WÄLCHLI ziet vooral semantisch een overeenkomst op basis van de aanname dat het Baltische werkwoord oorspronkelijk in een onpersoonlijke constructie werd gebruikt (zie *De Baltische bron*).

Volgens WÄLCHLI (ibid., in samenspraak met KOIVULEHTO) zou Baltisch **-g-* door Mordwiens **-d’-* zijn gesubstitueerd, omdat interne *-g-* ten tijde van de ontlending in het Mordwiense fonemensysteem ontbrak.

d. Analyse

Bij mijn weten heeft alleen WÄLCHLI (etymologie 1) zich met de etymologie van *редямс* beziggehouden.

Vooraf fonetisch zijn er problemen met de Baltische herkomst van *редямс*. Als moet worden aangenomen, dat ten tijde van de Baltisch-Mordwiense contacten in het Mordwiens een foneem **-g-* ontbrak, betekent dat, dat de ontwikkeling Proto-Finoegrisch **-k-* > Voormordwiens **-g-* > **-γ-* > Oermordwiens **-γ-/*-γ’-* > Oudmordwiens *-v-/-j-* (zie KERESZTES 1987: 67-68) zich al volledig moet hebben voltrokken. In een eerdere fase zou Baltisch **-g-* door **-γ-* zijn gesubstitueerd. De ontwikkeling Proto-Finoegrisch **-kk-* > **-k-* (zie KERESZTES 1987: 64, BARTENS 1999: 40) moet dan ook al hebben plaatsgevonden. Mijn overtuiging is dat Baltisch **-g-* door Mordwiens **-k-* zou zijn gesubstitueerd.

De pogingen om het Baltische woord etymologisch te verklaren wijzen verder op een ingewikkelde semantische ontwikkeling, en zonder Oudpruissische equivalent is niet met zeker te zeggen of deze woordgroep al in het Proto-Baltisch kan worden aangenomen.

Voor een Finoegrische etymologie heb ik geen bewijzen gevonden, maar het formeel gelijke *недымс* (Erza) ‘прили́пнуть ◇ kleven’ – *недемс* (Moksja) ‘прили́пнуть; пристáть ◇ kleven; plakken’ < Proto-Mordwiens **pidä-* (KERESZTES 1986: 112) lijkt een Mordwiense proto-vorm **ridä-* te suggereren.

3.4.5.19 *cod*

a. Het Mordwiense woord

cod (Erza) ‘сажа ◇ roet’ – *cod* (Moksja) ‘сажа, копоть ◇ roet, lampenzwart’

b. De Baltische bron

< Baltisch, cf. Litouws *súodys* (sg.*¹⁶), *súodžiai* (pl.) ‘soot; smut ◇ roet; kolenstof’; Lets *sodrēji* (pl.) ‘soot, smóke-bläck; smut ◇ roet, lampenzwart; kolenstof’.

Oerverwant met deze woordgroep zijn onder andere Russisch *сажа* ‘roet’ en Engels *soot* ‘roet’ (LEW I: 942; IEW I: 884-87).

Deze woordgroep is een deverbaal nomen, dat al in het Proto-Indo-Europees gevormd was. Volgens POKORNY (IEW I: 884-87) was de Indo-Europese proto-vorm hiervan **sōd-jo-*. De Proto-Baltische vorm zal hiervan niet veel hebben afgeweken.

c. Etymologisch overzicht

- 1. Finoegrisch

De eerste etymologie van *cod* wordt vermeldt in de Moksja grammatica van AHLQUIST (1861: 172/2). Hij geeft Fins *sysi* ‘houtschool’ als verwant woord aan in de woordenlijst achterin.

DONNER (1874 I: 176) breidt deze groep uit met woorden in het Estisch (*süsi* ‘kool; houtschool; koolstof’), Wotisch, een groep woorden in het Saami, Komi *ca* ‘сажа ◇ roet’, twee woorden in het Mari, nl. *uyŷ* (Weide-Mari) ‘уголь ◇ kool; koolstof’ – *uy* (Berg-Mari) ‘уголь ◇ kool; koolstof’, en *uyč* Weide-Mari ‘сажа ◇ roet’ – *cyč* Berg-Mari ‘сажа; копоть ◇ roet; lampenzwart’ en Hongaars *szén* ‘1. kool 2. (chemie) koolstof’.

SETÄLÄ (1896: 421; 1902: 257) dunt de groep van DONNER weer uit, en verbindt *cod* alleen nog maar met Mari *uyč* (Weide) – *cyč* (Berg), Komi *ca* en voegt Oedmoerts *cy* ‘сажа ◇ roet’ (LYTKIN – GULJAEV 1970: 248, *ca* I) eraan toe.

De door SETÄLÄ weggelaten groep woorden zijn tegenwoordig onder een aantal groepen verspreid geraakt. In het UEW worden ze besproken onder drie lemma’s, nl. **šid’e* (*süde*) ‘Holzkohle ◇ houtschool’ (UEW I: 477-478), **šine* ‘Holzkohle ◇ houtschool’ (UEW I: 480) en **ššne* ‘Zunder, Baumschwamm ◇ tonder, boomzwam’ (UEW I: 494-495).

PAASONEN (1918: 14) past zijn eerdere poging *cod* te etymologiseren (zie etymologie 3) aan, door enige wijzigingen in de groep van SETÄLÄ door te voeren. Hij meent dat Mari *uyč* (Weide) – *cyč* (Berg) vanwege de auslaut *-č/-c* niet hier thuishoort, maar eerder verwant is aan een andere woordgroep. Hij voegt Estisch *sodi* ‘stuff, boloney; draff; squash, mash, gruel ◇ troep, onzin; drab; pulp, brij, haverbrij’ aan deze woordgroep toe.

Ook JACOBSON (1922: 183-84) keurt de toevoeging van Mari *uyč* (Weide) – *cyč* (Berg) aan deze groep af, verwijzend naar een artikel van WICHMANN (1906: 21, 23, 24), die voor het Mari woord een anlaut **š-* aanneemt, op basis van enige afwijkende dialectvormen. Of Estisch *sodi* bij deze groep hoort, vindt JACOBSON (1922: 184) twijfelachtig. Verder wil JACOBSON (ibid.) de Fins-Permische woordgroep als Proto-Iraans leenwoord uitleggen, met veel voorbehoud, omdat in het Iraans het woord niet voorkomt, wat hij zelf ook al toegeeft. Juist deze reden vindt JOKI (1973: 145) later voldoende om de Indo-Iraanse herkomst van deze woordgroep af te keuren.

BEKE (1934: 115) neemt juist weer een oorspronkelijke anlaut **s-* voor het Mari woord aan, en herhaalt de etymologie met *cod*, Komi *ca* en Oedmoert *cy*.

*¹⁶: De vorm in het enkelvoud, *súodys* (LEW II: 942, STANG 1966: 60), wordt hoofdzakelijk in taalkundige werken vermeldt.

Ook LYTKIN en GULJAJEV (1970: 248, *ca* I) vermelden deze Finoegriscche etymologie, en verwerpen de toevoeging van PAASONEN (Estisch *sodi*) om fonetische redenen.

De Finno-Permische etymologie van *cod* wordt verder vermeld in een aanzienlijk aantal etymologische werken (CYGANKIN – MOSIN 1977: 92; KELIN et al. 1981: 69; UEW II: 769; KERESZTES 1986: 146; BERECZKI 1992: 71). Alleen KELIN et al. noemen Estisch *sodi* nog, ondanks de eerdere afwijzing van LYTKIN en GULJAJEV. In het UEW is het lemma **sštʒ* ‘Ruß’ aangeduid als een zekere etymologie.

- 2. < *Baltisch*

DONNER (1874 I: 176) vermeldt in een losse opmerking bij zijn Finoegriscche etymologie (zie etymologie 1) van *cod* dat het woord opvallende overeenkomsten bevat met Litouws *suodys*, al verbindt hij er geen conclusies aan. Dezelfde opmerking wordt door PAASONEN (1918: 14) herhaald, terwijl ook hij een Finoegriscche oorsprong voor *cod* voorstelt (zie etymologie 1).

KALIMA (1936a: 191) noemt *cod* een voorbeeld van een Mordwiens woord, waar PAASONEN een Baltisch leenwoord in ziet zonder Oostzeefinse verwantschap. Dit is enigszins merkwaardig, omdat PAASONEN (1909: 127, zie etymologie 3) weldegelijk aan de hand van Estisch *sodi* een Oostzeefinse verwantschap voorstelt, zij het met vraagteken.

Sporadisch komt *cod* in navolging van KALIMA ter sprake bij het bespreken van de exclusieve Baltische leenwoorden van het Mordwiens. SUHONEN (1988: 614) neemt nog het standpunt in dat de exclusieve Baltische leenwoorden in het Mordwiens op Wolga-Fins-Baltische contacten wijzen. Andere onderzoekers vermelden dit woord specifiek als exclusief Baltisch leenwoord in het Mordwiens, zoals DÉCSY (1965: 193-194), SAMMALLAHTI (1984: 140) en BARTENS (1999: 15).

KATZ (2003: 78, 79⁷) verwerpt de verbinding tussen *cod* en de woorden in het Komi, Oedmoert en Mari (zie etymologie 1) vanwege de Mordwiense inlaut *-o-*. Hij verwijst naar PAASONEN (1909: 127), en neemt Baltische herkomst aan. Hij vermeldt echter niet Estisch *sodi*, dat PAASONEN in dit werk wel erbij vermeldt (zie etymologie 3).

- 3. *Finoegriscch* < *Baltisch*

PAASONEN (1909: 127) vermeldt in zijn chrestomathie met vraagteken Estisch *sodi* ‘stuff, boloney; draff; squash, mash, gruel ◊ troep, onzin; drab; pulp, brij, haverbrij’ om een oerverwantschap te suggereren en het Litouwse *suodys* ter vergelijking om de Baltische ontlening voor te stellen. Later paste PAASONEN deze etymologie aan (zie etymologie 1). OHRT (THOMSEN 1931: XI) herhaalt evenwel deze etymologie in de Duitse bewerking van THOMSENS werk.

MÄGISTE (EEW IX: 2836) verwerpt alle etymologieën van Estisch *sodi* die JOKI (zie etymologie 1) heeft besproken en denkt eerder met twijfel aan verwantschap met een Fins woord.

d. **Analyse**

De verwantschap met Estisch *sodi* (etymologie 2 en 3) is vooral semantisch zeer onwaarschijnlijk, en daarbij wijst de Mordwiense inlaut *-o-* eerder op Estisch *-u-* of *-i-* (zie BARTENS 1999: 55-58). Ook directe Baltische herkomst (etymologie 2) van *cod* lijkt me erg onwaarschijnlijk voornamelijk vanwege de aan te nemen klankontwikkeling **-o-* > *-u-* in het Mordwiens na de ontlening.

De Finoegriscche verwantschap is voor mij de meest overtuigende etymologie van Mordwiens *cod*.

3.4.5.20 *суро*

a. Het Mordwiense woord

суро (Erza) ‘1) прóсо (*растение*) 2) прóсо (*зерно*) ◇ 1) gierst (*plant*) 2) gierst (*zaad*)’ – *сура* (Moksja) ‘прóсо ◇ gierst’

b. De Baltische bron

< Baltisch, cf. Lit. *sóra* ‘millet ◇ gierst (*Panicum miliaceum*)’; Lets *sāre* ‘millet ◇ gierst’.

Verwantschap binnen het Indo-Europees is omstreden. Eerdere etymologieën worden door FRAENKEL (LEW I: 857) afgekeurd voornamelijk vanwege fonetische problemen. Hij neemt aan dat de woordgroep uit het Mordwiens stamt. KARULIS (1992) vermeldt het Letse *sāre* niet.

De Letse vorm *sāre* in verbinding met Litouws *sóra* wijst op een Proto-Baltische vorm **sāre*.

c. Etymologisch overzicht

In de negentiende eeuw werd *суро* een aantal keren tesamen genoemd met Mordwiens *суро* (Erza) ‘хлеб (*в зерне, на корню*) ◇ graan (*het zaad, de plant*)’ – *сѣра* (Moksja) ‘1) зерно́, хлеб 2) хлеба́, урожа́й ◇ 1) zaad, graan 2) gewassen, oogst’.

- 1. Finoegrisc

ANDERSON (1879: 105*) vermeldt in een uitvoerige noot een groot aantal woorden die volgens hem uitsluitend in het Mordwiens en Oostzeefins te vinden zijn. Zo verbindt hij met twijfel zowel *суро* als *суро* aan Estisch *suur* ‘groot, volwassen’ en Estisch *suurmad* (plur.) ‘grutten’.

Een aantal jaren later geeft PAASONEN (1897a: 34; 1918: 64-65) aan, dat alleen *суро* met de Oostzeefinse groep verwant kan zijn.

Deze etymologie wordt ook nog in het UEW (I: 779) onder het lemma **šure* ‘Brei, Grütze, Grieß, Graupe ◇ brei, grutten, gries, gort’ besproken. De verwantschap wordt echter voor onzeker gehouden, en het SSA (3: 224-25, onder *suuri* en *suurimo*) heeft weer onafhankelijke afwijkende etymologiën voor de twee Oostzeefinse woorden.

- 2. < Baltisch

TOMASCHEK (1883: 705/1; 1889: 11) verbindt als eerste *суро* met Litouws *sora*.

THOMSEN (1890: 80, 219; 1931: 138, 379) ziet in beide Mordwiense woorden (*суро* en *суро*) nog een Baltisch leenwoord.

PAASONEN (1897a: 34; 1918: 64-65) legt uit dat er in het Mordwiens sprake is van twee begrippen, die los van elkaar moeten worden gezien: *суро* is ook volgens hem zeker een Baltisch leenwoord, en *суро* heeft volgens hem een Oostzeefinse verwantschap (zie ook nog etymologie 1). OHRT (THOMSEN 1931: 379) vermeldt in de vertaling van THOMSENS werk nogmaals de informatie van PAASONEN.

Hierna is er binnen de Finoegrisc kennelijk een blijvende tweestrijd over de herkomst van *суро*. In een aantal hieropvolgende werken wordt de Baltische herkomst vermeld, onder andere door het SKES (IV: 1076-77, *sora*), SEREBRENNIKOV (1965: 243), FEOKTYISZTOV (1976: 92), KOIVULEHTO (1983: 144-45) en het SSA (3: 201/1, *sora*).

- 3. Finoegrisc

OJANSUU (1921-27: 57-60) verbindt *суро* met Fins *sora* ‘grind, grof zand’ en herhaalt ook de aparte verwantschap van *суро* (zie onder etymologie 1). Tegelijkertijd stelt hij dat Litouws *sóra* uit het Finoegrisc moet zijn ontleend.

Het SKES (IV: 1076-77, met ?), KOIVULEHTO (1983: 144-45) en SSA (3: 201) verbinden juist weer Mordwiens *cypo* met Fins *sora* en nemen een proto-vorm **śora* of **ćora* aan, met een waarschijnlijke betekenis ‘hirssi ◇ gierst’.

- 4. *Finoegrisc*

TOIVONEN (1928: 233) verbindt *cypo* met wederom een andere Finoegriscse woordgroep, nl. Oedmoerts *zöp* ‘костёр (трава) ◇ dravik (grassoort)’ (LYTKIN – GULJAEV 1970: 106/1, *zöp* I) en Komi *zöp* ‘овёс ◇ haver’. TOIVONEN vermeldt verder dat de Permische woorden door SETÄLÄ (1926: 149) aan Saami *sairre* ‘siemen, vilja ◇ zaad, graan’ werden verbonden. Verder denkt hij dat Litouws *sóra* direct uit het Mordwiens komt. NIEMINEN (1956: 173-75) geeft een kort overzicht van de theoriën rond *cypo* en *cypo*, en denkt dat de overeenkomst tussen *cypo* en Litouws *sóra* toevallig is ontstaan. Voor de herkomst van *cypo* verwijst hij naar de theorie van TOIVONEN (ibid.).

UOTILA (1938: 186-187) noemt geen Saami woord, maar voegt hieraan toe Fins *sara-*: *~heinä* ‘rietgras, cypergras, zegge (*Carex*)’ en Mari *uap-*: *~uydo* ‘Riedgras’, al heeft hij zijn twijfels over de verwantschap. Ook LYTKIN (1964: 143) en LYTKIN – GULJAEV (1970: 106/1, *zöp* I) herhalen deze etymologie, verwijzend naar UOTILA.

De Mordwiense etymologische woordenboekjes geven een verdeeld beeld. CYGANKIN – MOSIN (1977: 94) verbinden alleen Oedmoerts en Komi aan *cypo*, terwijl KELIN et al. (1981: 71) ook Fins en Mari toevoegen.

Het UEW (II: 766) verbindt *cypo* alleen met de Permische woorden. De Finse verwantschap keurt het UEW om fonetische en semantische redenen af. Dit woord is volgens het SSA (3: 157/2) van Germaanse herkomst. Ook Saami *sairre* en Mari *uap-* kunnen volgens het UEW vanwege fonetische en semantische problemen niet bij deze woordgroep horen. In het UEW wordt de etymologie als zeker beschouwd, met een protovorm **sor3* ‘eine Art Pflanze, ?Getreide’.

KERESZTES (1986: 149-150) geeft geen uitsluitel over de herkomst van Mordwiens *cypo*. Hij noemt zowel de Baltische herkomst (zie etymologie 2) als de Finoegriscse verwantschap met alleen Oedmoerts en Komi.

KATZ (2003: 214-215) verbindt *cypo* met Fins *sara-* en de Permische, laat de Mari en Saami woorden weg, maar voegt met twijfel Fins *sora* toe (zie hierover ook etymologie 3). Het Proto-Fins-Permische **sūra* zou volgens KATZ uit het Indo-Iraanse **sūrā* komen, cf. Oudindisch *sūrā-* f. ‘alkoholisches Getränk’; Avestisch *hurā-* ‘berauschendes Getränk, Kумыß’.

d. *Analyse*

De Baltische herkomst (etymologie 2) lijkt mij fonetisch gezien niet mogelijk, aangezien de Letse verwante vorm op een interne **-ā-* wijst. Deze klank kan niet met de Mordwiense *-u-* worden verbonden.

Vanwege de semantische overeenkomsten lijkt mij de Finoegriscse verwantschap met de Permische talen (etymologie 4) het meest logisch en lijken mij de andere Finoegriscse overeenkomsten (etymologie 1 en 3) niet op oerverwantschap te wijzen.

Verder lijkt mij een Finoegriscse (zie etymologie 3) of Mordwiense (zie etymologie 4) herkomst van de Baltische woorden fonetisch niet acceptabel vanwege de aan te nemen Baltische interne **-ā-* tegenover de Finoegriscse **-o-*. Ook een mogelijke Indo-Europese etymologie van de Baltische woorden^{*17} lijkt deze theorie tegen te spreken.

*17: WITCZAK (1997: 30-32) oppert een mogelijke Iraanse verwantschap met de Baltische woorden.

3.4.5.21 *сыме*

a. Het Mordwiense woord

сыме (Erza) ‘sukukunta ◇ geslacht’ (ALHONIEMI et al. 2000: 367/1, *sukukunta*) – *śiməń* (Moksja: Čembar) ‘Stamm, Geschlecht; Wurzel; Tier, das für fortpflanzung dient, Zuchttier ◇ stam, geslacht; wortel; dier, dat voor nakomelingen zorgt, fokdier’ (PaasWb IV: 1980/1)

Het wegvallen van de auslout *-ń* in de Erza vorm is secundair, cf. *шурьма* (Erza) ‘польнь обыкновенная, чернобыльник ◇ alsem, bijvoet (*Artemisia vulgaris*)’ – *шурман* (Moksja) ‘чернобыльник ◇ bijvoet (*Artemisia vulgaris*)’ (zie ook PAASONEN 1903: 68-69).

b. De Baltische bron

< Baltisch, cf. Lit. *sėmuõ* (*mann. sg.*), *sėmenys* (*pl.*) ‘linseed, flax-seed ◇ lijnzaad, vlaszaad’; Oudpruiss. *semen* (*onz.*) ‘Same ◇ zaad’.

Oerverwantschap is onder andere te vinden in Russisch *семя* ‘zaad, sperma’; Latijns *sēmen* ‘Same, Geschlecht, Nachkommenschaft ◇ zaad, geschlacht, nageslacht’; Duits *Same* ‘zaad; sperma’ (LEW II: 774). STANG (1966: 225) bespreekt de Baltische proto-vorm, die volgens hem waarschijnlijk **sēmen* was.

c. Etymologisch overzicht

- 1. *Finoeegrisc* < *Baltisch*

PAASONEN (1909: 125) toont ter vergelijking Fins *siemen* ‘zaad(je), zaadkorrel; pit’ en diens Baltische ontlening aan de hand van Litouwse en Oud-Pruissische voorbeelden. Fins *siemen* werd al eerder verbonden met een aantal Oostzeefinse woorden, waaronder Estisch *seeme* ‘zaad, sperma’ en de Baltische herkomst van deze woordgroep heeft THOMSEN (1869: 5) voor het eerst vermeld.

Na PAASONEN zijn er een aantal wetenschappers die voor deze woordgroep vasthouden aan een ontlening uit het Baltisch voor de afsplitsing van het Mordwiens, hieronder vallen ITKONEN (1946: 311) en KERESZTES (1986: 141).

MATICSÁK (1995: 31) behandelt *сыме* op een onduidelijke manier. Hij beschouwt het als een Baltisch leenwoord, en toont Fins *siemen* ter vergelijking. Hij verwijst echter zonder verder commentaar naar het SKES (IV: 1008, volgens welke *сыме* een parallele ontlening is) en KERESZTES (1986: 141, die *сыме* juist als leenwoord in de oerverwante fase beschouwd).

BARTENS (1999: 58) gebruikt *сыме* als voorbeeld bij het bespreken van de ontwikkeling van Proto-Fins-Wolgaïsch **ē*. Hierbij noemt zij ook Fins *siemen* en diens Baltische herkomst ter vergelijking. De notatie wijkt af van andere voorbeelden (Finse verwantschap geeft zij meestal aan met ‘=’-teken), maar zij beschouwt het woord dus wel als onderdeel van de Proto-Fins-Wolgaïsche woordenschat.

- 2. < *Baltisch*

Zowel SKES (IV: 1008) als SSA (3: 173/1) vermelden de Baltische ontlening van *сыме* pas na die van de Oostzeefinse woordgroep. Ook SUHONEN (1980: 191; 1984: 221), MÄGISTE (EEW IX: 2731-32), HÄKKINEN (1985: 97, 128) en НАНМО (1994: 90-91) denken aan parallele ontlening van de Oostzeefinse woordgroep en *сыме* uit het Baltisch.

Ook ZAICZ (1998a: 213; 1998b: 444) noemt *сыме* in een lijst woorden die op directe Mordwiens-Baltische contacten wijzen.

De reden voor de parallele ontlening van *сыме* heb ik niet kunnen achterhalen. Waarschijnlijk is die te zoeken in de semantische verschillen tussen Mordwiens enerzijds (‘geslacht, nageslacht’) en Oostzeefins/Baltisch (‘zaad’/‘lijnzaad’) anderzijds.

d. Analyse

Fonetisch lijkt er geen probleem te zijn de Oostzeefinse en Mordwiense woorden als verwant te zien. Het konsonantisme is nog gelijk, en de klinkerkwaliteit van de eerste lettergreep wijst zowel voor het Oostzeefins, als voor het Mordwiens op dezelfde proto-vorm **ē* (BARTENS 1999: 58). Alleen de Mordwiense auslout toont een kleine onregelmatigheid, maar die is secundair. Wat de semantiek betreft hebben KALIMA (1936a: 162), ITKONEN (1946: 311), en НАНМО (1994: 91) er al op gewezen dat een soortgelijke betekenis als in het Mordwiens ook in het Saami (Skolt dialect), Fins (in bijbelvertalingen) en Karelisch is na te wijzen. Het Saami woord wordt weliswaar in het algemeen (SKES IV: 1008, НАНМО 1994: 90; SSA 3: 173/1) als Fins leenwoord aangeduid, maar dit bevestigt eerder dat de semantische toespitsing van recente datum is. Ook de betekenissen van de aan de Baltische woordgroep verwante Duitse en Latijnse woorden, duiden erop dat het Baltische proto-woord waarschijnlijk een bredere betekenis had.

Ik concludeer dan ook dat *сыме* oerverwant moet zijn met de Oostzeefinse woordgroep, en dat het woord in het Finno-Mordwiense stadium uit het Baltisch moet zijn ontleend, waarna in zowel Baltisch als het Oostzeefins, wellicht door wederzijdse invloed, een semantische verschuiving heeft plaatsgevonden.

3.4.5.22 *тѣжа*

a. Het Mordwiense woord

тѣжа (Erza) ‘ты́сяча \diamond duizend’ – *тѣжянь* (Moksja) ‘1. ты́сяча 2. мно́го, большо́е ко́личество, мно́жество чего́-л. \diamond 1. duizend 2. veel, grote hoeveelheid, groot aantal van iets’

Het wegvallen van de auslout *-ń* is al besproken bij het woord *сыме* (zie 3.4.5.21a).

b. De Baltische bron

< Baltisch, cf. Lit. *tūkstantis* ‘thousand \diamond duizend’; Lets *tūkstoš*, *tūkstotis* ‘thousand \diamond duizend’, Oud-Lets ook *tūstuoš-* (STANG 1966: 109); Oudpruissisch *tūsintons* (*acc. pl.*) ‘Tausend \diamond duizend’

Oerverwant zijn onder andere Russisch *ты́сяча* ‘duizend’; Gotisch *þūsundi* id. (LEW II: 1135-36).

De *-k-* in het Litouws en Lets wordt door onder andere GAUTHIOT (1906: 3), STANG (1966: 3, 108-10) en ENDZELĪNS (1971: 72-73) als secundair gezien. Het is voor het Baltisch kenmerkend een epenthetische *-k-* in te voegen voor medeklinkerclusters die met een *-s-* of *-š-* beginnen. Voorbeelden hiervan zijn in zowel Oudpruissisch, Lets als Litouws te vinden: Oudpruissisch *Chricstus* tegenover *Christus*; Lets *sviēksts* tegenover *sviēsts* ‘Butter \diamond boter’; Litouws *šiurkštainis* < Duits *Schornstein* ‘schoorsteen’ (STANG 1966: 108-10).

FRAENKEL (LEW II: 1135) neemt aan dat de epenthetische *-k-* ontstond onder invloed van het werkwoord Litouws *tukti* ‘grow fat, put on weight \diamond vet worden, aankomen’; Lets *tūkt* ‘to swell, to tumefy \diamond zwellen, opzwellen’.

STANG (1966: 112, 282) meent dat er nog veel onduidelijkheden zijn omtrent de drie Baltische vormen. Hij geeft aan dat de Litouws-Letse vormen wijzen op een proto-vorm **tūkstant-*, waarvan vooral het ontstaan van de medeklinkercluster *-st-* onduidelijk is. De Oudpruissische vorm is volgens STANG waarschijnlijk door **simtan* ‘100’ beïnvloed. Hierdoor is de Proto-Baltische auslout **-nt-* waarschijnlijk in *-mt-* veranderd*¹⁸. Verder stelt STANG (ibid.) dat de Baltische inlout **-š-* vooral op basis van de Finoegrische, Oudpruissische

*¹⁸: De vorm met *-mt-* kan niet de oorspronkelijke zijn. De Litouwse en Letse vormen kunnen niet uit deze vorm worden herleid, aangezien **-m-* in deze omgeving bewaard zou zijn gebleven (zie STANG 1966: 100).

en Slavische vormen wordt voorgesteld, terwijl de Germaanse vormen op een inlaut *-s-wijzen.

ZINKEVIČIUS (1984 I: 216) reconstrueert een Baltische proto-vorm **tūšimtas*.

c. Etymologisch overzicht

- 1. *Finoegrisch* < *Baltisch*

THOMSEN (1869: 3; 1890: 232-233; 1931: 403-404) noemt de Oostzeefinse woordgroep met de betekenis ‘duizend’ (o.a. Fins *tuhat*; Estisch *tuhat*) Baltische leenwoorden en verbindt hiermee Mordwiens *měжа* en Mari *түжем* (Weide-Mari) ‘ты́сяча ◇ duizend’ – *тӱжем* (Berg-Mari) ‘ты́сяча ◇ duizend’.

In een aantal latere werken worden de Mari en Mordwiense vormen naast die van de Oostzeefinse vormen vermeld als Baltisch leenwoorden, waaronder MUNKÁCSI (1900b: 258), PAASONEN (1909: 144), JOKI (1973: 319), en SUHONEN (1988: 614).

SEREBRENNIKOV (1967: 119) ziet de Finoegrise woorden als oerverwant, maar houdt het op een enigszins onduidelijke ‘Indo-Europese’ herkomst.

- 2. < *Baltisch*

Sinds KALIMA (1936a: 170-71) wordt de mogelijkheid besproken, dat Mordwiens en Mari de vormen onafhankelijk van het Oostzeefins hebben ontleend.

KNABE (1962: 69-70) behandelt uitvoerig de verschillen tussen de Finoegrise en Indo-Europese vormen, en concludeert dat het niet is uit te sluiten dat Mordwiens *měжа* en Mari *түжем* het Baltische woord gelijktijdig met het Oostzeefins hebben ontleend.

SKES (V: 1374) probeert de palatisering van de Mordwiense anlaut *t’-* te verklaren door de invloed van de anlaut *ś-* van *сядо* (Erza) – *сяда* (Moksja) ‘honderd’, terwijl de palatale klinkers van Mari *түжем* onder invloed van *шүдӧ* (Weide-Mari) ‘сто ◇ honderd’ zouden zijn ontstaan.

Ook het Moksja etymologische woordenboekje (KELIN et al. 1981: 75) vermeldt de directe Baltische herkomst van *тӱжянь*.

KERESZTES (1986: 170) beschouwt *měжа* als een direct Baltisch leenwoord, al noemt hij tevens de Oostzeefinse en Mari woorden ter vergelijking. Hij reconstrueert een vorm Proto-Mordwiens **tužām*. Volgens hem wijst deze proto-vorm erop dat in de taal van herkomst het woord een anlaut **tū-* moet hebben gehad.

HONTI (1993: 126-127) vermeldt Mordwiens *měжа* en Mari *түжем* bij de bespreking van de vorm **tušamte-*, **tuša(m)* ‘1000’. Hij geeft in deze paragraaf een overzicht van de fonetische problemen om de Finoegrise woorden te verbinden. Hij neemt voor de Oostzeefinse, Mordwiense en Mari woorden Baltische herkomst aan, maar vindt het zeer onwaarschijnlijk dat de Finoegrise woorden oerverwant zijn. Het voornaamste probleem is het verschil in de auslaut tussen de vormen in het Mari en Mordwiens enerzijds, en de Oostzeefinse vorm anderzijds: de extra lettergreep *-(m)te* in het Oostzeefins. Verder duidt Mari *түжем* volgens HONTI op een palatale protovorm. Het derde probleem is de *-k-* van de Letse en Litouwse vormen. Dit is echter een secundair Baltisch epenthetisch verschijnsel, zoals hiervoor al besproken (zie *De Baltische bron*).

Verder noemen ZAICZ (1998b: 444) en BARTENS (1999: 36) *měжа* een directe Baltische ontleening. BARTENS (ibid.) vindt verder de gepalatiserde anlaut *t’-* van *měжа* secundair, en wijst op eenzelfde ontwikkeling in bijv. *тюремс* (Erza) ‘драться; сражаться ◇ vechten; ten strijde trekken’ – *тюремс* (Moksja) ‘драться; воевать ◇ vechten; de oorlog verklaren’ < **torz* ‘Streit, Ringen; streiten, ringen’ (UEW I: 531).

Het SSA (3: 318/2) vermeldt naast de aparte ontlening van de Mordwiense en Mari woorden alleen dat er fonologische problemen zijn met de Mordwiense en Mari vormen.

- 3. *Finoegriscche afleiding*

MÄGISTE (1959: 174-76) neemt aan dat Mordwiens *měжа* en Mari *мүжем* afleidingen zijn van een Finoegriscch woord, **teškä* (*tekšä*) ‘etw. Hervorstehendes: Spitze, Bart, Ähre, Gras, Pflanze, Strauch ∅ iets uitstekends: spits, baard, aar, gras, plant, struik’ (UEW II: 795) > o.a. Mordwiens *тукше* (Erza) ‘травá; céно ∅ dravik; hooi’ – *тшше* (Moksja) ‘травá; céно ∅ dravik; hooi’; Mari *мүшка* (Weide-Mari) ‘куст; гурьбá ∅ struik; menigte’ – *тбшка* (Berg-Mari) ‘куст; гурьбá ∅ struik; menigte’. Volgens MÄGISTE zou het Finoegriscche woord oorspronkelijk een betekenis ‘hoop, hoeveelheid’ hebben gehad, en is de auslaut *-*kä* een suffix.

Deze theorie is bij mijn weten hierna door geen enkele onderzoeker besproken.

d. **Analyse**

De interne afleiding van MÄGISTE (zie etymologie 3) is fonetisch af te wijzen vanwege de inlaut *-*kš-* of *-*šk-* die tot de stam behoort. Er is dus geen sprake van een suffix, zoals MÄGISTE had beweerd. Tevens is deze theorie semantisch niet correct, omdat alleen in het Mari de betekenis ‘groep, menigte’ is na te wijzen, de verwante Finoegriscche woorden verwijzen naar ‘een soort uitsteeksel’ (zie UEW II: 795).

Mordwiens *měжа* is van Baltische herkomst, alleen is de vorm dusdanig afwijkend, dat moet worden aangenomen dat de herkomst van recente datum is.

De Mordwiense anlaut *t’* lijkt mij secundair. Een brontaal met anlaut **tü-* (zie KERESZTES 1986: 170) zou wellicht mogelijk zijn, ware het niet dat dit in het Baltisch niet voorkomt, en het enige andere alternatief, een ontlening uit het Mari (vanwege diens vorm *мүжем*), helemaal onwaarschijnlijk lijkt.

Wellicht dat de opmerking van STANG (1966: 179-80) over medeklinkerstammen die in klinkerstammen zijn veranderd, nog een aanwijzing zou kunnen geven. Het woord voor ‘tien’, Litouws *dešimtis* had in het Oud-Litouws namelijk nog een medeklinkerstam, *deszims* (-*sz-* stond in de oude spelling voor -*š-*). Misschien heeft er voor ‘duizend’ ook een dialectvorm **tūšims* met medeklinkerstam bestaan.

3.4.5.23 *mop*

a. **Het Mordwiense woord**

mop (Erza) ‘обрядовый нож (*употр. на свадьбах*) ∅ ceremonieel mes (*te gebruiken bij bruiloften*)’ – *mop* (Moksja) ‘1) меч 2) ритуальный нож на свадьбе, которым дружка отгоняет злых духов ∅ 1) zwaard 2) ritueel mes op een bruiloft, waarmee de getuige boze geesten op een afstand houdt’

b. **De Baltische bron**

In geen enkel artikel heb ik een Baltisch woord genoemd zien worden, die de ontleningsbron van Mordwiens *mop* zou zijn geweest. De hier besproken woorden worden meestal genoemd bij het bespreken van de Baltische herkomst van de Oostzeefinse woordgroep met o.a. Fins *tuura* ‘(*jää~*) ijspriet, beitel’. Aangezien *mop* met deze Oostzeefinse woordgroep in verband is gebracht, neem ik aan dat voor Mordwiens *mop* dezelfde ontleningsbron wordt bedoeld.

< Baltisch, cf. Litouws *durà* ‘Brecheisen’ (LEW I: 113), *dūris* ‘1 prick 2 stitch ∅ 1 prik 2 steek’; Lets *dūre* ‘fist ∅ vuist’. Volgens THOMSEN (1890: 168-169) heeft het Letse woord ook

nog de betekenissen ‘Eisaxt (?)^{*19}; grosser Hohlmeissel um einen Bienenstock aus zu höhlen; flaches Stemmeisen’.

De hierboven genoemde woorden zijn afleidingen van een Baltisch werkwoord, cf. Litouws *durti* ‘1 thrust, stab; prick 2 ache; hurt ∅ 1 duwen, steken; prikken 2 pijn doen; pijn hebben’; Lets *durt* ‘(ar nazi) to stab, to thrust; (ar adatu) to prick ∅ (met een mes) steken, stoten; (met een naald) prikken’.

Op basis van de behandeling door ENDZELĪNS (1971: 88-89) van het suffix **(j)ē* zou de Baltische proto-vorm **dūr(j)ē* of **dūrā* moeten zijn geweest. Vaak zijn er van een woord zowel afleidingen op **-ē* als op **-ā* (ibid.). Op basis van Fins *tuura* (zie etymologie 1) is in ieder geval de laatste vorm nawijsbaar.

c. Etymologisch overzicht

- 1. Finoegrisc

PAASONEN (1909: 144) vermeldt de eerste etymologie van *mop* in de woordenlijst van zijn chrestomathie. Hij vermeldt het Finse *tuura* met vraagteken.

Fins *tuura* werd door THOMSEN (1890: 99, 168-169; 1931: 170, 288-289), samen met Estisch *tuur* ‘ijspriem’ al als een Baltisch leenwoord aangeduid, en dit is nog steeds een geaccepteerde etymologie (zie bijv. SSA 3: 341/2). Merkwaardig is echter dat, ondanks de vermelding van PAASONEN, bij mijn weten het Mordwiense woord verder in geen enkele behandeling van deze Oostzeefinse woordgroep is vermeld.

Alleen CYGANKIN en MOSIN (1977: 103) vermelden hierna nog de verwantschap van deze Oostzeefinse woordgroep met *mop*. In het Moksja-Mordwiense etymologische woordenboek wordt *mop* niet vermeld.

- 2. Finoegrisc

Een verwantschap van *mop* met het Hongaarse woord *tőr* ‘dolk; floret^{*20}’ wordt geopperd door TOIVONEN (1933: 125-26). Hij neemt aan dat het Mordwiense woord ooit palatale klinkers had, verwijzend naar een aanzienlijk aantal Mordwiense woorden met *-o-* in de eerste lettergreep, die in verwante talen een palatale vorm hebben. Veel van TOIVONENS voorbeelden worden echter als onzeker beschouwd, of blijken later juist oorspronkelijk een velaire vorm te hebben. Ook is er vaak een oorzaak aan te duiden (op basis van fonologie of analogie) voor het velariseren van de klinker. Juist vanwege het ontbreken van een dergelijke oorzaak wordt deze etymologie door de meeste onderzoekers verworpen (BÁRCZI 1941: 317/2; UEW I: 522).

Hongaars *tőr* wordt in de meeste andere etymologische werken met twijfel aan onder andere Fins *terä* ‘snede, lemmet, blad; punt, stift, vulling; bloemkroon, kroon’ verbonden (MSzFE III: 646; UEW I: 522; EWUng I: 1544/2, *tőr¹*; SSA 3: 287).

- 3. < Baltisch

Directe Baltische herkomst heb ik uitsluitend kunnen ontdekken in twee artikelen van ZAICZ (1998a: 213; 1998b: 444) en de verwijzing van MATICSÁK (1995: 32). Hierin wordt echter geen verdere uitleg gegeven omtrent bijvoorbeeld de relatie tussen *mop* en Fins *tuura*, laat staan dat wordt aangegeven welke Baltische woorden de bron voor de ontlening zijn geweest.

d. Analyse

De verwantschap met Hongaars *tőr* (etymologie 2) is vooral vanwege de fonetische verschillen af te wijzen.

^{*19}: Vraagteken van THOMSEN.

^{*20}: Het Hongaarse woord *tőr* heeft nog een tweede betekenis, nl. ‘val, (val)strik’. Volgens EWUng heeft dit woord een andere herkomst (EWUng II: 1544/2, *tőr²*).

Zowel de verwantschap met Fins *tuura* (etymologie 1) als de directe Baltische ontleening (etymologie 3) worden bemoeilijkt door een semantisch verschil. Beide etymologiën wijzen erop dat het Oostzeefinse en Baltische woord een specifieke betekenis ‘priem’ hadden. Dit valt te verklaren vanuit de betekenis ‘prikken’ van het werkwoord dat als basis heeft gediend voor de Baltische afleiding. Het Mordwiense woord heeft echter een vrij afwijkende betekenis ‘ceremoniële dolk bij bruiloften’. Een semantische ontwikkeling ‘priem’ \Rightarrow ‘dolk’ kan ik niet nawijzen en lijkt mij ook erg onwaarschijnlijk, vooral ook omdat beide voorwerpen voor zulke uiteenlopende doeleinden worden gebruikt.

Omdat het bij *mop* om een specifiek voorwerp gaat, en omdat het een traditie betreft, zou onderzoek op zowel archeologisch, als folkloristisch gebied moeten kunnen uitwijzen waar dit gebruik nog meer gangbaar was, en wat de oorsprong van dit gebruik is geweest. Aangezien ik hierover noch bij het Baltische woord noch bij het Oostzeefinse woord verwijzingen heb gevonden, vermoed ik dat dit gebruik hetzij uit het Turks, hetzij uit het Iraans afkomstig is.

3.4.5.24 *мыпов*

a. Het Mordwiense woord

мыпов (Erza) *postp.* ‘для \diamond voor’

Dit woord staat in een groot aantal dialectvormen in PAASONENS woordenboek (PaasWb IV: 2353-54), maar zonder Moksja equivalent. Voor dit Erza woord heb ik ook in andere woordenboeken geen overeenkomstige Moksja vorm gevonden.

b. De Baltische bron

< Baltisch, cf. Litouws *tuŗtas* ‘1. riches, wealth 2 property \diamond 1 rijkdommen, weelde 2 eigendom’

FRAENKEL (LEW II: 1145) en KARULIS (1992: 1077, *turēt*) verbinden *tuŗtas* met het werkwoord Litouws *turėti* ‘1. have; have got; possess 2. must (+inf.) 3. hold; keep 4. have, hold, contain \diamond 1. hebben; bezitten 2. moeten (+inf.) 3. houden; behouden 4. hebben, houden, bevatten’. Lets *turta* ‘Vermögen, Habe \diamond vermogen, bezit’ (LEW II: 1145) is naar Litouws voorbeeld later gevormd (LEW II: 1145; KARULIS 1992: 1077, *turēt*).

c. Etymologisch overzicht

- 1. *Onbekend*

SEREBRENNIKOV (1967: 253) reconstrueert een woord *mypm* waar *мыпов* de latiefuitgang van zou moeten zijn, zonder verder een poging te wagen diens herkomst of betekenis te verklaren.

- 2. < *Baltisch*

WÄLCHLI (1997: 317-18) neemt aan dat de inlaut *-rt-* van *мыпов* een leenwoord doet vermoeden, omdat de oorspronkelijke Finoegrise inlaut **-rt-* in het Mordwiens zich heeft ontwikkeld tot *-rd-*. Hij gaat ervan uit dat *мыпов* van een zelfstandig naamwoord moet zijn afgeleid, en zijn voorzien van een latiefuitgang *-v*. Dit grondwoord zou dan uit het Baltisch afkomstig zijn.

d. Analyse

Het waarschijnlijk pas later, naar Litouws voorbeeld gevormde Letse *turta*, en het ontbreken van een Oudpruissische equivalent, doen vermoeden dat deze afleiding ook in het Litouws van relatief late datum is, en zeker niet kan worden teruggevoerd tot het Proto-Baltisch. Verder moet ook worden aangenomen dat de Baltische inlaut **-rt-* in het huidige Mordwiens eerder een inlaut *-rd-* zou hebben opgeleverd. Hierdoor is een Baltische herkomst (etymologie 2) mijns inziens af te wijzen.

Dat de Mordwiense inlaut *-rt-* op een leenwoord zou duiden (zie etymologie 2) is wellicht aan te nemen als hier sprake zou zijn van een recent leenwoord. De vraag is echter of hier misschien eerder sprake is van een morfeemgrens, zoals bijvoorbeeld ook het geval is bij het postpositie *mapto* (Erza) ‘с ◊ met’ – *mapxma* (Moksja) ‘с, со ◊ met’. Volgens onder andere SEREBRENNIKOV (1967: 248) en BEREZKI (1994: 8) is dit woord een afleiding van *map* (Erza, Moksja) ‘куча, груда ◊ stapel, hoop’. Naar analogie zou *муртов* dus ook heel goed van een grondvorm **tur-* kunnen zijn afgeleid, voorzien van een suffix *-to* en een latiefuitgang *-v*, en niet van een grondwoord **turt* (etymologie 1). Verdere verwantschap heb ik binnen het Finoeegrisc niet kunnen vinden, maar zou wellicht op basis van onderzoek naar gelijkwaardige postposities in verwante talen nog meer aanwijzingen kunnen geven.

3.4.5.25 *шенже*

a. Het Mordwiense woord

шенже (Erza) ‘ўтка ◊ eend’ – *шенж* (Moksja, *Kiževatovo dial.*) ‘ўтка ◊ eend’

De Moksja vorm heb ik uitsluitend in het recente Moksja-Russische woordenboek gevonden (MRV 862/1) gevonden.

b. De Baltische bron

Tot de Baltische woordgroep behoren Litouws *žąsis* ‘goose ◊ gans’; Lets *zoss* ‘goose ◊ gans’; Oudpruissisch *sansy* ‘Gans ◊ gans’.

De voorgestelde Proto-Baltische vorm is **žansis* (KARULIS 1992 II: 568).

c. Etymologisch overzicht

- 1. < Baltisch

TOMASCHEK (1883: 705/1; 1889: 11) neemt voor *шенже* Baltische herkomst aan en noemt Litouws *žąsis* en Oudpruissisch *sansy*. Hij laat in beide artikelen Fins *hanhi* ‘gans’ weg.

THOMSEN (1890: 247; 1931: 429) meldt naast de Baltische herkomst van de Oostzeefinse woordgroep met Fins *hanhi*, ook twijfelend de mogelijkheid dat *шенже* uit het Litouws kan komen.

De directe Baltische herkomst van *шенже* wordt hierna nog slechts zelden vermeld, bij mijn weten alleen nog door KNABE (1962: 69) en FEOKTYISZTOV (1976: 92).

- 2. Finoeegrisc

PAASONEN (1897: 8) verbindt *шенже* met Fins *hanhi* ‘gans’. Verder vermeldt hij nog de etymologie van THOMSEN (zie etymologie 1) en nog een alternatieve Finoeegrisc etymologie (zie etymologie 3).

De Baltische herkomst van Fins *hanhi* ‘gans’ en o.a. Estisch *hani* ‘gans’ werd al eerder opgemerkt door onder andere THOMSEN (1869: 83; 1890: 80, 153, 247; 1931: 137, 262, 248-49) en BUDENZ (1873-81: 572).

De verwantschap van de Oostzeefinse woordgroep met *шенже* wordt hierna bij mijn weten niet meer onderzocht. Alleen JOKI (1973: 57) vermeldt deze nog, zonder er verder op in te gaan.

De meeste werken die de etymologie van het Finse *hanhi* vermelden, nemen Baltische herkomst aan, maar vermelden er geen Mordwiens bij (KALIMA 1936a: 96, SKES I: 55/1, SSA 1: 138/1).

- 3. *Finoegrisc*

Op een tweede Finoegrisc etymologie van *шенже* werd al gezinspeeld door PAASONEN (1897: 8). Hij wees op de gelijkenis van vooral *шенже* met Oedmoerts *чӧж* ‘утка ◇ eend’ en Komi *чӧж* (*dial.*) ‘утка ◇ eend’.

Dezelfde Permische woorden verbond MUNKÁCSI (1903: 379) uitsluitend met *шенже*, en hij dacht aan Proto-Iraanse herkomst, op basis van een Sanskriet woord *hamsá-* ‘gans, zwaan’*²¹.

TOIVONEN (1928: 115-16) breidde deze woordgroep uit met Saami *sjotsjo* ‘avis, anas ◇ vogel, eend’ (*ibid.*), Hanti *čáč* ‘Stockente; Wildente mit blauem Schnabel ◇ wilde eend, wilde eend met blauwe snavel’ (DEWOS 235), en een Mansi woord. Hij geeft ook een overzicht van de vroegere etymologiën van deze woorden.

De meeste latere werken van bijvoorbeeld STEINITZ (1944: 58; 1964: 58), COLLINDER (1955: 75; 1960: 138, 410; 1977: 92), LYTKIN (1964: 158), LYTKIN en GULJAEV (1970: 310/2, *чӧж* II), KERESZTES (1986, 156) en het UEW (I: 58) vermelden eveneens de Finoegrisc herkomst van *шенже*, al worden soms enige woorden weggelaten (de Ob-Oegrisc door KERESZTES 1986: 156, de Saami woorden door LYTKIN 1964: 158 en LYTKIN – GULJAEV 1970: 310/2). Het Saami woord wordt vaak met twijfel hieraan toegevoegd, vanwege de geringe verspreiding van het woord (UEW I: 58).

d. De analyse

Zowel de directe Baltische herkomst (etymologie 1) als de Finoegrisc verwantschap met de Oostzeefinse woordgroep van Fins *hanhi* (etymologie 2) kunnen om formele en semantische redenen niet worden geaccepteerd. Beide etymologiën gaan uit van een velair grondwoord, terwijl *шенже* palatale klinkers heeft.

De verwantschap met Oedmoert en Komi (etymologie 3) lijkt mij de meest overtuigende etymologie.

De opmerking die in het UEW (I: 58) staat, maar voor het eerst door TOIVONEN (1928: 116) werd gemeld, over de vroegere velaire klinker in het Mordwiense woord is enigszins onnauwkeurig. De aangehaalde bron van PAASONEN (1903: 80-81) behandelt inderdaad enige woorden met tegenwoordig een *-a-* als stamklinker, die in bepaalde Mordwiense dialecten een palatale vorm met *-e-* hebben. Hij noemt onder andere *шанжав* (Erza) ‘пайк ◇ spin’, met dialectvormen *šeňže-j* (Erza: Kadom), *šeňzij* (Erza: Kaljaevo) (PaasWb IV: 2214/1) en *шерже* (Erza) ‘седина ◇ grijs haar’ – *шаржа* (Moksja) ‘седина ◇ grijs haar’. Het woord *шенже* wordt hier echter helemaal niet genoemd, en heeft volgens het woordenboek van PAASONEN uitsluitend een palatale vorm: *šeňže* (Erza: Kaljaevo), *šeňš* (Erza: Kadom), *šeňžä-* (Erza: Širomasovo), *šeňš* (Erza: ?Velikij Vrag ?Večkanovo*²²).

Deze fonetische onnauwkeurigheid kan wellicht te wijten zijn aan het feit dat het een vogelnaam betreft, aangezien deze in veel gevallen onregelmatigheden vertonen.

*²¹: De voorgestelde Indo-Europese herkomst is later niet meer vermeld, en lijkt vanwege semantische en fonetische verschillen onhoudbaar, aangezien het Indo-Europese protowoord **ǵʰans-* veranderde in Proto-Indo-Iraans **ǵans-* [IPA: /ǵʰans/] en in Proto-Oeriraans **ǵans-* [IPA: /ǵʰans/] (MAYRHOFER 1989: 6, 11). De beginklink van dit woord zou eerder door een Proto-Finoegrisc **č-* zijn vervangen.

*²²: Vraagtekens van PAASONEN.

4 De conclusie

Op basis van de resultaten van het onderzoek binnen de drie behandelde vakgebieden, de archeologie, de toponimie en de etymologische taalkunde, kan worden vastgesteld dat er inderdaad direct contact tussen Mordwienen en Balten moet hebben plaatsgevonden. De archeologische vondsten wijzen uit, dat Baltische stammen eerst en vooral met de inmiddels uitgestorven Finoegriscse stammen in contact kwamen, en later ook met de Mordwienen. Het contact begon in het begin van het eerste millenium na Christus, en eindigde toen de Oost-Slavische stammen in direct contact met de Mordwienen kwamen, in de negende eeuw na Chr. Het gebied rondom de splitsing van de Moksja en de Oka kan worden aangeduid als het gebied waar de contacten het meest intensief zijn geweest.

Binnen alledrie de vakgebieden zijn er nog veel aspecten onderbelicht. Binnen de archeologie zou het op basis van modern onderzoek mogelijk moeten zijn een veel betere datering van de vondsten te kunnen geven. Hierdoor zou met meer nauwkeurigheid het verloop van de invloed van Baltische kenmerken op de Finoegriscse culturen kunnen worden beschreven. Ook zou een regionaal onderzoek naar de vondsten van de eerste helft van het eerste millenium de verspreiding van de Baltische invloeden beter in kaart kunnen brengen.

Binnen de toponomistiek dienen vooral de Mordwiense sporen beter te worden onderzocht. Het onderzoek naar de Baltische hydroniemen heeft een zeer grote hoeveelheid namen opgeleverd, op basis waarvan ook meer taalkundig onderzoek kan worden uitgevoerd. Hetzelfde geldt uiteindelijk ook voor het Mordwiense onderzoek.

Het leenwoordenonderzoek van paragraaf 3.4 kan in een korte tabel worden samengevat:

Groep 1: <i>Direct Baltisch</i>	5: <i>кардаз, керш, лия, панцт, пурьгине</i>
Groep 2: <i>Finoegriscsch < Baltisch</i>	3: <i>кшна, сыме, тѣжа</i>
Groep 3: <i>Andere herkomst</i>	17: <i>керыяз, ланго, лей, лопа, мукоро, сод, суро, шенже, ал, ленге, лияназ, пель, пиндол, потмо, редямс, туртов, тор</i>

Dat slechts vijf van mogelijk 25 woorden ook daadwerkelijk als Baltisch leenwoord hier is geaccepteerd, geeft aan dat de contacten beduidend minder intensief waren als de gelijktijdige contacten tussen Oostzeefins en de Balten.

De woorden uit de tweede groep kunnen worden toegevoegd aan een groep Mordwiense woorden die bij mijn weten binnen de Finoegriscstiek eenduidig als Baltische leenwoorden vóór de afscheiding van het Mordwiens wordt gezien^{*23}.

Uit het taalkundig onderzoek van deze scriptie blijkt verder dat de invloed van het Baltisch op het Mordwiens zeker door sommige onderzoekers enigszins werd overschat. Ondanks het feit dat van de Mordwiense woordenschat nog een groot deel niet etymologisch kan worden verklaard, kunnen de ogenschijnlijke overeenkomsten tussen het Baltisch en het Mordwiens grotendeels worden verklaard door het toevallig samenvallen van zowel de vorm als de semantiek van een aantal woorden. Natuurlijk is het mogelijk dat er nog meer Baltische leenwoorden in het Mordwiens te vinden zijn, uit dit onderzoek blijkt echter dat de kans hierop erg gering is.

^{*23}: Ook over dit onderwerp zijn weinig overzichtswerken te vinden. Bijvoorbeeld SUHONEN (1988: 614), ZAICZ (1998a: 212), en BARTENS (1999: 15) vermelden een aantal van deze woorden.

5 De literatuurlijst

- АБАЕВ, В.И. [= АБАЕВ, В.И.] 1958-95: Историко-этимологический словарь осетинского языка. Том I. А-К'. 1958. Том II. L-R. 1973. Том III. S-T'. 1979. Том IV. U-Z. 1989. Указатель. 1995. Москва-Ленинград.
- AHLQUIST, AUGUST 1861: Versuch einer Mokscha-mordwinischen Grammatik nebst Texten und Wörterverzeichniss. Forschungen auf dem Gebiete der Ural-altaischen Sprachen. Erster Theil. St. Petersburg.
- ALHONIEMI, ALHO et al. 2000: Suomalais-ersäläinen sanakirja. 17 000 sanaa. Saransk.
- ANDERSON, NIKOLAI 1879: Studien zur Vergleichung der ugrofinnischen und indogermanischen Sprachen. I. Dorpat.
- 1893: Wandlungen der anlautenden dentalen spirans im ostjakischen. Ein Beitrag zur ugrofinnischen Lautlehre. Mémoires de l'Académie Impériale des Sciences de St.-Pétersbourg, VIIe Série. Tom XL, № 2. St.-Pétersbourg.
- ANDREEV, I.A. – PETROV, N.P. [= АНДРЕЕВ, И.А. – ПЕТРОВ, Н.П.] (eds.) 1971: Русско-Чувашский словарь. 40 000 слов. Москва 1971.
- ARCHIROV, G.A. – KAZANCEV, D.ЖЕ. [= АРХИПОВ, Г.А. – КАЗАНЦЕВ, Д.Е.] (eds.) 1967: Происхождение марийского народа. Материалы научной сессии, проведенной Марийским научно-исследовательским институтом языка, литературы и истории (23–25 декабря 1965 года). Йошкар-Ола.
- ARNTZ, HELMUTH EMIL RICHARD JOHANNES WILHELM RODERICH (ed.) 1936: Germanen und Indogermanen. Volkstum, Sprache, Heimat, Kultur. Festschrift für Herman Hirt. Indogermanische Bibliothek. Bd.15. 3. Abt. Untersuchungen. Heidelberg.
- BÁRCZI, GÉZA 1941: Magyar szófejtő szótár. Budapest.
- BARTENS, RAIIA 1999: Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 232. Helsinki.
- BEKE, Ö. 1934: Zur geschichte der finnisch-ugrischen s-laute. FUF 22: 91-122.
- BENKŐ, LORÁND – K. SÁL, ÉVA (eds.) 1976: Az etimológia elmélete és módszere. Az 1974. augusztus 22-24. között rendezett nemzetközi konferencia előadásai. Nyelvtudományi értekezések 89. Budapest.
- BERECZKI, GÁBOR 1992: Grundzüge der tscheremissischen Sprachgeschichte II. Studia uralo-altaica 34. Szeged.
- 1994: Grundzüge der tscheremissischen Sprachgeschichte I. Studia uralo-altaica 35. Szeged.
- 2000: Bevezetés a balti finn nyelvekben. Budapest.
- BEZNOSIKOVA, L.M. [= БЕЗНОСИКОВА, Л.М.] et al. (eds.) 2000: Коми-русский словарь. Около 31000 слов. Коми-роч кывчукор. 31000 кымын кыв. СЫКТЫВКАР.
- BOJTÁR, ENDRE 1997: Bevezetés a baltisztikába. A balti kultúra a régiségben. Budapest.
- BRUGMANN, KARL 1897: Vergleichende Laut-, Stammbildungs- und Flexionslehre der indogermanischen Sprachen. Zweite Bearbeitung. Erster Band: Einleitung und Lautlehre. Erste Hälfte (§ 1 bis 694). Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Kurzgefasste Darstellung der Geschichte des Altindischen, Altiranischen (Avestischen u. Altpersischen), Altarmenischen, Altgriechischen, Albanesischen, Lateinischen, Oskisch-Umbrischen, Altirischen, Gotischen, Althochdeutschen, Litauischen und Altkirchslavischen von Karl Brugmann und Berthold Delbrück. Erster Band: Einleitung und Lautlehre. Zweite Bearbeitung. Strassburg.
- BUDENZ, JÓZSEF 1867: A magyar és finn-ugor nyelvekbeli szóegyezések. NyK 6: 374-478.
- 1873-81: Magyar-ugor összehasonlító szótár. Budapest.
- BUGA, K. 1924: Die Vorgeschichte der aistischen (baltischen) Stämme im Lichte der Ortsnamenforschung. In: Streitberg-Festgabe. Leipzig. 22-35.

- CARPELAN, CHRISTIAN – PARPOLA, ASKO 2001: Emergence, contacts and dispersal of Proto-Indo-European, Proto-Uralic and Proto-Aryan in archaeological perspective. In: CARPELAN, CHRISTIAN – PARPOLA, ASKO – KOSKIKALLIO, PETTERI (eds.), Early contacts between Uralic and Indo-European: linguistic and archaeological considerations. Papers presented at an international symposium held at the Tvärminne Research Station of the University of Helsinki, 8-10 January, 1999. SUST 242. Helsinki. 55-150.
- CARPELAN, CHRISTIAN – PARPOLA, ASKO – KOSKIKALLIO, PETTERI (eds.) 2001: Early contacts between Uralic and Indo-European: linguistic and archaeological considerations. Papers presented at an international symposium held at the Tvärminne Research Station of the University of Helsinki, 8-10 January, 1999. SUST 242. Helsinki.
- COLLINDER, BJÖRN 1955: Fenno-Ugric vocabulary. An etymological dictionary of the Uralic languages. A handbook of the Uralic languages 1. Stockholm.
- 1960: Comparative grammar of the Uralic languages. A handbook of the Uralic languages 3. Stockholm.
 - 1977: Fenno-Ugric vocabulary. An etymological dictionary of the Uralic languages. 2nd, rev. ed. A handbook of the Uralic languages 1. Stockholm.
- CYGANKIN, D.V. – MOSIN, M.V. [= ЦЫГАНКИН, Д.В. – МОСИН, М.В.] 1977: Эрзянь кельнь нурькине этимологической словарь. Саранск.
- 1998: Этимологиянь валкс. Саранск.
- Recensies: ZALCZ, GÁBOR 1999. Folia Uralica Debreceniensis 6. 188-194.
- DÉCSY, GYULA 1965: Einführung in die finnisch-ugrischen Sprachwissenschaft. Wiesbaden.
- DENISOVA, N.T. [= ДЕНИСОВА, Н.Т.] 1966: Татарско-русский словарь. Около 38000 слов. Москва.
- DEWOS = STEINITZ, WOLFGANG 1966-1993: Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache. Abhandlungen der deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst. Jahrgang 1966 Nr. 3. Lieferung 1-15. Berlin.
- DONNER, O. 1874-1888: Vergleichendes Wörterbuch der Finnisch-Ugrischen Sprachen. I. Lieferung. 1874. II. Lieferung. 1876. III. Lieferung. 1888. Helsingfors.
- DUBYNIN, A.F. [= ДУБЫНИН, А.Ф.] 1974: Щербинское городище. In: KRASNOV, JU.A. (ed.), Дьяковская культура. Москва. 198-281.
- EEW = MÁGISTE, JULIUS 1982-83: Estnisches etymologisches Wörterbuch. I-XII. Helsinki.
- ÉFV = NIEMI, JAANA – MOSIN, MIHAIL [= НИЕМИ, ЯАНА – МОСИН, МИХАИЛ] 1996: Эрзянь-финнэнь валкс. Саранск.
- ENDZELĪNS, JĀNIS 1971: Jānis Endzelīns' comparative phonology and morphology of the Baltic languages. Translated by WILLIAM R. SCHMALSTIEG and BENJAMINŠ JĒGERS. The Hague – Paris.
- ERNOUT, A. – † MEILLET, A. 1967⁴: Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots. Quatrième édition. Deuxième tirage. Augmenté de corrections nouvelles. Paris.
- ÉRV = SEREBRENNIKOV, B.A. [= СЕРЕБРЕННИКОВ, Б.А.] et al. (eds.) 1993: Эрзянь-рузонь валкс. Малав 27 000 валт. Эрзянско-русский словарь. Около 27 000 слов. Москва.
- EWUng = BENKŐ, LÓRAND (ed.) 1992-1997: Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. Band I (A-Kop). Band II (Kor-Zs). Band III (Registerband). Budapest.
- FEDOTOV, M.R. [= ФЕДОТОВ, М.Р.] 1996: Этимологический словарь чувашского языка. В 2-х томах. Том I. А - Ритаван. Том II. Сав- - Яштака. Чебоксары.
- FEOKTYISTOV, A. 1976: A mordvin nyelvek szókincséről etimológiai szempontból. In: BENKŐ, LORÁND – K. SÁL, ÉVA (eds.), Az etimológia elmélete és módszere. Az 1974. augusztus 22-24. között rendezett nemzetközi konferencia előadásai. Nyelvtudományi értekezések 89. Budapest. 89-94.
- FUF = Finnisch-ugrische Forschungen. Zeitschrift für finnisch-ugrische Sprach- und Volkskunde. 1-. Helsinki. 1901-

- GALLÉN, JARL (ed.) 1984: Suomen väestön esihistorialliset juuret. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk. Utgivna av Finska Vetenskaps-Societeten. H. 131. Helsinki.
- GAUTHIOT, ROB. 1906: Finnois: *tuhat*. Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja XXIII, 14. Helsinki. 1-4.
- GENETZ, ARVID 1897: Ensi tavuun vokaalit suomen, lapin ja mordvan kaksi- ja useampitavuisissa sanoissa. Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista. Kolmas Jakso. 13 Osa. [Derde artikel]. 1-56.
- GIMBUTAS, MARIJA 1963: The Balts. Ancient Peoples and Places. London.
- 1973: Perkūnas/Perun. The Thunder God of the Balts and the Slavs. The Journal Of Indo-European Studies. Volume 1, Number 4. Washington. 466-478.
- GORDEJEV, F.I. [= ГОРДЕЕВ, Ф.И.] 1967: Балтиские и иранские заимствования в марийском языке. In: АРНИЦОВ, Г.А. – КАЗАНЦЕВ, Д.Е. (eds.), Происхождение марийского народа. Материалы научной сессии, проведенной Марийским научно-исследовательским институтом языка, литературы и истории (23–25 декабря 1965 года). Йошкар-Ола. 180-203.
- 1968: О происхождении тюркских этнонимов. In: ГОРДЕJEV, F.I. (ed.), Вопросы марийского языкознания. Сборник статей. Выпуск II. Йошкар-Ола. 10-29.
- GORDEJEV, F.I. [= ГОРДЕЕВ, Ф.И.] (ed.) 1968: Вопросы марийского языкознания. Сборник статей. Выпуск II. Йошкар-Ола.
- GORJUNOVA, E.I. [= ГОРЮНОВА, Е.И.] 1961: Этническая история Волго-Окского междуречий. Материалы и исследования по археологии СССР, № 94. Moskva.
- GRIMES, BARBARA F. (ed.) 1992: Ethnologue. Languages of the World. Twelfth edition. Dallas, Texas.
- GRÜNTAL, RIHO – LAAKSO, JOHANNA (eds.) 1998: Oekeeta asijoo. Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii 16. V. 1998. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 228. Helsinki.
- GYARMATHI, SAMVELE 1799 [1968]: Affinitas linguae hvngaricae cum lingvis fennicae originis grammaticae demonstrata. Nec non vocabularia dialectorum tataricarum et slavicarum cum hvngarica comparata [by Sámuel Gyarmathi With a Memorial by Miklós Zsirai. Indiana University Publications. Uralic and Altaic Series. Volume 95]. Göttingen [Bloomington – The Hague].
- НАНМО, SIRKKA-LIISA 1994: Grundlexem oder Ableitung? Die finnischen Nomina der Typen *kämmen* und *pähkinä* und ihre Geschichte. Studia Fennica Linguistica 5. Helsinki.
- HAJDÚ, PÉTER 1991: Az uráli nyelvészet alapkérdései. Harmadik kiadás. Budapest.
- HÄKKINEN, KAISA 1985: Suomen kielen sanaston historiallista taustaa. Fennistica 7. Turku.
- HOFSTRA, TETTE 1985: Ostseefinnisch und Germanisch. Frühe Lehnbeziehungen im nördlichen Ostseeraum im Lichte der Forschung seit 1961. Proefschrift. Groningen.
- HONTI, LÁSZLÓ 1993: Die Grundzahlwörter der uralischen Sprachen. Bibliotheca Uralica 11. Budapest.
- IEW = POKORNY, JULIUS 1959-69: Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. Bd. I. 1959. Bd. II. Register. 1969. Bern et al.
- ITKONEN, ERKKI 1946: Zur Frage nach der Entwicklung des Vokalismus der ersten Silbe in den finnisch-ugrischen Sprachen, insbesondere im Mordwinischen. FUF 29: 222-337.
- 1960: Lappische Chrestomathie mit grammatikalischem Abriss und Wörterverzeichnis. Apuneuvoja suomalaisugrilaisten kielten opintoja varten 7. Zweite Auflage. 1969. Helsinki.
- JACOBSON, HERMANN 1922: Arier und Ugrofinnen. Göttingen.
- JANHUNEN, JUHA et al. (eds.) 1983: Symposium saeculare societatis fenno-ugricaе. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia 185. Helsinki.
- JOHANSSON, K.F. 1900: Anlautendes indogerman. *b*-. Zeitschrift für vergleichene Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen. Begründet von A. Kuhn. Band XXXVI. Neue Folge Band XVI. 342-390.

- JOKI, AULIS J. 1973: Uralier und Indogermanen : die älteren Berührungen zwischen den uralischen und indogermanischen Sprachen. Helsinki.
- JUHÁSZ, JENŐ 1961: Moksa-mordvin szójegyzék. Gyűjtötte és kiadásra előkészítette Juhász Jenő. Sajtó alá rendezte Erdélyi István. Budapest.
- KALIMA, JALO 1936a: Itämerensuomalaisen kielten balttilaiset lainasanat. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia. 202. osa. Helsinki.
- 1936b: Über die indo-iranischen und baltischen Lehnwörter der ostseefinnischen Sprachen. In: ARNTZ, H. (ed.) 1936: Germanen und Indogermanen. Volkstum, Sprache, Heimat, Kultur. Festschrift für Herman Hirt. Indogermanische Bibliothek. Bd.15. 3. Abt. Untersuchungen. Heidelberg. 199-214.
- KÁLMÁN, BÉLA 1986: Wogulisches Wörterbuch. Gesammelt von Bernát Munkácsi. Geordnet, bearbeitet und herausgegeben von Béla Kálmán. Budapest.
- KANNISTO, ARTTURI et al. (eds.) 1926-34: Suomen Suku. I. 1926. II. 1928. III. 1934. Helsinki.
- KARULIS, KONSTANTĪNS 1992 [2001] : Latviešu etimoloģijas vārdnīca. Dīvos sējums. I. A – O. II. P – Ž. Rīga. [*Heruitgebracht in één deel met doorlopende paginanummering als: Latviešu etimoloģijas vārdnīca. Rīga.*]
- KATZ, HARTMUT 2003: Studien zu den älteren indoiranischen Lehnwörtern in den uralischen Sprachen. Aus dem Nachlaß hrsg. von Paul Widmer, Anna Widmer und Gerson Klumpp. Indogermanische Bibliothek. Dritte Reihe. Heidelberg.
- KELIN, M.A [= КЕЛИН, М.А] et al. 1981: Мокшень кялень нюръхкяня этимологическый словарь. Саранск.
- KERESZTES, LÁSZLÓ 1986: Geschichte des mordwinischen Konsonantismus II. Etymologisches Belegmaterial. Studia Uralo-Altaica 26. Szeged.
- 1987: Geschichte des mordwinischen Konsonantismus I. Studia Uralo-Altaica 27. Szeged.
- 1990: Chrestomathia Morduinica. Budapest.
- КНАВЕ, Г. [= КНАБЕ, Г.] 1962: Словарные заимствования и этногенез (К вопросу о «балтийских заимствованиях» в восточных финно-угорских языках). Вопросы Языкознания 1962/1. Москва. 65-76.
- KOIVULEHTO, JORMA 1983: Seit wann leben die Urfinnen im Ostseeraum? Zur relativen und absoluten Chronologie der alten idg. Lehnwortschichten im Ostseefinischen. In: JANHUNEN, JUHA et al. (eds.), Symposium saeculare societatis fenno-ugricae. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia 185. Helsinki. 135-157.
- 2000: Reflexe des urbaltischen *ā in baltischen Lehnwörtern des Ostseefinischen. Linguistica Baltica 8: 103-124.
- KORHONEN, MIKKO 1981: Johdatus lapin kielen historiaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 370. Helsinki.
- KORNILOV, G.E. [= КОРНИЛОВ, Г.Е.] 1973: Пробные статьи этимологического словаря соботвенных илен поволжья и сопредельных территории – I. Диалекты и топонимия поволжья. Выпуск 2. Чебоксары. 3-29.
- KRASNOV, JU.A. [= КРАСНОВ, Ю.А.] (ed.) 1974: Дьяковская культура. Москва.
- KSz = Keleti szemle. Közlemények az ural-altaji nép- és nyelvtudományi köréből. A m. tud. akadémia támogatásával a nemzetközi közép- és keletázsiai társaság magyar bizottságának és a keleti kereskedelmi akadémiának értesítője. Budapest. I.-XXV. kötet.
- LANSZWEERT, RENÉ 1984: Die Rekonstruktion des baltischen Grundwortschatzes. Europäische Hochschulschriften. Reihe 16. Slawische Sprachen und Literaturen 30. Frankfurt am Main - New York.
- LatvD = TURKINA, E. 1962: Latviešu-angļu vārdnīca. M. Andersones redakcijā. Pārstrādāts un papildināts otrais izdevums. Latvian-English Dictionary. Edited by M. Andersone. Second edition revised and enlarged. Rīga.
- ЛЕКОМЦЕВА, М. 1983: Zur phonologischen Rekonstruktion der Goljad'-Sprache. Baltistica XIX/2: 114-119.

- LEW = FRAENKEL, ERNST 1962-1965: Litauisches etymologisches Wörterbuch. Unter Mitarb. von Annemarie Slupski fortgeführt von Erich Hofmann und Eberhard Tangl. I: A-privekiuoti. II: Privykėti-žvolgai, Nachträge, Wortregister, Berichtigungen, Nachwort. Heidelberg – Göttingen.
- LIDÉN, EVALD 1897: Studien zur altindischen und vergleichenden Sprachgeschichte. Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala. VI, 1. Upsala.
- LithD = PIESARSKAS, BRONIUS – SVECEVIČIUS, BRONIUS 1995: Lithuanian Dictionary. English-Lithuanian. Lithuanian-English. With a supplement by Ian Press. Second edition with supplement published 1995. London – New York.
- LYTKIN, V.I. [= ЛЫТКИН, В.И.] 1964: Исторический вокализм пермских языков. Москва.
- LYTKIN, V.I. – GULJAJEV, JE.S. [= ЛЫТКИН, В.И. – ГУЛЯЕВ, Е.С.] 1970 [1999]: Краткий этимологический словарь коми языка. [Переиздание с дополнением.] Москва [Сыктывкар].
- MÄGISTE, J. 1959: Gibt es im Tscheremissischen baltische Lehnwörter? Ural-Altäische Jahrbücher XXXI. Wiesbaden. 169-176.
– 1962: Sm. *lunka, lunki* 'tuohi' ja mord. *l'eŋge* 'niini'. Vir. 1962/4: 244-248.
- MATICSÁK, SÁNDOR 1994: A *l'ej/l'aj* 'folyó' utótagú településnevek a mordvinban. Folia Uralica Debreceniensia 3. Debrecen. 67-77.
– 1995: A Mordvin Köztársaság településneveinek rendszere. Debrecen.
Recensies: PALL, VALDEK 1996: Linguistica Uralica 1996/2: 148-151.
– 1997: A mordvin helynévkutatások története. Folia Uralica Debreceniensia 4. Debrecen. 97-108.
- MAYRHOFER, MANFRED 1989: Vorgeschichte der iranischen Sprachen; Uriranisch. In: SCHMITT, RÜDIGER (ed.), Compendium linguarum Iranicarum. Wiesbaden. 4-24.
- MAŽIULIS, VYTAUTAS 1988-97: Prūsų kalbos etimologijos žodynas. A – H. 1. 1988. I – K. 2. 1993. L – Q. 3. 1996. R – Z. 1997. Vilnius.
- MÉSZÁROS, EDIT [= МЕСАРОШ, ЭДИТ] 1999: Словообразовательные суффиксы глагола в эрзянском языке. Verbalsuffixe des Erza-Mordwinischen. Studia uralo-altaica 42. Сегед.
- MÉSZÁROS, EDIT – ŠIRMANKINA, RAISA 1999: Erza-mordvin–magyar szótár. Studia uralo-altaica. Supplementum 8. Szeged.
- MOORA, CH. A. [= МООРА, Х.А.] 1958: О древней территории расселения балтийских племен. Советская Археология 1958/2. Москва. 9-33.
- MRV = SEREBRENNIKOV, B.A. [= СЕРЕБРЕННИКОВ, Б.А.] et al. (eds.) 1998: Мокшень-рузонь валкс. 41 000 валхт. Мокшанский-русский словарь. 41 000 слов. Моску.
- MSS = HERRALA, Eeva – FEOKTISTOV, ALEKSANDR 1998: Mokšalais-suomalainen sanakirja. Turku.
- MSzFE = LÁKÓ, GYÖRGY (ed.) 1967-1978: A magyar szókeszlet finnugor elemei. Etimológiai szótár. 1967. I. A – Gy. 1971. II. H – M. 1978. III. N – Zs. Budapest.
- MÜLENBACH, K. 1923-32: K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīca. Redīgējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. 1-4. Rīgā.
- MUNKÁCSI, BERNHARD 1900a: Kaukasischer Einfluss in den finnisch-magyarischen Sprachen. (Dritte Mitteilung.) KSz I: 205-218.
– 1900b: Árja hatás a finn-magyar nyelvek számneveiben. (Arischer Einfluss in den finnisch-magyarischen Zahlwörtern.) KSz I: 241-258.
– 1903: Verschiedenheit in den arischen Lehnwörter der finnisch-magyarischen Sprachen. KSz IV: 374-384.
- NÄBERGOLOV, U.F. [= НӘЗЕРҒОЛОВ, У.Ф.] et al. (eds.) 2002: Башкорт теленең диалекттары һузылеге. Өфө.
- NIEMINEN, EINO 1956: Die Benennungen der Hirse in den baltischen Sprachen. Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen. Begründet von A. Kuhn. Neue Folge / vereinigt mit den Beiträgen zur Kunde der

- indogermanischen Sprachen. Begründet von A. Bezzenger. 74. Band. 3./4. Heft. Göttingen. 162-176.
- НИКОНОВ, В.А. [= НИКОНОВ, В.А.] 1965: Этногенез мордовского народа и топонимика. In: РЫБАКОВ, В.А. et al. (eds.), Этногенез мордовского народа (Материалы научной сессии. 8-10 декабря 1964). Саранск. 281-289.
- NYK = Nyelvtudományi Közlemények. 1-. Budapest 1862-.
- OJANSUU, HEIKKI 1921-27: Lisiä suomalais-balttilaisiin kosketuksiin. Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista. [Jaargang 1927]. Neljäs Jakso. 20 Osa. I. Helsinki. 1-64.
- ONIONS, C.T. et al. (eds.) 1966: The Oxford Dictionary of English Etymology. Oxford.
- PAASONEN, H. 1897a: Kielellisiä lisiä suomalaisten sivistyshistoriaan. Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista. [Jaargang 1897]. Kolmas Jakso. 13 Osa. [Vierde artikel]. Helsinki. 1-49.
- 1897b: Die Türkischen Lehnwörter im Mordwinischen. Suomalais-ugrilaisen Seuran aikakauskirja XV, 2. Helsingfors.
 - 1902: Etymologische streifzüge. FUF 2: 184-191.
 - 1903: Mordvinische lautlehre. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia XXII. Helsingfors.
 - 1909: Mordwinische chrestomathie mit glossar und grammatikalischem abriss. Apuneuvoja suomalais-ugrialaisten kielten opintoja varten IV. Hilfsmittel für das studium der finnisch-ugrischen sprachen IV. Helsinki. Zweite Auflage. Turku 1953.
 - 1918: Die finnisch-ugrischen s-laute. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia XLI. Helsinki.
- PaasWb = HEIKKILÄ, KAINO (ed.) 1990-1999: H. Paasonens mordwinisches Wörterbuch. Lexica Societatis Fenno-ugricae XXIII. Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskuksen Julkaisuja 59. Band I (A-J). Band II (K-M). Band III (N-R). Band IV (S-Ž). Band V: russischer Index. Band VI: deutscher Index. Helsinki.
- PATRUSHEV, VALERI 2000: The early history of the Finno-Ugric peoples of European Russia. Studia archaeologica Fenno-Ugrica 1. Oulu.
- ПРЕОБРАЖЕНСКИЙ, А.Г. [= ПРЕОБРАЖЕНСКИЙ, А.Г.] 1959: Этимологический словарь русского языка. Том I. А–О. Том II. П–Я. Репродуцировано с выпусков 1910–1914 годов и последнего выпуска 1949 года, опубликованного в Трудах Института русского языка АН СССР, в типографии № 9 Мосгорсовнархоза. Москва.
- QVIGSTAD, J.K. 1883: Beiträge zur Vergleichung des verwandten Wortvorrathes der lappischen und der finnischen Sprache. Acta Societatis Scientiarum Fennicæ. Tomus XII. Helsingfors. 113-240.
- RALSTON, W. R. S. 1872: The songs of the Russian people, as illustrative of Slavonic mythology and Russian social life. London.
- RÄSÄNEN, MARTTI 1920: Die tschuwassischen Lehnwörter im Tscheremissischen. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 48. Helsinki.
- 1969-71: Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen. Lexica Societatis Fenno-Ugricæ XVII. I. 1969. II. Wortregister zusammengestellt von István Kecskeméti. 1971. Helsinki.
- RÉDEI, KÁROLY 1968: Szófejtések. NyK 70: 155-161.
- ROZENFEL'DT, I.G. [= РОЗЕНФЕЛЬДТ, И.Г.] 1974: Керамика дьяковской культуры. In: KRASNOV, JU.A. (ed.), Дьяковская культура. Москва. 90-197.
- РЫБАКОВ, В.А. [= РЫБАКОВ, В.А.] et al. (eds.) 1965: Этногенез мордовского народа (Материалы научной сессии. 8-10 декабря 1964 года). Саранск.
- SAAGRAK, PAUL F. 1982 [1992]: Eesti-inglise sõnaraamat. 2. trükk. Tallinn.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 1984: Saamelaisten esihistoriallinen tausta kielitieteen valossa. In: GALLÉN, JARL (ed.), Suomen väestön esihistorialliset juuret. Helsinki. 137-157.
- САВАТКОВА, А.А. [= САВАТКОВА, А.А.] 1981: Словарь горного наречия марийского языка. Йошкар-Ола.

- SCHMITT, RÜDIGER (ed.) 1989: *Compendium linguarum Iranicarum*. Wiesbaden.
- SEDOV, V.V. [= СЕДОВ, В.В.] 1961: Следы восточнобалтийского погребального обряда в курганах древней Руси. *Советская Археология* 1961/2. Москва. 103-121.
- 1966: Рязанско-окские могильники. *Советская Археология* 1966/4. Москва. 86-104.
 - 1971: Балтская гидронимика Волго-Окского междуречья. In: KRASNOV, JU. A. (ed.), *Древнее поселение в Подмоскowie. Материалы и исследования по археологии СССР*, № 184. Москва. 99-113.
 - 1982: *Восточные славяне в VI–VII вв.* Москва.
- SEDOV, V.V. [= СЕДОВ, В.В.] (ed.) 1987: *Финно-угры и балты в эпоху средневековья. Археология СССР*. Москва.
- SREBRENNIKOV, V.A. [= Серебренников, В.А.] 1957: О некоторых следах исчезнувшего индоевропейского языка в центре Европейской части СССР, близкого к балтийским языкам. *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai, Serija A*, 1 (2), 1957. *Труды академии наук литовской ССР, Серия А*, 1 (2), 1957. Vilnius/Вильнюс. 69-73.
- 1965: История мордовского народа по данным языка. In: РYBAKOV, В.А. et al. (eds.), *Этногенез мордовского народа (Материалы научной сессии. 8-10 декабря 1964 года)*. Саранск. 237-256.
 - 1967: *Историческая морфология мордовских языков*. Москва.
- SETÄLÄ, EMIL 1896: A finn-ugor δ és δ' . *NyK* 26: 377-437.
- [SETÄLÄ, E.N.] 1902: Zur finnisch-ugrischen lautlehre. Vorläufige mitteilungen aus einer grösseren arbeit. *FUF* 2: 219-276.
 - [SETÄLÄ, E.N.] 1926: *Suomensukuisten kansojen esihistoria*. In: KANNISTO, ARTTURI et al. (eds.), *Suomen Suku I*. Helsinki. 120-189.
- SINOR, DENIS (ed.) 1988: *The Uralic languages. Description, history and foreign influences. Handbuch der Orientalistik. Achte Abteilung. Volume I*. Leiden et al.
- SKES = TOIVONEN, Y.H. – et al. 1955-1978: *Suomen kielen etymologinen sanakirja*. I. 1955. II. 1958. III. 1962. IV. 1969. V. 1975. VI. 1978. VII. *Sanahakemisto. koostaneet Satu Tanner ja Marita Cronstedt*. 1981. Helsinki.
- SKVORCOV, M.I. [= СКВОРЦОВ, М.И.] (ed.) 1982: *Чăвашла-вырăшла словарь. 40 000 сăмаха ыахăн*. Мускав.
- SlovRNG = FILIN, F.P. [= ФИЛИН, Ф.П.] et al. (eds.) 1965-: *Словарь русских народных говоров*. 1-. Ленинград.
- SMIRNOV, A.P. [= СМIRNOV, А.П.] 1952: *Очерки древней и средневековой истории народов Среднего Поволжья и Прикамья. Материалы и исследования по археологии СССР № 28*. Москва.
- 1965: Этногенез мордовского народа по данным археологии I–XV вв. н. э. In: РYBAKOV, В.А. et al. (eds.), *Этногенез мордовского народа (Материалы научной сессии. 8-10 декабря 1964 года)*. Саранск. 18-28.
- SMIRNOV, A.P. – TRUBNIKOVA, N.V. [= СМIRNOV, А.П. – ТРUBНИКОВА, Н.В.] 1965: *Городецкая культура. Археология СССР. Свод археологических источников, Д–1–14*. Москва.
- SMIRNOV, K.A. [= СМIRNOV, К.А.] 1974: Дьяковская культура (материальная культура городищ междуречья Оки о Волги). In: KRASNOV, JU.A. (ed.), *Дьяковская культура*. Москва. 7-89.
- SSA = ITKONEN, ERKKI – KULONEN, ULLA-MAIJA (eds.) 1992-2000: *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 556. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62*. I. A-K. 1992. II. L-P. 1995. III. R-Ö. 2000. Helsinki.
- STANG, CHR. S. 1966: *Vergleichende Grammatik der Baltischen Sprachen*. Oslo – Bergen – Tromsø.

- STEINITZ, WOLFGANG 1944: *Geschichte des finnisch-ugrischen Vokalismus*. Acta Instituti Hungarici Universitatis Holmiensis 2. Series B. Linguistica. Stockholm.
- 1964: *Geschichte des finnisch-ugrischen Vokalismus*. 2., mit einem Anhang und Wortregister erweiterte Auflage. *Finnisch-ugrische Studien IV*. Berlin.
- STIPA, GÜNTHER JOHANNES 1974: *Mordwinisch als Forschungsobject*. *Euroasiatica. Folia philologica* 2, 3. Napoli.
- SUHONEN, SEPPO 1980: *Balttilaisten lainasanojen levikistä ja merkityspiirteistä itämerensuomalaisissa kielissä*. *Vir.* 1980/2: 189-211.
- 1984: *Lainasanat balttilais-itämerensuomalaisten kontaktien kuvastajina*. In: GALLÉN, JARL (ed.), *Suomen väestön esihistorialliset juuret. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk*. Utgivna av Finska Vetenskaps-Societeten. H. 131. Helsinki. 207-225.
 - 1988: *Baltische Lehnwörter der finnisch-ugrischen Sprachen*. In: SINOR, DENIS (ed.), *The Uralic languages. Description, history and foreign influences*. *Handbuch der Orientalistik. Achte Abteilung. Volume I*. Leiden et al. 596-615.
- THOMSEN, VILH. 1869: *Den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske*. *En sproghistorisk undersøgelse*. København.
- 1890: *Berøring mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog*. *En sproghistorisk Undersøgelse*. *Vidensk. Selsk. Skr.*, 6. Række, historisk og filosofisk Afd. I. 1. København.
 - 1931: *Samlede Afhandlinger*. Fjerde Bind. *Berührungen zwischen den finnischen und den baltischen (litauisch-lettischen) Sprachen. Eine sprachgeschichtliche Untersuchung*. København.
- TOIVONEN, Y.H. 1928: *Über Alter und Entwicklung des Ackerbaus bei den finnisch-ugrischen Völkern*. In: *Juhlakirja Yrjö Wichmannin kuusikymmenvuotispäiväksi. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia LVIII*. 229-240.
- 1933: *Wortgeschichtliche streifzüge*. *FUF* 21: 108-128.
 - 1952: *Zur Frage der finnisch-ugrischen Urheimat*. *Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 56/1. Helsinki. 1-41.
 - 1954: *Suomalais-ugrilaisesta alkukodista*. *Vir.* 1953: 5-35.
- TOMASCHEK, WILHELM 1883: *Ethnologisch-linguistische Forschungen über den Osten Europa's*. *Das Ausland. Wochenschrift für Länder- und Völkerkunde, unter Mitwirkung von Professor Dr. Friedrich Ratzel und anderen Fachmännern*. Nr. 36. München. 701-706.
- 1889: *Kritik der ältesten Nachrichten über den skythischen Norden. II. Die Nachrichten Herodot's über den skythischen Karawanenweg nach Innerasien*. *Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*. Hundertsiebzehnter Band. (Mit drei Tafeln und zwei Kartenskizzen.) I. *Abhandlung*. Wien. 1-70.
- ТОПОРОВ, ВЛАДИМИР Н. [= ТОПОРОВ, ВЛАДИМИР Н.] 1972: *О балтийском элементе в Подмоскowie*. *Baltistica. Priedas*. I. Vilnius. 185-224.
- 1988: *Балтийский элемент в гидронимии Поочья. I. Балто-славянские исследования 1986*. *Сборник научных трудов*. Москва. 154-177.
 - 1989: *Балтийский элемент в гидронимии Поочья. II. Балто-славянские исследования 1987*. *Сборник научных трудов*. Москва. 47-69.
 - 1997a: *Балтийский элемент в гидронимии Поочья. III. Балто-славянские исследования 1988-1996*. *Сборник научных трудов*. Москва. 276-310.
 - 1997b: *Балтийские следы на верхнем дону*. *Балто-славянские исследования 1988-1996*. *Сборник научных трудов*. Москва. 311-324.
 - 1997c: *К вопросу о древнейших балто-финноугорских контактах по материалам гидронимии*. *Балто-славянские исследования 1988-1996*. *Сборник научных трудов*. Москва. 325-331.

- ТОПОРОВ, V.N. – ТРУБАЧЕВ, O.N. [= ТОПОРОВ, В.Н. – ТРУБАЧЕВ, О.Н.] 1962: Лингвистический анализ гидронимов в Верхнево Поднепровья. Москва.
- TRAUTMANN, REINHOLD 1923: Baltisch-slavisches Wörterbuch. Göttinger Sammlung indogermanischer Grammatiken und Wörterbücher. Göttingen.
- ТРЕТ'ЯКОВ, P.N. [= Третьяков, П.Н.] 1957: К вопросу об этническом составе населения Волго-Окского междуречья в I тысячелетии н. э. Советская археология 1957/2. Москва. 64-77.
- 1966: Финно-угры, балты и славяне на Днестре и Волге. Москва – Ленинград.
- UEW = RÉDEI, KÁROLY (ed.) 1986-1991: Uralisches etymologisches Wörterbuch. Unter Mitarbeit von M. Bakró-Nagy – et al. Band I: Uralische und finnisch-ugrische Schicht. Band II: Finnisch-permische und finnisch-wolgaische Schicht. Ugrische Schicht. Budapest – Wiesbaden. Band III: Register. Zusammengestellt von A. Dobó – É. Fancsaly. Budapest 1991.
- UOTILA, T.E. 1938: Syrjänische Chrestomathie mit grammatikalischem Abriss und etymologischem Wörterverzeichnis. Apuneuvoja Suomalais-Ugrilaisten kielten opintoja varten VI. Hilfsmittel für das studium der finnisch-ugrischen sprachen VI. Helsinki.
- VABA, LEMBIT 1983: Baltische Lehnwörter der Wolga-Sprachen im Lichte neuerer Forschungsergebnisse. SFU 19: 138-145.
- VACHRUŠEV, V.M. [= ВАХРУШЕВ, В.М.] et al. (eds.) 1983: Удмурт-зуч словарь. Москва.
- VASIL'EV, V.M. [= ВАСИЛЬЕВ, В.М.] et al. (eds.) 1991: Марла-русла мутер. 20 000 наре мут. Марий йылме грамматика нерген кучык очеркан. Йошкар-Ола.
- VASMER, MAX 1932: Beiträge zur historischen Völkerkunde Osteuropas. I. Die Ostgrenze der baltischen Stämme. Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. XXIV. Berlin. 637-666.
- 1941: Die alten Bevölkerungsverhältnisse Russlands im Lichte der Sprachforschung. Preussische Akademie der Wissenschaften. Vorträge und Schriften. Heft 5. Berlin. 1-35.
 - [FASMER, MAKS = ФАСМЕР, МАКС] 1986-87: Этимологический словарь русского языка. Перевод с немецкого и дополнения члена-корреспондента АН СССР О.Н. Трубачева. Издание второе, стереотипное. В четырех томах. Том I (А-Д). 1986. Том II (Е-Муж). 1986. Том III (Муза-Сят). 1987. Том IV (Т-Ящур). 1987. Москва.
- VILKUNA, KUSTAA 1933: Ein früharisches lehnwort, fi. *ola* 'feuerstein, kiesel'. FUF 21: 160-162.
- Vir. = Virittäjä. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Helsinki. 1883-.
- WÄLCHLI, BERNHARD 1997: Mordwinisch und ältere baltische Wortsemantik. Finnisch-ugrische Forschungen 54: 305-324.
- WICHMANN, YRJÖ 1903: Die tschuwassischen lehnwörter in den permischen sprachen. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia XXI. Helsingfors.
- 1906: Zur geschichte der finnisch-ugrischen anlautenden s- und č- laute im tscheremissischen. FUF 6: 17-39. Helsinki.
- WIEDEMANN, F.J. 1865: Grammatik der ersa-mordwinischen Sprache nebst einem kleinen mordwinisch-deutschen und deutsch-mordwinischen Wörterbuch. Mémoires de l'Académie Impériale des Sciences de St.-Petersbourg, VIIe série. Tome IX, N° 5. St. Petersburg.
- WITCZAK, KRZYSZTOF TOMASZ 1997: Millet (*Panicum L.*) in Lithuanian and other Indo-European languages. Baltistica XXXII/1. Warsaw. 25-39.
- ZAICZ, GÁBOR 1998a: Mordva. In: ABONDOLO, DANIEL (ed.) 1998: The Uralic Languages. London and New York 1998. 184-218.
- 1998b: A mordvin szókincs etimológiai rétegződése. In: GRÜNTAL, RIHO – LAAKSO, JOHANNA (eds.) 1998, Oekeeta asijoo. Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii 16. V. 1998. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia 228. Helsinki. 441-448.

- 2002: Adalékok a mordvin nyelv török jövevényszavaihoz Paasonen jövevénymonográfiájának szófejtéseiről. *Folia Uralica Debreceniensia* 9. Debrecen. 145-158.

ZINKEVIČIUS, ZIGMAS 1984-1995: Lietuvių kalbos istorija. I. Lietuvių kalbos kilmė. 1984. II. Iki pirmųjų rastų. 1987. III. Senųjų rastų kalba. 1988. IV. Lietuvių kalba XVIII-XIX a. 1990. V. Bendrinės kalbos iskilimas. 1992. VI. Lietuvių kalba naujaisiais laikais. 1994. VII. Rodyklės ir bibliografija. 1995. Vilnius.

- 1985: Lenkų–Jotvingių žodynėlis? *Baltistica* XXI/1. Warsaw. 61-82.